

tiszatáj
73. ÉVFOLYAM

”

”

12
2019. december

Tartalom

LXXIII. évfolyam, 12. szám / 2019. december

ÁFRA JÁNOS	Tanú nincs	3
JENEI LÁSZLÓ	Vissza '36-ot!	6
VÖRÖS ISTVÁN	Jóslat; Az olló nyílni fog (Szociológiai jelentés); Rituális fürdés az aranytemplomnál	12
ISKY ANDRÁS	Fekete-tengeri följegyzések Annának	15
ISTÓK ANNA	a nélküled; fosztóképző	17
SÁNTA JÓZSEF	A Palackos postás	19
NEMES Z. MÁRIÓ	A Győztes fénye	26
BÍRÓ JÓZSEF	ÉSZAKDÉLKELETNYUGATÉSMINDIGVISSZA	28
KOVÁCS ELEONÓRA	Rendelkezik	31
TIM HOLLAND	az áruló intervíziójából; az áruló intervíziója II; az áruló intervíziója III (Tóth Kinga fordításai)	34
MAUD VANHAUWAERT	Hangosítás (Tóth Kinga fordítása)	39
<i>Péter László emlékére</i>		
PÉTER LÁSZLÓ	Nóta, ritmus, vers (Erdélyi Mihály és Weöres Sándor)	41
APRÓ FERENC	Péter László nélkül (Emlékfoszlányok)	45
CSAPODY MIKLÓS	Magister sanctae memoriae	49
GYURIS GYÖRGY	Elhunyt Szeged krónikása	52
BALÁZS RENÁTA	Periféria a centrumban: perspektívák a finn (nemzeti) irodalomtörténet-írásban	64
SZEVERÉNYI SÁNDOR	Diskurzus a diskurzusról (Reagálás Farkas Zsolt írására)	72
FARKAS ZSOLT	„A pacifizmus szellemében”	81

mérlegen

URBÁN ANDREA	Visszajátszott teremtés (Áfra János: Rítus)	87
KLAJKÓ DÁNIEL	„Milyen üres egy szó, ha a sötétbe mondjuk bele” (Márton László: Két obeliszk)	89
VIDOSA ESZTER	Emlékezni a romokra (Bartók Imre: Jerikó épül)	94
SZÁNTAI MÁRK	Az otthontalanság otthona (Moesko Péter: Megyünk haza)	97
PÁL JÓZSEF	Állatszimbólumtár A-Z (Szerkesztette: Vigh Éva)	100

66. Vásárhelyi Őszi Tárlat

ABAFÁY-DEÁK CSILLAG	Puttók és a csaj	103
KÖLÜS LAJOS	Szabjuk vagy ne szabjuk?	106

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Amikor az írótl fölkerik	109
-----------	--------------------------------	-----

Illusztrációk

Válogatás a 66. VÁSÁRHELYI ŐSZI TÁRLAT anyagából a címlapon, az 5., 11., 16., 18., 27., 33., 38., 40., 80., 93., 102. és a 108. oldalon (© Tornyai János Múzeum | © Vásárhelyi Őszi Tárlat, 2019 Fotó: Dömötör Mihály, Csíkszentmihályi Márton, Slezák István)

ÁFRA JÁNOS

Tanú nincs

Hiszek azoknak, akik beszélnek róla,
hiszek azoknak, akiket meggyőztek,
egy atomfelhőben növekedtünk,
amiben hónapokig főtt az anyaméh burka,
mégsem megyek el Csernobilba.
Hiszek az alig hajló jobb lábnak,
hiszek a pár nappal fiatalabb vágásnak,
ami húzódozva bár, de velem alakult,
elnyújtózva rajtam szakíthatatlanul.

Még a múzeumot sem kell látnom,
ami itt van Kijevben, igazabb a kórház,
hiszen ágyain emberek égtek el.
Azóta nem változott semmi lényeges,
csak a nyílászáró lett műanyag,
minden más múlik tovább, és máris
harminchárom évvel rohadtabb.

Az újrázás híve vagyok, a rozsdás
bútorokkal telerakott, rothadó
műtőket mégis megvetem, a kép-
mutatókat pedig felfeszítik itt is,
de nem ezért kötözik ki kezem.
A jobb támla háromszor lecsuklik,
ezért izomból tartom altatásig,
ne kelljen szégyenkezni senkinek.
Valamit mindjárt az oldalamba vágnak,
de most még csak egy orvosként
rendezkedő férfi rohangál a műtő-
asztal körül, beöltözve terroristának,
szerszámain ablakok tört fénye.

A kórtörténettel nem foglalkozik,
pedig beavatnám szívesen: gyomor-
szájszűkülettel és befelé forduló láb-
fejjel születtem, azóta szinte semmi,
csak mindenki meghal körülöttem.

A terrorista műtétre készít elő,
dolgoskodik deréktájon, öt centire
attól, amit a napokban
jókora nyűgnek érzek majd,
szabadít a szőrtől, zavar-
talanul matat rajtam,
amikor a nővérke száját
váratlanul elhagyja egy szó,
amit végre értek: pornó,
és ahogy rám merednek, a levegő-
fagyástól elröhhögöm magam,
aztán belemerülök a málladozó
plafon embernői feltájtáiba.
Mikor arcomra altatómaszk
kerül, utolsó erőmmel
a terroristára nézve jó szó-
rakozást kívánok, bármihez.

Kényszerre térek magamhoz,
visszatolnak a kórterembe,
a szomszéd ágyról szóval tartanak,
és pár órával a műtét után
megindul valami odabent.
Felkelek, végig kell ténferegнем
a folyosón, és a vécé felett állva
még eltökélten erőlködöm percekig,
érjen már felszínre a sugár,
de hirtelen összezsínálom magam.

Később egy idegen férfi
hrivnyát vagy eurót remélve
azt hazudja, most már mindörökre
az ő keze nyomát hordozom
a köldök alatt, vagy legalábbis
amíg a bőröm le nem rohad.

Nagy a figyelem, tucatszám járnak
hozzánk nővérek napra nap,
de aki leborotvált, és felmetszette
a gyomromat, aki lelkesedésével
jelezte, én vagyok neki az első,
azt nem láthatom többé.

A bizonyítékok kipakolva.
Huszonöt emeletes panelek
harmincöt fokos árnyékában
növényként hajladozó betegek.
Az üvegen türelmetlen arc,
benne magamra ismerek.
Gennytelen gyógyuló hús-
határ, falnak feszülő köröm,
dolgozó emlékezet, forró-
golyóillatban kábulatnyi béke.

FEHÉR LÁSZLÓ: KAVICSOKON

JENEI LÁSZLÓ

Vissza '36-ot!

„...ez már nem ugyanaz.”

(Lengyel lány, 1968. május 4., Frankfurt)

A május 3-i bemutatót követő szombati napon négyen ültek a frankfurti sörözőben, két lány és két fiú. Huszonöt körüliek, szenvedély, könyvek, beszélgetés. Mind a négyen a wiesbadeni Maifestspielén, az Állami Színházban ismerkedtek meg. Egyikük színész, hárman zenészek. A lányok alig leplezték, hogy az egyik fiú miatt vannak jelen. A másik fiút, akiről lesiklottak a lánytekintetek, mindez látszólag hidegen hagyta.

A magyar fiú volt a középpontban. Egy fenét azért, mert igazi kommunista! És kit érdekelt, hogy a Magyar Állami Operaház fagottosa. A három rajongó a hazájában, melyet vagy elhagytak, vagy jobb híján elviseltek, került már *odaátról* érkezett emberpéldány közelébe. A vasfüggönyön túlról, ahonnan a lengyel lányt az apjával elüldözték. Ahová a francia lányt rég elporlott vágya vezérelte volna. S ahol a müncheni fiú víziója szerint könnyebben lehetett érvényesülni, mint náluk – letépette a szégyen, hogy Wiesbadenben is csak nyúlfarknyi szerepet játszik egy nagyjából jelentéktelen Frisch-darabban. Szóval itt az volt a nagy helyzet, hogy a magyar vérszomjasan gyönyörű férfi volt, a szomorúság jó ritmusban érkező felhőivel a homlokán.

A müncheni fiú volt otthon, végtére is nyugatnémet, ő a vendéglátó, ugyanakkor mindig a magyar fiú fizetett. Ők ketten egyébként ismerték egymást tavalyról, a Wiener Festwochen hozta össze őket. A müncheni fiúnak az a jelenet jutott eszébe, amit a bécsi fellépés után, az étteremben látott, ahol is jugó gasztarbeitereket lökte föl a kapatos helyi vendégek. A magyar fiú nem reagált az esetre, savanyú volt, kelletlen arcot vágott, mint aki nem tudja elviselni a saját társaságát. A helyi hősről, a nagynémet, antiszemita professzorról beszéltek az asztalnál, fel sem figyelt, ma viszont olyan, mint egy tüzes agitátor, aki a sörálátét alatt is reakciókat szimatol.

A müncheni fiú apja harcolt Franciaországban, erről, mondjuk, a francia lánynak juthatott volna eszébe valami. De a német fiú, számára is váratlanul, immár teljes szívéből azt kívánta, bár az apja az *utolsó csatlós* országában harcolt volna. Fontolgatta, hogy ezt fogja mondani a még karakteresebbé érett magyar fiúnak. Ezzel lepi meg, ellenpontozza annak új keletű harciasságát, jelzi, hogy ő is változott valamennyit Bécs óta. Muszáj volt más arcot mutatni, ugyanis manapság túlzó divatba jött a drámát kivinni az utcára, és rádöbbsent, hogy fél az akció idején. Ezt a hiányosságát, hogy képtelen provokatívan fellépni, megszenvedte a színpadon is. Mivel nem tudta

ellensúlyozni, azzal hízelgett magának, hogy művészi válságban van. Minden újságban, könyvben, de még a transzparensen is – bármilyen szöveg került oda a valóságban – csak azt látta, úgy fordította le magának, hogy ő nem táncol pengeélen, mint például ez a Dutschke. Nem lobban fel benne az eszme izgalma. Remélte, hogy csak rosszul méri föl a helyzetét, de mind többször fogta el valami hatalmas gyengédség. Egy megrészegült pillanatért akár a szennybe is alámerült volna.

Az aranybarna hajú, rekedtes hangú francia lány egy Pereg-regény modorában élte meg vágyai elporlását, majd újbóli, félreismerhetetlen formában történő felhorgadását. Valószínűleg elhűlt volna, milyen is az élet, mennyire mást gondol a birtoklás fogalmáról, milyen idegesítően másra képes csak vonatkoztatni, mint ez a müncheni, de leginkább a magyar fiú. A legkülönösebb helyzetben mégis a lengyel lány volt, aki az apja után menekült Gomulka és a LEMP zsidóellenes propagandája elől. Az apja ugyanis már korábban ideutazott, a notesze 1940-41-es adatokkal volt tele, a náci Németországból menekülni próbáló zsidókról forgat filmet az NSZK-ban. Łódźból szóltak neki, ne menjen haza, a filmfőiskolán már vizsgálat folyik. A lánya kijött utána, engedték, majdhogynem küldték. Hadd menjen az imperialista-cionista ötödik hadoszlop. A lengyel lány okos volt, azon gondolkodott, az apja vajon korábban is rájött-e már, milyen könnyen fasizálható a szocializmus. Ám most őt sem a hazájában tomboló zsidótlánítási kampány érdekelte, hiszen csak egy szerencsétlen véletlen akadályozta meg abban, hogy már előző este, a wiesbadeni Martini-Dachgartenben oda ne bújjon ehhez a stramm magyar legényhez. A müncheni fiúban egyébként az is felőtlött a múzeum utáni sörözés közben, hogy azt mondja majd, az apja Lengyelországban is ott volt.

A németek a *Faustot* adták a Maifestspielén. A francia társulat Molière-t hozott, mi mást. A különös, szép, kommunista fiú művészileg kockáztató társulata viszont egy fiatal magyar zeneszerző operáját hozta. A vonzásoknak és választásoknak egész cselsorozata kellett ahhoz, hogy egy fagottos hordozza magában a remek előadás összes erényét. Kimondatlanul abban maradtak, hogy a felszínen a *Vérnáaszt* dicsérik. Még a müncheni fiú is, aki pedig tavaly Bécsben már látta az előadást, úgy tett a lányok kedvéért, mintha reveláció érte volna. Beteges érdeklődéssel tapadtak a magyarra.

*

Ide, Frankfurtba azért buszoztak át negyven kilométert, hogy ez a művészileg bátor magyar kommunista lássa a Goethehaus padlásszobáját, elálldogáljon ott, ahol a német titán felnőtt. Lássa a szekreter fölötti árnyékrajzokat, meressze a szemét a bábshízházának papírbábui-ra. A többiek ráhagyták, mentek vele, utána. Idővel azonban a két lány inkább lesétált a második emeletre, Cornelia lépcső melletti, apró szobájába. Nagyon friss volt még minden hír, ami Párizsból érkezett a reggeli lapokkal, a véres péntek, a rendőrterror a Sorbonne-on. Ellenben ezt a buszon már ki-tárgyalták, és a francia lány sokkal izgalmasabbnak gondolta, milyen hihetetlenül férfiasnak mutatja a magyar fiút, hogy az ágyon kívül nem lehet hozzáérni. Ő ugyan-

is előző éjjel együtt volt vele, ez volt az ő véres péntekje, és most úgy véli, készen állt a saját életéből való menekülésre. Ez a fiú nem egy divatos dísz tárgy, ami a kolleganőinek már megvan, és ő is akarja: ez egy szőrös mellkasú, izmos testfelépítésű, markáns, ugyanakkor szimmetrikus arcú fiatal férfi, akit nem zavar az ő parazitikus, ellenszenvesen nyílt hiszékenysége.

Amikor kijöttek a Goethehausból, s a Gallusanlage fái alatt sétálva végül betértek egy sörözőbe, a lengyel lány még javában a történetét mesélte. Alig több mint két hónapja vették le Varsóban az *Ősöket* a műsorról, lehetett tudni, mi jön. A söröző portálján át ráláttak a magas talapzaton álló, tógás alakra. Goethe egyik kezében babérkoszorú, másikban papírlap. A müncheni fiú mesélni kezdte, hogy milyen súlyosan sérült a bombázások és a harcok során a szobor és a Goethehaus is. Az utóbbi falai beomlottak, ki is gyulladt. A lengyel lány azt mondta erre, hogy akkor ez már nem is ugyanaz. Mire a német fiú visszavágott: annyira nem változott semmi, hogy az eredetihez híven helyreállított házba a villanyvilágítást sem vezették be. Olvashatták, csak napfénynél látogatható. Hidd el, mondta a lengyel lány csendesen, csak maga elé: ez már nem ugyanaz.

A magyar fiú ekkor szólalt meg először a múzeumban való bókászás óta. A német fiútól kérdezte, hogy járt-e a wiesbadeni teherpályaudvar mellett. Mert az az ipari negyeddel összenőtt nyomornegyed biztosan ugyanaz, mint harminc éve. Ha ennyire ragaszkodik a változatlansághoz. A német fiú egy hajtásra lehúzta maradék sörét, s azt mondta, rosszul tudja, azóta épült ott a fiatakorúak börtöne. És ha keressük a szegénységet, akkor megtaláljuk. Mire a magyar fiú azt mondta, minden indulat nélkül, hogy a legtöbb ablakban nincs üveg, és családok laknak az odvas lyukakban. Aszfaltozatlanok az utcák. És sorolta, levegőt alig vett, tízperces, nem is szellemtelen elemzés következett, zakatolt ez a beszéd, s olyan hangjai is voltak, mint egy rendező pályaudvarnak, miközben a francia lány megállapította: ez úgy érvel, ahogy szeretkezik. A müncheni fiú pedig tisztábban látta, hogy a jövőjébe életet lehelni sokkal nehezebb lesz, mint bármikor gondolta. A lengyel lány egy ideig elkalandozva azt mondogatta magában: végtére is tinilányként mindig szenvedni akart.

Igazából akkor kezdtek a magyar fiúra figyelni, amikor hangnemet váltott. Tudják-e, mondta, mi jár az ő fejében? Erről, hogy nincs az ablakban üveg, mi jut az ő eszébe? Olyanok azok a házak, mint a kiégett frankfurti áruház. És akkor az asztalnál ülők megtudták, hogy miért kellett akkora kerülővel a Kaiser strasséra fordulniuk. A leégett áruházat akarta látni, a sajtót megtöltő frankfurti események mentőjét. A kapitalizmus szimbólumának halott, fekete szemeit, a kirobbant ablakokon kifelé ömlő, büdös, pokoli hőséget akarta érezni. Persze annak már majdnem négy hete, mondta a fiú. De inkább örüljenek, hogy megtanulhatták a leckét. Még mindig jobb, mint a napalm.

A többiek felhördültek, nevetgélni kezdtek, és nem zavarukban. De csak egyikőjük szólalt meg, a lengyel lány próbálta viccel oltani ezt a sameddig sem világító tü-

zet: nyugi már, a háború hideg, de az egymás mellett élés békés. Meg hogy a filmes apja mondta, Hitchcock Wiesbadenben, az amerikai légi bázison forgatja a *Topázt*. Oda kéne bejutni valahogy...

Csend telepedett rájuk, odakint a forgalom is elült. Ennél nagyobb csend a Goethehaus padlásszobájában sem volt. A müncheni fiú, aki közben letett arról, hogy az apjáról bármit is mondjon, sörért akart kiáltani, de a magyar fiú megint megelőzte. Újabb kört fizetett. Többükben felmerült, honnan van ennek ennyi pénze?! De a magyar fiú már megállíthatatlan volt. Mert itt mást olvas az újságokban, mint ott-hon, más látszik abból, ami Párizsban zajlik. A nanterre-i egyetem, a Sorbonne! De mi a diák önmagában? Anarchisták, romantikus idealisták, kispolgári forradalmárok... ezek kínálják fel magukat a rendőröknek. Ugyanakkor a szakszervezetek megmozgatják a munkásságot és a parasztságot is. Tüntetések! Folyton csak hajtogatva, népfront, népfront, és hogy ebből törvényszerűen nő majd ki az általános sztrájk... Egészen belepirult. Ha Franciaország megbénul...

És miközben folytatta a monológját, a francia lány arra gondolt, hogy nem, most már nem ő a legboldogtalanabb, nem kell homályos ígérek után kutatnia az emlékei közt. El fogja feledni azt a szétbontott asztalkendőt, a bor vörösét, a belleville-i éttermet, ahol valamikor nagyon-nagyon régen majdnem megkérték a kezét. Meg a nem jó, de nem is rossz környéket, ahol a lakása van. Ahol egyelőre egyedül él. Ez az igazából erőszakos magyar fiú a párizsi diákokról akar hallani. És a párizsi meg a touloni munkásságról. És a lyoniakról. Mert azt is mesélték neki, hogy egy tüntetésen az volt a táblákra írva: *Soha többé '33!* És ugyanekkor azt skandálták, hogy: *Vissza '36-ot!* Értik-e ezt, szegezze a többieknek a kérdést a magyar fiú, mert ha nem, hiába beszél, akkor inkább elmegy. Azt már nem, kapcsolt a francia lány, és sietve megszólalt, ő érti.

A francia lány, ha társaságban megkérdezték volna, azt mondaná, ő egy nem kommunista demokrata. De ha ez bonyolult, mert maga is annak érezte, annyit is elég mondania, hogy érdekli a köztársaság. Ám attól még, hogy egyetlen alkalommal azt kiabálta a tömeggel: *Adieu de Gaulle!*, még nem nyelte el a részvét. Nem került közelebb a munkásosztályhoz. Sajnos még nem. Nem képes szenvedélyt ébreszteni magában. De tegnap óta, ahogy azt a kőkemény öklelést átélte, amióta megtanulta, hogy az erő még nem ugyanaz, mint az erőszak, képes némi empátiával gondolni a kommunizmus eszméjéből kiábrándult apjára. Talán ha ennek a magyar fiúnak mesél róla, jobban magához köti. Az apjáról, aki ma már nem hisz, ha szabad így mondani, még csak nem is szimpatizáns, s aki azt mondta neki pár hete, figyelje meg, el fognak tűnni a képből a diákok. A szakszervezetekkel fognak tárgyalni. A munkásokkal. Nehogy visszajöjjön '36. Igen, ez a magyar fiú, ez a bolsevik felforgató, ahogy apja ma már nevezné, nem ok nélkül jön folyton a népfronttal.

*

Elmúlt éjjel, visszatérve a szobájába, a francia lány a kimeríthetetlen szexualitásról álmodott, mindenféle fura dolgokról, amiben ez megtestesülhet. Foltos és gyűrött

volt az arca, amikor álmosan kiment a fürdőszobába egy pohár vízért. A tükörben jól látta, mennyire hasonlít az apjára. Vajon miért olyan ellenségesek egymással mostanában? Eléggé férfiatlanul panaszkodik, hogy öregszik, pedig még csak 54 éves. Élete legfontosabb napján, amikor a *politikai szenvedély rabszolgája* lett, alig volt 22, s talán ez fájhat neki. Hogy azóta nemigen történt vele annál a délutáni találkozásnál és sétánál fontosabb.

1936. július 13-án futott össze Yves nevű barátjával Lyonban a központi Terreaux tér egyik kávézójának teraszán. Yves tanított, ott végzett pártmunkát is. Mindnyájan boldogok voltak, más lett a belélegzett levegő összetétele, a választáson diadalmaskodott a népfront, Blum alakított kormányt. Yves nem volt egyedül, egy nagyon fiatal pár ült mellette, akikről a bemutatásnál derült ki, hogy házasok. A fiú csak később vált világhíressé, Camus volt. Akkor igazából semmire sem tartotta, úgy gondolta, ficsúrosan öltözködik. A kommunista önkormányzatú Villeurbanne városrészbe készültek, megnézni a világraszóló felhőkarcoló-együttest, a Gratte-Ciel-t. Közel kétezer szociális lakás, áradozott Yves. Képzeljék el, milyen nagyszerű dolog, hogy a monumentalitás végre a megfelelő társadalmi közösséget képviseli. Camus nem szólt semmit, de később lelkesítette, hogy a hatalmas városháza falán sarlót és kalapácsot látott. Odajött hozzájuk két fiú a lyoni magyar kolóniából, egyikük se-lyemgyári munkás, a másik kisegítő az enghieni kaszinó konyhájában. Yves foglalkozásokat tartott nekik a Le palais du Peuple-ben. A séta után egy ivóban kötöttek ki. A kisegítőként dolgozó fiú mintha szégyenkezett volna: hát nem olyan, mint a kaszinó, az biztos, de ide legalább nem a személyzeti bejárón kell betérnie. Mire Camus: Hát igen, a személyzeti bejáró mindenhol a pokol kapuja. És egy csinos kék zsebkendő halászott ki a zsebéből, s mintegy szolidárisan megtörölte a halántékát.

Az eltelt évtizedek során a francia lány apja számtalanszor előadta ezt a történetet. Szinte csak egy fordulatot hagyott változatlanul: a *csinos kék zsebkendő* nem hiányozhatott. Nem tartotta nagyra az értelmiséget, ezért sosem hitt a népfrontban, Camus mégis felemásan jött ki ezekből az emlékezésekből. Ugyanis ahogy a nevét ejtette ki a francia lány apja, abban – talán a fedezéket nyújtó teljesítmény monumentalitása iránti – igazi tisztelet volt. Le lehetett szögezni, a francia lány apja kevésbé érzéki férfi. De ha a stílusban rejlő nagysággal nem is szembesült, mivel soha, később sem olvasta az említett író-t, a nagyságban rejlő stílus alaposan megfogta. És sokkal tovább tartotta fogva, mint a sarló-kalapács.

A francia lány történetét láthatóan szívesebben hallgatták, mint a szépséges magyar kommunista fiú szózatát. És ezt nem sikerült titkolniuk. Várakozással néztek a lányra, folytassa még. Közben a magyar fiú letette a korsót, hátratarolta a székét, felállt. Amikor már állt, megakadt egy kicsit a dűhe, mégiscsak zenekari ember, nincs helye az egyénieskedésnek. De nem bírt uralkodni magán. Fojtott hangon szólt, csak az asztalnál ülők hallják. Ő itt fölöslegesen pazarolja az idejét egy erkölcsi számkivetetre – tekintete átfutott a lengyel lányon –, egy fasiszta fiúra, bökött a müncheni fiú felé, és egy... Elakadt, amikor a francia lányhoz ért. Ránézett, s miközben jobbja-

nak széles gesztusával valahová a saját háta mögé mutatott, azt mondta: tipikus. Az anekdotákban nincs eleven emlékezet. Polgári közömbösség, az van bennük. A hümmögések, a fanyar mosolyotok ördögién gyáva. Camus is gyáva. Dutschke is. Az apád is az, mondta, de már nem nézett a francia lányra. Gyávák vagytok mind.

Nézte a semmit, ami az asztal fölött tenyészett, mintha visszatérő rémálmát látná, s nem bírta kiszakadni a szorításából. Pár pillanat, majd gyors léptekkel kivonult, a Goethe szobor talapzata mögött tűnt el a szemük elől. A francia lány a nyomába eredt, de nem bírta az iramot. Kiáltott, de odakint minden más lett, őrült zajjal megindult a nagyvárosi forgalom. Gyalogolt még kétsaroknyit, majd megállt. Töprengett, végül úgy döntött, most már mindegy, nem megy tovább. Visszautaznak Wiesbadenbe. Itt van a Kirov Balett Leningrádból, holnap bátrabban szétnézhet az öltözősorukon. Jobban fel lesz vértézve, és tudja, mit akar.

KÓSA JÁNOS: MŰVÉSZETTÖRTÉNET

VÖRÖS ISTVÁN

Jóslat

Ami felé megyünk,
az talán katasztrófa.
Az vált minket valóra:

nem ismerjük a bűnt.
A jóhírünk megóvja,
ami felé megyünk,

hogyan megvesznek kilóra,
bár súlyunk sincs nekünk.
Az vált minket valóra,

s rontja el életünk,
ketyegünk, mint karóra.
Ami felé megyünk,

nélkülünk nem is volna,
hát levegőbe repülünk,
az vált minket valóra,

hogyan felrobban az életünk.
Halálunkat megóvja,
ami felé megyünk:
az vált minket valóra.

Az olló nyílni fog

SZOCIOLÓGIAI JELENTÉS

Most újra úgy van, hogy nem-gazdagokból
ne lehessenek gazdagok.
Már semmi se lesz önmaguktól

vagyont szerzett zord alakokból.
A társadalmi olló nyílni fog.
Most újra úgy van, hogy nem-gazdagokból

épül és áll össze egy jobb kor –
ki ezt elmondja, nem nyafog.
Már semmi se lesz. Önmaguktól

a túl jól élők nem lépnek félre az útból,
fejük beton, a szívük harcsafog.
Most újra úgy van, hogy nem-gazdagokból

gyakran rossz lelkiismeret szól,
bár mód nekik nem sok jutott.
Már semmi se lesz önmaguktól

kialkudott szavukból,
és mindegyikük bajba fog.
Most újra úgy van, hogy nem-gazdagokból
már semmi se lesz önmaguktól.

Rituális fürdés az aranytemplomnál

Az Isten jelenléte
itt érzékelhető.
Édenkerttel felérne,

ha nem magad kímélve
futnál a feladat elől.
Az Isten jelenléte

ha egyszer utolérne,
mondjuk lelken belül.
Édenkerttel felérne,

pokoljárás se kéne,
itt minden teljesül.
Az Isten jelenléte,

a hangszórók zenéje,
fürdők a víz felől.
Édenkerttel felérne,

a medencébe lépve
nem tudni semmiről.
Az Isten jelenléte
édenkerttel felérne.

ISKY ANDRÁS

Fekete-tengeri följegyzések Annának

Sirályok tépik egymást
Rám lőnek a szemközi
erkélyről

*

Sírasra ébredsz
Itt vagyok hiába vársz
Erdő integet

*

Tűzforró forrás
nem ismerlek meg
Ébredj néma Isten

*

Hagyj magamra
Magába nyel kiöklend
a Fekete-tenger

*

Tegnap még esett –
semmire nem emlékszik
a homok

*

Nyárfák hava hull
Villámlik a hold
Gyermek jár a gyűrt vízen

*

Partra vetett szó –
só marta szét
idegen legyek dongják

*

Homokot hord
arcodba a szél –
nem érintenek az évek

*

Apám elrothadt
Anyámat elmosta az idő
Én alszom

*

Kiszárad belőlem
a Lélek – már látszik
az Ínség-szikla

BOLDI: TENGERNÉZŐ

ISTÓK ANNA

a nélkülöd

annyi mindent akartam elmesélni
az esernyőmért mentem vissza de téged
sem találtalak. sötét és zárva
minden egyetlen hosszú ó
magába fordul vissza
csak az elfogyasztott vodka szelleme kísért
haza. ezt már régen is irigyeltem
te mindig hamarabb józanodsz ki
belőlem. megint cincálhatom amit hagytál
egy jelentésnyire lemaradok.
az út mentén elszórt
mondataink elkésett
taxi keresi utasát.
a kocsma az út a padok a hátsó
ülés a híd a hajléktalan az eső
a birtok a jel a mód az utó a
névmás. annyi minden
fér bele egyetlen féldeci
tömény vonzatába

fosztóképző

lányvécé falára firkált monogramok
fiókba rejtett kulcs
nem zár még semmit
tárgytalanul indul a szerelem
ruhaujjba rejtett pírral
elkapkodott tapogatózás
az első csók még nem is nyelves
betetted walkmanbe a Beatlest

lefeküdtél és vártad a nirvánát
vagy a telefonhívást
majdnem ugyanaz
először érezted most már meghalatsz
keményebb rockot is csak később hallgattál

az igazi egy vodkaszagú éjszakán érkezett
akkor persze nem jutott eszedbe az elmúlás
a vágy kitart éveken keresztül
ilyen a beteljesületlen halál
gondolom ezért kefél mindenki

melyik csúcs mögé bújik el
míg végre elpárolog a *teen spirit*
völgyben borongós ködfolt
elindulhatsz felfelé
lábad nem remeg
pulzusod lassul
fényben fürdesz
orgazmus ez is

LŐRINCZ TAMÁS: AKT NÖVÉNNYEL

SÁNTHA JÓZSEF

A Palackos postás

Éjjel kopogtatnak az ablakán. A félhomályban csak sejtelmesen látja, hogy két kefehajú kirakati bábu nyomja fejét az üveghez. Arcuk mint a vörösre süttött pörcc, s mintha kacérkodnának vele, lassú táncot lejtene, illetik magukat, hajlékonyan forgolódnak, de Rohonczt nem tudják megtéveszteni. Halotti maszkjaim az ablakokban, gondolja. Az utcákon már csak üres kabátok keringőznek. Érzelmileg rég lelaktam ezt a várost. Nézi az ablakot, túlsúlyos porszemek a levegőben. Jelen kellene lennem, gondolja, ez a jelen lenne később a múltam. Mintha egyre nagyobb szatyrokat vennék, amelyekbe azonban már nem kerül semmi. Lehet az is, hogy egy másik múltat kapok majd egy másik jelenben, s épp oda törekszem, amikor már nem mozdulhatok. Magamban legalábbis mindig arrafelé haladok. A jelenlétem, ahol most állok, egészen jeltelen. Nem egészülhet ki semmivel. A parkban, ahol ülök, szétszélednek az emberek a látványomtól. Nem tömörül felismerhetővé semmi, szélei felé halad a világ, lemond a megszokásairól. A kertemet is elhanyagolom, buján tenyészik minden, és a fű sárgul. Ahogy a kert sorvad, az a szüntelen jelenem, részese-désem visszavonása az érvényesből. Gazdátlan ürességet viszek magammal, mondja Rohoncz az ablakába nyomakodó kísérteteknek. Micsoda perverz televény, ki se látok a bozótokból, a fák tetején bokrok nőnek, a pázsitot vastag törzszű ágak verik fel. A sok évtizede ültetett különleges örökzöldjeim hasadékaiban patkány-szerű szárnyas rágcslók üzekednek, ürülekük kisebb-nagyobb kupacokkal díszítik a valaha szépnek mondott pázsitot. Az ólak falai kedvük szerint bóklsznak a kertben, mint a részeg kucséberék. Néhány napja egy egész vaddisznócsapat fűrészelte szét a még megmaradó díszfák törzsét. A terasz oszlopai jobbra-balra inganak, ha nagyobb szellő támad, a cserepek úgy hullanak a lábam elé, mintha a kert lassan bekéredzkedne a szobáimba. Magányos szájak a falakra köpködik az idő nyálköveit.

Amikor reggel megindul szokásos útjára, már mintha csak egy kiásott lövész-árokbán járna. Nyilvánvaló, gondolja, hogy egy halom forgács az asztalos műhelyben nem egy negatív faláb. Mozdulatonként szakították le róla, de amíg a sok mozdulat célszerűen egyesült és testesült az elkészült bútorokban, addig a nyiradékok összessége nem kínál semmilyen kézzel fogható idomot. Ha úgy tekintem, ezek a mozdulatok nem a saját múltjuk részei. Azaz csak széttöredezett pillanatok, amelyek képtelenek helyreállítani az időt. Mintha visszalapátolnák egy élet minden szemetét egy öregember lakásába, és ítéletet szeretnének mondani a jelleméről. Amikor alkonyatkor leül a parkban, már bizonyos benne, hogy nincs semmilyen el-

maradása a saját lényét illetően, talán azt mondhatnák, hogy egy meg sem született ember garázdálkodik a városukban.

Bizony, bizony, fordul oda egy, a kocsmából gólyalábakon hazafelé tántorgó hivatalnokhoz, elmúlásnyira vagyunk egymástól. Egy dolog jelölésére támadt hiány jelölhetetlensége mindaz, amit magunkról képzelünk. A megnevezni akaró eltűnései, fölös magába való zárkózása. Amikor nem tudjuk, mit, nem vagyunk képesek a mostra, mondja Rohonc. Ami még nem az, de már nem is hasonlít hozzá. Amikor végre másra mutathatna, de az is ő. Még nem végezték el, még nem végeztek vele. De már számtalan arra utaló jegyet talál. Az idő sebei, ha egyáltalán beszélhetünk még valamiről összefüggően. Elég szembenézni a lakása pusztulásával. A fürdőszobájában lévő kád tele van a falról leomlott csempék törmelékeivel. A kapuja, akár milyen óvatosan is nyitja meg, kifordul a sarkából, és rábillen. A tett véglegességével is számolnia kell. Egy reggeli induláskor hirtelen észreveszi, hogy a régóta gondosan nyírt japánakác átbálgott az utca túlsó oldalára. Keresett valamit, amiben még félig ugyanaz van. Amikor végre elindul, azt gondolja, hogy érzékeiben visszafelé futó utcák zsúfolódnak. Akkor ment így, amikor azon a napon hazajött. Mindaddig rendezetlennek tűnt az efféle fájdalmak leírása. Az összeszűrt tereken hogyan is juthatna át. S mire kellene figyelnie. Ha beverhetne egy szeget, és azt mondhatná, hogy most az ott van. Aki volnék, múlásom folyosója. Össze lehetne eresztetni minden efféle képzetet, talán nem is lenne sok. Hogy ami nem takarja be, az a helyére kerül végül, és értelmes szavakkal társul. De ha ennyire túlsúlyos a képzelt valójával szemben az ember, akkor az emlékei vagy a tévedései visszasodorják a félig sem kész múltjába. Megindulni valóban annyi, mintha minden emlék törlődne az agyamból. Az élet atlétáinak a mutatóvanyai sokszor egészen megalázzák, és az elviselhetetlen pózokba kényszerítik. Bár semmi kétségem, de mindez valóban az. Nem csökkenti leleményeit a közelség. Nem kér, és nem kegyelmez, és ezt most súlyos bűneként értelmezte. Valóban így sorakoznak az idő polcain a dolgok? Megy az egyre mélyebb, már sok-sok reggel kitaposott úton, vigyáznia kell, hogy alkalmanként más irányt válasszon, hiszen a kedves utcái már mély horhosok, amelyekből talán nem lenne képes fölkapaszkodni. Beszorulna a megszokásai járataiba. Szerencsére még idejében észrevette ezt, és mindig más úton haladva közelíti meg a főtéri kirakatot. Azt gondolja, hogy a vele való szüntelen kapcsolat tartja fent az érvényességét. Semmiképpen nem törődik azzal, hogy talán épp ez teszi nevetségessé a mások szemében.

Amikor kényelmesen elhelyezkedik a bolttal szemben, a szobor mellett, előkerül valahonnan az utcán vele kacérkodó két kirakati bábu. Ülünk a parton, gondolja, mint a holdfény, két füstlemez egymáshoz tapad. A távolság közé furakszol, betűk magányból, olvadt hóból. Ma már valóban nem mondhatja, hogy lépcsők lettek volna, vagy a város mögötti dombok. Mintha a vak állítaná, hogy a látását a tükörben veszítette el, gondolja Rohonc, vagy egy kirakatban. A cipő szépsége vakította el, és végleg le kell mondania a látványáról. Ami még annyira sem biztos, hogy kételked-

hetünk benne, az megérdemli a végtelen makacsságunk felkínálta ragaszkodást. Mert meg kell csinálnom az ellensúlyomat is egy léptékben. Közben nem szabad más gondolatokkal társítanom ezt a gyönyörű egyszerűséget. Tilos csak önmagamra hagyatkoznom, meg kell, hogy találjam azt a nőt, aki beleragadt a sárba, mintha valamit csak én vettem volna észre. Ha nincs pokol, akkor alig is lehet számon kérni az emberek gondolati, lelki kuszaságát. Szigorúan véve mindig valamilyen esztétikai érték cseréje folyik. Mivel nem ismerem a jelentések háttérét, lehetséges, hogy egy holdsugár áztatta déli városban engedem majd meg, hogy végre az agyam zsarnokságából kilépve adjam oda magam az engem semmivé tevő érzelmeimnek. De hol van az még! Már nem akarok úgy meghalni, hogy az elkoszlott gézt letekerik az arcomról, szeretném, ha valóságos jelentést tulajdonítanának az érzéseimnek.

Félre a tréfával, hölgyeim, egy meghívás révén kikíváncszom magamból. Már nem az elém filmként pergő utcákra csodálkozom rá, valamilyen életesebb dolog tart izgalomban. Egy gézzel gondosan eltakart arcnak is lehetnek különös kívánságai. Talán éppen a lénye születése közben vajúdik. Évszázadokkal vagyunk hátrább, mint azt a gondolkodásunk érvényre juttatja, mondja a lélekgyógyásznak, aki csökönyösen az íróasztala takarásába húzódva figyel Rohonczt. Csak olyan képzeteket teszünk magunkévá, amelyek szinte muzeális figurát csinálnak belőlünk. Mikor is veszítettük el az érvényességünk jelmezeit? Azt gondoltuk, hogy nem rokkannhat bele az emberi gondolkodás a saját akaratlagos felszámolásába. Mivel azonban itt folytonosan születő és tudatukra ébredő egyedekről van szó, a romlásukat a sietésük okozza, hogy évszázadokat hagytak ki, vagy csak súlyos évtizedeket. Ma már nincsenek nagy dolgok, gondolja Rohonc, az elmúlás elfajulásai játékos jelmezeket öltöttek. Hogy aztán a leplek alatt miféle mardosás, kitépett csonkok, semmire való igyekvések rejtekeznek! Az arc néha több múlásnyira riadtan kinéz a habokból. Kérem, Daniella, ezt ne jegyezze fel, inkább játsszék egy keveset a triangulumon!

A cipő-lélekgyógyász nem sok figyelmet szentel neki. Egy vérrel átitatott rongyból emeli ki a fejét. Miféle vérengző madarak csipkedték szét az arcomat, kérdezi, és a gézzel bebugyolált betegére néz. A képét méretes sebek borítják, mintha egy galuskaszaggatónak rohant volna neki óvatlanul. Itt mindenki egyedül van, azt hiszik, hogy az emberi kapcsolataim enyhítenek ezen a mélyen betokosodott állapoton. Hiszen már régóta nem én gyógyítom a betegeimet, hanem azok segítenek hozzá, hogy még valamiféle képzzel bírjak a saját lényem bizonyosságát illetően. Hirtelen felpattan, és Rohonc székéhez rohan, egészen közről szeretné megmutatni az arcából kitépett húsfoszlányokat. Milyen jó magának, hogy még idejében bepólyázta az arcát, kiált fel, miközben a lelki segítségre áhítozó paciense gyorsan felpattan a székeről, és olyan sebesen hagyja ott a rendelőt, mintha a látvány is ölne.

Amikor újra csak elszánja magát, hogy körbejárja a várost, az indulatai, mint egy éles kés, fékezhetetlenül szegülnek szembe az őt arctalan gyilkosként elkönyvelt idegennel. Nem érzi egyszerinek a járkálását, csak ismétlésnek, önmaga paródiájának, amelyből csak az őt titokban figyelők húzhatnak hasznot. Nem érdemes gon-

dolgodni, nem érdemes új észrevételeket megfogalmazni, hiszen nagy valószínűséggel a tegnapi utamat gyakorlom, vagy az előző nap kitervelt mozdulataimat viszem véghez. Mindazonáltal nem képes mégsem arra, hogy az egyes elágazásoknál ne kezdjen el töprengeni, hogyan ismétlje meg a tegnapi magát, miként is tartsa fent a tegnapi lényével való azonosságát. Már az is sokfelé szárazható bizonytalanságot tár elé, hogy a tegnapi útja a tegnapelőtti útját ismételte, és ha visszafelé kezd el gondolkodni, akkor a változatlanság is lassan a különbözőség érzetét kelti benne. Amíg egyre csak otthonában képzelődött, nem kellett döntenie semmiben, de amint elindult ezekre az utakra, már valamilyen megfelelési kényszer erőlténítette el a lendületét. Hordoztam valamit, gondolja, amit képtelen voltam megnyitni. De mindez mégis csak magnetikusan hatott rám. Talán azért, mert bontatlan egész volt. Készen kaptuk magunkat, de a valóság egyszerűen megsemmisítette a világra való nyitottságunk egyértelműségét. Igazságot szolgáltatott, de kimondta az ítéletet is. Ugyanakkor mégis ott lapul bennünk a feltörhetetlen egész, amelyről senki sem mondhat véleményt. Mert nem csak a lényünkben való szertelen kitörés létezik, de a zártságunk is. Hiába csináltunk magunkból bohócot, mégsem szüntettük meg a saját elementáris önazonosságunk leplombált teljességét.

Talán vissza kellene jutnom a cipőboltba, gondolja sokadszorra is. Túlságosan súlyos jelentést tulajdonítottam a dublini illetékességű, Triesztben tevékenykedő, később Svájcban meghalt író szobrának. Elterelte a figyelmemet a számomra egyetlen fontos tárgyról. Míg csak cipőkben gondolkodtam, semmiképpen nem szenvedtem ennyit. Töretlen vágyakozás volt a magánéletem, amikor azonban megnyitottam mások számára is tévelygésem útvesztőit, mindenféle alak szeretett volna beköltözni a gondolataimba. Felhagytam az énekléssel, pedig az is mennyi gondtalan órával ajándékozott meg. Attól, hogy tökéletesen alkalmatlannak tartottak a kórusban való fellépésre, hogy kiszolgáltattam a hiányosságaimat másoknak, ezzel mindig egy virtuális mellékhelyiségben találtam magam. Talán ott vétettem magam ellen a legsúlyosabban, hogy nem vettem meg az első pillanatban azt az egyéniségemhez és ízlésemhez leginkább illő cipőt. Hogy a hosszú halogatás, töprengés lassan egy másik, számomra ismeretlen egzisztenciát kölcsönzött nekem, amelyben soha nem voltam képes rálelni az önképemre. Csak a védekezésem és a szerénységem akadályozta meg, hogy boldognak tudjam magamat ebben a többesélyes játszmában. Hogyan is nem értettem meg, miért is nem voltam képes belátni, hogy még egy utolsó lehetőség adódott számomra, hogy az önértékem szerint tekintsek magamra? Hogy ez a cipő valóságosan visszajuttathatott volna a maguk határozott képzeletében önbizalommal lubickoló embertársaim közé. Minden megvolt ebben a lábbeliben, ami a személyiségem kibontakozását a legelőnyösebben szolgálta. Egy jó fodrász, egy elegáns öltöny, egy véletlenül feltalált régi barát, vagy akár egy divatos, a kényelmet, az otthonosságot, a közfigyelmet egy pompás lábbeli is kisegítheti lelki csapdjából az elméjében megrekedt egyént.

Este hóaljszag árasztja el az utcákat. Megindulnak a házakból a magányos futók. Mintha csak ekkor élnék a valóságos életüket, olyan dühösen és megátalkodottan loholnak a rongyos mackónadrágjaikban, egy egész élet megjavításának reményében, és a magukban töprengőket elsodorják. De mit írnak majd a jövő síremlékeire a múlt betűiből, tűnődött Rohonc, amikor megindult a főtér felé, hogy a cipőbolt remekét még egyszer megcsodálja. Az ő lefedett arca életre kelt ezen a nemrég felállított szobron. Mi más az ember, mint önmagához való hasonlóság, vagy tőle teljesen független különbözőség? Meggyőződése volt, hogy nem lehet semmi se véletlen. Valamilyen alagutak teremődtek, amelyek az ő lényének az igazát támasztják alá. Itt ablak volt, gondolta, ahol kiláttál, de kiláttak rajta mások is, akik nem érzékelik, hogy ez a saját, egyszemélyes ablakod. Mindenképpen szeretné, ha a szoborban ma is magára ismerne. Még az is megfordul a gondolataiban, hogy ezt kizárólagosan neki állították. Egy olyan köztéri szobor, amelyik az ő cipővel kapcsolatos lelki vívódásának művészi megjelenítésére szolgál. Nem lehet véletlen, ha egy szobor a kisváros főterén az egyik lakosának rejtett vágyakozását mintázza. Hogyan is lehetséges efféle hasonlóság, amit persze senki nem akar észrevenni, mégis minden ember tudatában ott kísért a félreérthetetlen jelentése.

Amikor becsenget egy reggel a Palackos postás, és egy kicsinyke csomagot hoz neki, tökéletes értetlenséggel nézegetik, mi is lapulhat benne. Mindketten meghúzzák a palackot, egyformán tanácstalanok, hiszen Rohonc évek óta nem kapott semmiféle küldeményt, a postás pedig idegesen veszi tudomásul, hogy a címzettnek nincsen arca, csak egy gyanús tisztaságú ronggyal körbetekert bábu, aki nagyon is otthonosan viselkedik ebben a helyzetben, mintha nem venne tudomást az arctalanságáról. A csomag tartalma izgalomban tartja őket, késlekednek a kibontásával, Rohonc előbb azt gondolja, jobb, ha egyedül szembesül a rejtélyes küldeménnyel, később úgy gondolja, hogy kellhet ide akár egy szemtanú is, hiszen mindenféleképp küldözgethetnek egymásnak az emberek, és ha netán később nem tudja megmagyarázni, miként is jutott a rejtélyes tárgy birtokába, akkor hiteles tanú lesz majd a Palackos postás. A jóember letelepszik a lombok árnyas hűvösébe, a legkevésbé sem akar szemtanú lenni, minden küldemény átvételekor azt érzi, hogy őt most bizonyára kifosztották, és a világ dolgai ezek nélkül folytatódnak. Egy ideig egymást fürkészve iszogatnak, mintha csak a természet ölen pilledten üldögélő kirándulók lennének. A Palackos postás már azon megfontolása miatt is szívesen megkínálja a címzetteket, mert tapasztalatból tudja, hogy ha mindegyik palack tartalmát maga fogyasztaná el, akkor este egy útszéli bodzabokor tövében ébredne fel, táskájában a kézbesítetlen küldeményekkel. Mikor a félig teli palack kiürül, a postás nyugtalan lesz, felpattan, kezébe veszi a teli szatyrot, amelyben ott fészkelődnek a még bontatlan pusztamérgesi és egyéb homoki borokat rejtő butykosok. Kibontják végre a csomagot – miután hosszan diskuráltak az eperfa alatt –, amelyik nem nagyobb, mint egy kémcső, de köré tekerve egy levél is tartozik hozzá, amelyet az első pillanatban észre se vesznek. Az üvegben egy mutatóujj lapul. A melléklet pedig kissé

kacifántos megfogalmazással azokat a feltételeket tartalmazza, hogy milyen anyagi ellenszolgáltatások ellenében kerülhetné el az ujj hajdani gazdája, hogy a kezét újra megcsonkolják. Előbb dermedten nézegetik a kissé elszíneződött és összeaszalódott ujjperceket, majd a Palackos postás hirtelen Rohoncز tenyeréhez kap, az összezárt öklöt lassan kisimogatja. Amikor látja a hiányt, minden további megjegyzés nélkül felkapja a palackját, és kimenekül a kapun. A házigazda csodálkozva nézegeti a tenyerét, aztán a kissé satnyává zsugorodott, üvegbe zárt ujjat. Még a leghalványabb fogalma sincs róla, mikor és hogyan került az ő testrésze idegenek birtokába. És hogy eddig még véletlenül sem érezte ennek a valóságos hiányát. Újra csak a hajdani barátjára gondol, s azoknak a beszélgetéseknek a képtelen tárgyára, hogy az életünk telis-teli efféle bontatlan és értelmezhetetlen dobozokkal, és mindezek a rejtélyek nem függetlenek tőlünk, bármiként is szeretnénk lerázni magunkról, újra és újra felmerülnek a víz felszínére, egyre követelőzőbben kérnek számon tőlünk valamit, amely dolog bizonyára életünk árnyékos felén történt meg velünk, egy örökös túloldalon, ahova soha nem volt merészségünk átgyalogolni.

Valakinek az útjában voltam, meséli egy, a szobor talapzatán üveges vodkáját kortyolgató mozigépésznek. A műanyag szatyorban üres üvegek csörömpöltek, a két kezem ilyen módon foglalt volt. De az ég lilás sötétsége sem ígért semmi jót. A szatyrait, jóember, mondta a temetésrendező, tegye már le a szatyrait valahova. Mégsem állhat a felesége koporsója mellett szatyrában az üres üvegekkel. Úgy gondolhattam, hogy a temetés után benézek még az üvegviszaváltóba. Az üres borosüvegek ára akkoriban húsz forint lehetett, ért engem. De az eldobható műanyagflakonokért akkor még nem fizettek. Kinek sem tartozom elszámolással egyébként, mondja Rohoncز a mozigépésznek. Mint egy fal, amelyik szüntelenül csak egy másik falon átszűrődő hangokat hallja. Valójában ugyanúgy, ahogy az efféle emlékek nőnek, megbokrosodnak, ez a szobor is szüntelen növekedésbe kezdett, amióta ide állították. Helytelenül egyébként, mert ez egy manőken, észrevehetni a testtartásából.

Rohoncز csalódottan tapasztalja, hogy a mozigépész egyáltalán nem figyel rá. Mintha ő nem is lenne, csak magának öltözött volna be, de mások számára már egyáltalán nem létezik. Mély sóhajtással érti meg, hogy miközben mások elől akart elrejtőzni, önmagát is eltüntette. Még azt a tekintetet is megsemmisítette, amelyben magát gondolta el. Mennyire más és idegen most minden. Már kívánsága sem lehet, és minden vágyakozása eltűnt. Belereszelődött a szüntelen és értelmezhetetlen jelenbe. Mint amikor a részeg nem a józanságából gondol vissza magára, hanem éppen a józanságából nézve lesz önmaga számára elviselhetetlenül részeg. Belecsapódott a személyiségébe, és ezt nem élhette túl az intellektusa. Hozzá képest még a mozigépész is egy jellemes és érvényes férfiú. Csak belőle hullott ki végzetesen valamilyen önmaga tudatát meghatározó elem.

Ahogy a fán függ, most különösen nyitott lenne a saját halálára. A tornyokban a harangok is néha térdre kényszerülnek. Iszonyú bongással zuhannak a mélybe. Egy egész város emlékezetét falazzák be a múltba. Mert minden harangszó zengésének

van valamiféle csalóka, a távol élőket is hazahívogató melankóliája. Szerette ezt a hangot, és nagyon sajnálatosnak gondolta, hogy az ágon való himbálózása ennyire hangtalan és jelzés nélküli. Olyan intenzitással kívánta a saját megsemmisülését, de az ezt kísérő harangbongások hiányában mégis csak szánalmasnak gondolta, hogy elérhesse az életét jelentő faágat. Annál rejtélyesebbnek tűnt mindez, mert alantas ízületi betegségét tekintve képtelen volt elgondolni, miként is férközhetett efféle magasságba. Mint egy felfüggesztett triangulum, ha ért engem, kedves Daniella. Játsszék, kérem, a hangszerén, amíg el nem csöndesedik a város!

Megállék. Felém. Mit ér? Kőhosszúságú, kőszélességű lukak a falban, gondolta.

Elmegy a kép, elmegy a hang, elmegy az idő, gondolta.

Mintha a bent lévő be, a kint lévő kilélegeznénk, gondolta.

Egyszer kézbevett személyes tárgy. Nincs későbbje: csak akkor, ott.

Régi kor árnya. Megállók. Mit ír?

Csak egy pillanatra tér meg, hogy megfeledkezzék.

Hozzád, aki nem mi már. Állsz egy félig kész kabátban. Fércelve az ujjak. Rossz irányban.

Mindig ezek az egyre visszább, már önmagukban sem. Nem engedik élni pillanásukat.

Hogy megszokta, amit a megszokás nem tett ilyenné. Belenézett látszat-alakjába. Az elmúlás most rajta kívül.

Megálló, nem megálló. Döntetlen.

Ha a lassulás nem segít, már elválva tőle, kivel sosem. See you later.

A dolgok lassú elmozdulása a sötétben.

A romok emlékezetében nem a kiegészülés a hiányzó láncszem, a tér mámorító üressége.

A szeretet nem több az elmúlásnál. Minden, ami az elmúlás anyagából készül, beszorul a küzdőtérre.

Olykor, később a mozdulatlanság okairól egyet s mást. A veszélyről, amely nem visszavonás. S hogy minden dolog már rég megelőlegezve.

S abban végződik, aminek nem volt kezdete. Nem látja meg, hogy nem látja őket: eltűlt.

Innen egy másik lépcsőházban folytatja útját a sokadik emeletre.

NEMES Z. MÁRIÓ

A Győztes fénye

„Nyeld le, légy szíves, ezt a biciklicsengőt.”

Borsik Miklós

Ez itt Üreges Samu és az ő Szervkórháza.
Van itt minden földi jó, szűrő villacsont
és zsibbasztó könyöksúcs.

Nyisd ki Samut, és rakd a szerveket az ágytálba!
A játék akkor ér véget, ha már mindenki játszott.
A Győztes fénye világít a legtovább.
Amikor végeztél, mind találkozunk a levesben.

De még mindig ugyanott van a köldöke!

Pszichés retenció vagyok, menhelyem a libidó.
Nyugtassad meg Samut, és pumpálj neki oxigént,
nehogy berregni kezdjen az orra, amikor kiveszed
az édes húgyát.

Nézzed a botkormány csuklóját
és tárcsázó ujját! Az apró alkatrészek
fulladást okoznak, de a Győztes fénye
világít a legtovább, ha kiveszed
az édes húgyát!

De még mindig ugyanott van a köldöke!

Egyszerű Kati és Üreges Samu szerelembe estek.
Dr. Szentgyörgyi Ervin kileste őket, és kivette
a kapálódzó szívet. Pumpáljatok még oxigént!
A nedves alkonyatban terhes a kanárim! (A kis kurva.)
Törődj magaddal, Samu, és törődj magaddal, Kati!
Hallgass pocakra, mert zúg az ősleves, és egyre
csak azt mondja, mostantól befelé teremtek.

De még mindig ugyanott van a köldöke!

Van itt éhes szájrak és földi jó,
pasztell délután és pszichés retenció!
A játék nem érhet véget, amíg a Győztes fénye
fel nem emeli a szívünk!

Hullámmzó agylebeny kúszik fel a torokból,
mint diadalmas hajnal reggeli vizitkor!
Pumpáljatok még oxigént!

Kati és Samu lassan elernyed.
Virágok kelyhe kiasad.
De pumpáljatok még oxigént!
Mert a Győztes átgázolt
a húgyon, hogy a köldökig
hatoljon. Amikor végzett,
mind találkozunk.

ILONA KESERŰ ILONA: ERŐTÉR

BÍRÓ JÓZSEF

ÉSZAKDÉLKELETNYUGAT ÉSMINDIGVISSZA

(– üzenet odaátra ... : Hekerle László emlékére –)

... -,hogy minden ugyanúgy (?) ...
 hát ... igen ... amint azt még láttad
 ... továbbra is Újpesten ...
 ama lakótelepi betonkaszárnyában
 ... hazavergődnöm ... lehetetlen ...
 ha eladnám a lelketem ... akkor sem
 ... ebből nem lehet ... kilábalni ...
 a Feleségem 9edik esztendeje amputált rákbeteg

... magam pedig küszködöm a derekammal ...
 ballábammal ... *stb* ... (nem sorolom)
 ... dolgozom ... amennyit fogyatkozó erőm ...
 türelmem enged ... egyre kevesebbet
 ... Lányom ... több mint évtizede külföldön ...
 (mostanság tanszékvezető)
 ... a kis – Unokám már ott született ...
költészetnapján ... (!) ... idén hároméves

... tavaly nyáron néhány hónapig itthon voltak ...
 most júliusban csupán hat hétre
 ... jó esetben ... hét nappal megtoldhatják ...
 amúgy ... a Vejem is tanít ... no és ír
 ... valami több száz oldalas szakkönyvet ...
 közben Amerikában tart előadásokat
 ... akárcsak a kutatóbiológus Sógorom ...
 a Keresztlányom már a harmadik diplomájára

... készül ... Őt talán nem is ismerted ...
Borikát viszont még ... csecsemőként
... aztán óvodásként ... akkoriban kóricáltunk ...
éjszakánként a koszlott külvárosi utcákon
... „ A NINCSTELENSÉG ELŐTT ” ...
kvaterkázást követő ... heves viták
... hivatásról ... jövőről ... szabadságról ...
megvalósíthatatlannak mutakozó álmokról

... mellesleg ... áprilisi nyár ...
most pedig ... jégeső ... májusi epervásár éppen
... jut eszembe ... huszonöt év alatt ...
bejártam a fél glóbuszt ... csekélyke világhír sikeredett
... gondoltuk ... gondoltad volna (?) ...
persze ... *csak* ... irigység van (!)
... volt hetvenezer ... ámde ... tizenkét ember előtt is ...
színpadra vagy pódiumra állni

... mindegy ... amúgy más – más ...
mégis ugyanaz ... nyilván ... hozzászoktam
... nagyon régem láttam Ritát ... amióta megműtötték a Páromat ...
szinte ... sehová sem ... maradt a budapesti ünnepi könyvhét
... oda azért eltéblábolok ... dumálni kicsit ...
akik látni óhajtanak
... kiméltóztatnak időközönként ...
leginkább ... fiatal pályatársak

... túlontúl sokan eltávoztak ...

Cs. Sándor / K. Imre / E. Péter / K. Sándor és még

... gondolom ... alkalmasint *letáboroztok* ...

néhány palack itóka mellé ... füstölögni

... emlékezni ... az ittlévőkre ...

de ... félre bánat – félre bú (!) ... hamarosan

... mindazok akik ... egykor természetesen összetartoztak ...

újfent ... félszóból értenek

... pontosabban ... érdekeltek gerjesztette ellentétek híján ...

megértik ... igen ... igen ... igen ... bizonyára lehetséges

... -hogy minden másként (?) ... amint azt ...

nnna ... drága LACIKÁM ... ide ... végül

... idebiggyesztek ... idegondolok ...

Neked ... valami olyasmit ... szóval

... olyanféle olyanfélét ...

tehát ... olyasvalamit

... amiről tudom ... továbbra is Újpesten ...

ama ócska lakótelepi betonkaszárnyában

... lehetetlen ... kilábalni ... ebből nem lehet ... egyre kevesebbet dolgozom ...

amennyit ... fogyatkozó erőm és türelmem enged

... nos ... minden másképpen ... hát ... igen ...

ebből ... azonban ... lehet ... akkor igen ... akkor

... talán akkor sem ... csupán ... akkor ...

ha ... *mégmindigkékakék* ... esetleg

KOVÁCS ELEONÓRA

Rendelkezik

– Az én jelöltem lesz Dozsorca új főtanácsosa. Aztán visszatérek a Tanácsadó Testületbe, amit otthagytam négy éve – gondolja az Órásmester. A könyvtárban, az ablak előtt áll. Az Órásmester megfordul. A kertész itt van, rá vár.

– Philipposz, holnap reggel lepermetezed a rózsákat, hogy ne jelenjenek meg ismét a tetvek. Aztán elmész a piacra, veszel fokhagymát, és elásod őket a földben. Távol tartja a tetveket. A mályvákat kihozod a dolgozószobámból, virágzás nélkül élőködnek. A pünkösdi rózsák mellé teszed őket, mert a hangyák irtóznak a mályvalevél szagától. Ha ez megvan, neked sem kell dolgoznod az új főtanácsos beiktatásakor. Láthatod az ünnepséget, és a leköszönő főtanácsos tiszteletére előadott sakkjátékot. A főtanácsos családjában nagyon sok kiemelkedő sakkjátékos van, ezt biztosan tudod.

Philipposz mindezt hallva ellenállhatatlan kényszert érez, hogy azonnal elkezdje a munkát: a kamrában fokhagymát keres, fellapoz egy szakkönyvet, hogy megtudja, miképpen kellene a rózsza gyökeréhez helyezni őket, de nem talál erre vonatkozó leírást. Szétszed egy hagymafejet, és egy-egy hagymaszeget ültet a gyökérzet közelébe. Ellenőrzi, hogy megtelepedtek-e a zöld bogarak a növekvő rózsabimbón, amit talál, egy röggel összenyomja. Aztán a pincébe megy, és egy régi szakkönyvből megtudja, hogy a csalán levelét le kell forrázni, és ezzel leönteni a kártevőket. Kipróbálja, beválik, de egy nappal később ismét megjelennek. Naponta ellenőrzi a rózsákat. Egyre több fokhagymát ültet a virágok tövéhez, de a kártevők nyüzsgönek. Permet-szert kér a veteményes kertészétől. Az órásmester megharagszik.

– Allergiás vagyok, ilyen máskor ne tégy a megkérdezésem nélkül – suttogja eltorzult arccal. A könyvtáros és a titkár összeség Philipposz arcát figyelve.

Amikor a kertész kitalálja, hogy kövek helyett élére állított téglákkal szegélyezi a virágágyást, a mester hasonlóképpen reagál.

– Még ilyen kitalálni, mit tudsz te a téglákról és a kövekről meg a virágokról, azok nem illenek egymáshoz, nem érted?

Philipposz megdermed, kezében a kosárral, benne egy halom téglá, néhány már a napon szárad, mésszel vonja be őket, párat pedig fehérre fest, hogy kipróbálja, a zápor melyiket rongálja meg kevésbé, közben azon töpreng, nem természetellenes-e, ha a növények között szúrós szagú festéket használ.

A ceruza és a jegyzetfüzet a zsebében van, látható rajta a virágágyás terve, a kert felülnézetből, és az ágyások alakjának változásából adódó dinamika: négyzet, kör, négyzet. A virágok színének megfelelően alakíthatná a virágágyás határát képező

téglák színét, a nagyobb területű ágyás esetében téglát, a kisebbeknél apró követ használna határvonalként, hogy hangsúlyosabbá tegye a virág és az ösvény közötti mezsgyét. A legtöbb helyen fehérre festhetné a köveket, de olyan hely is akad, ahol bordó lehetne, mégpedig a sakktáblák közelében, ez a szín összhangban állhatna a játékosok egyenöltözetével.

– Hát semmit sem tudsz a növényekről? – kérdezi az Órásmester, és hozzáteszi: – Azonnal szedd össze ezt a szeméthalmot, tüntesd el a köveket és a téglákat, festéket, ecsetet, mert érkezik egy sakkmester, hogy megnézzé a következő játszma helyszínét, és mindez nem maradhat itt.

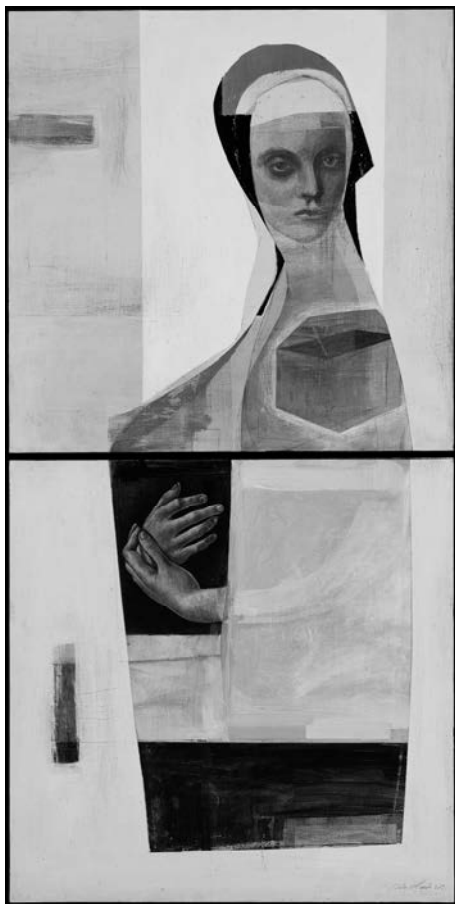
Philipposz azt érzi, hogy valami dübörög, zubog, ennek zaja egyre erősödik, és nem tudja visszatartani, hogy elpattanjon egy ér a homloka mellett. A jobb karja elnehezül, eldobja a téglát, nem esik a bakancsára. Először a festéket viszi a helyére, mert a tárolóhely a kerttől legmesszebb kapott helyet, aztán az ecseteket, melyeket kölcsönként, elhebegi, hogy úgy látszik, mégsem ildomos festeni, és kihúzza magát, mintha az ő döntése lenne, de közben nem néz a beszélgetőtársa szemébe, megfordul, köszön, és visszatér, hogy a téglákat is elhordja. Talicskát kölcsönöz, és visszatér az építkezéshez, ahonnan reggel kérte a fölöslegessé vált féltéglákat. Itt is magyarázkodik, mégsem volt jó a tervem, mondja, a munkavezető káromkodik, hogy nem lát, ne oda rakja, ahol útban van, öntse le valahová, de Philipposz óvatosan egymás mellé helyezi a kockákat, és egy téglarakás lesz belőle. Amikor elhagyja az építési területet, nem láthatja, hogy egy emelődaru véletlenül ledönti az építményét. Siet vissza a kertbe, arra törekszik, hogy az órásmester esti sétájáig elkészüljön a terep visszarendezésével, és még a napi teendőket is befejezze. Kihagyja az ebédszünetet, kapál, metsz, lerázza a kártevőket, virágcsokrokat készít az órásmester asztalára és a könyvtárba, valamint az irattárba is, úgy hallotta, ott egy új tolmács dolgozik, aki agorafóbiája miatt nem mozdulhat ki, de kedveli a növényeket. A lila sövényt térdmagasságúra vágja, hogy mögötte látszódjon az árnyliliom, és közepén a jázminfa. Lecsiszolja a kerítésről a zuzmót, így rendezettebbnek tűnik. A nap végén újrafesti a padokat a kert közepén, hogy a bordó támla és a zöld pázsit éles kontrasztot alkothasson. Elégedetten szemléli az eredményt, a színek és formák mégis összhangba kerültek, zöld gyeppel, bordó és fehér rózsával, barna ág, fehér jázmin, fekete pad, bordó vasszerkezet. A színek dinamikusán ismétlődnek, megvan az összhang, az órásmester örülni fog.

Philipposz meglátja, hogy az Órásmester közeledik egy sakkmesterrel. Kíváncsi az elismerő szavakra, elrejtőzik egy tuafa mögött.

– Igen, a kertem, csinosítgatom, amikor lehetőségem van rá, azt a jázminbokrot is én ültettem. Van egy kertészem is, itt szokott dolgozni, de nem nagyon látszik az eredmény, látod, a sövény meg van ugyan nyírva, de túl rövid lett, nem az előírásnak megfelelő. Festékszagot érzek, biztosan összemázolt valamit, pedig mondtam neki, hogy tilos. Tehát ez az én kertem, néha tönkreteszik, ilyen emberekkel vagyok körülvéve, mint az a kertész, de hát mit tehetnék?

Megszólal egy bagoly, egy pillanatra elhallgatnak. A tuja felé pillantanak, a kertész behunyja a szemét, összegörnyed, nehogy észrevegyék. A madár elhallgat, a mesetek továbbhaladnak az épület felé.

Philipposz a tujafa mellett áll. Arra gondol, hogy Dozsorca a választás előtt visszatér a Régiók Szövetségéhez, ezért nem lesz választás, nem győz az Órásmester jelöltje, és nem győz a mostani főtanácsos jelöltje sem. Nem mutathatja, hogy ezt tudja, és titkokat ad a Régiók Szövetségének, így készíti elő Dozsorca visszatérését a Régiók Szövetségéhez. Türelmes lesz még egy kicsit. Az Órásmester veszíteni fog.

NÁDAS ALEXANDRA: PROFÁN MADONNA (ŐRZŐ)

TIM HOLLAND

régóta megindultak már mind a kis kövek.
bangladesch visszahúzódik, a maldív-szigetek

ahol víz alatt az emberek, akik nem merülnek
new yorkban duzzasztógátnak felhőkarcolót építenek.

homokra épült berlin is. találd ki,
hogy nyertek földet. földet halmolunk, sőt törünk le.
összekaparjuk a várost, lefejtjük berlint a földről.
végre felfújja magát a város. felnyílik a tengeren, pörög.

sziget vagyunk, távol más szigetektől. a tengeri rózsza
térképen kívül nyílik. a régi vízmérleg horizont ringat minket
a szél, az eltávolodott testvér, visszatér, verekszik.

a jog szerint finomodnak a határok
berlin egy megosztható város. megosztunk,
hisz ezt tanultuk útközben.

változtatjuk testtárgyunkat. tököl.
vákumcsomagolva vagyunk, mint a mogyorók, nem fázunk, elviselünk,
örülten összeolvadunk. vagy szerencseruhát húzunk magunkra

az épületek évente többször vedlenek, függőlegesre húzzák
a kerteket. kicsit fáradtabbak a gyümölcsök.

a nap teszi a dolgát, mint mindig.
gleccsereink vannak.

a nap teszi a dolgát, mint mindig.

kékülő alkonyat, vibrálnak
a gleccserek, a proaktív naplopók,
az állandóan borjas hegyek.
mustramarhák ballagnak a falun át csendesen.

bejárnak minket a hegyek, guggolva
mintha rögtön hatalmasat ugrálnának.
mégsem teszik.

a hegyek sebesre dörzsölik maguk
rejteket keresnek a hegyek mögött,
mégis folyton szétmajszolódnak.

a hegyek feltárják maguk
mint az anyák akik maguk felett anyáskodnak.

így ismerjük fel gyermekiségüket.
gyermekeket takarunk be. sírunk
ahogy ők és elengedjük őket
egy másik halmazállapotba.

megtanultunk dönteni,
megosztózni.
az hogy egész, nincs már.
nincs már bennünk.
nincs nélkülünk.

egységben gyakoroljuk az érzéseket, mint érzésgyakorlatokat.
érzelemdemokráciában élünk.

a kívánságokat felveszik,
többséget alkotnak,
a döntéseket kiszámítják.

értelmünk medium light. ártatlanul ütjük ki magunk.
a kívánságnélküliség ellenállás.

the mirror replaces the master.
látjuk magunk, egyesek jobbak lesznek.

mások visszatükröznek, mirror-mirroring-mirror-position:
a földön fekve a kettő-négy láb magasra nyújt

és egyenes, legalább hét ujj látható, az orrig nyújtva,
hogy a rostok éjjenek. a hasba lélegezni, míg a lélegzés a fejbe folyik
a fejet gyorsan tekerni, hogy az jól zárjon.
a nem nyitható lekvárosüveg légüres terét élvezni.

a kívánságnélküliség ellenállás.
csiklandoz. gyémántporágyú baráti tüze?
hogy a gyémántpor kifordítva kalimpál.

porzik, mintha a szél idős lenne. szemeink előtt
film forog, amit nem mi vágtunk.
a szemtörlő alig segít, fa, fű, fa, fa,

könnyek, könnyek, könnyek. milyen a másik
tekintetében lakni? fel a maszkokat! elegendem van.
a sleim áhítatosan szívódik ki. nazális korál
egy elburjánzott helyen. gondolatot kioltó hörgés.

a hallást is hallgassuk el. ez újra a trash
szigeti terrorista? műanyag száll a levegőben.
a távolban kezdődik a táj, helyi érzéstelenített

a figyelem. átfejlődöm. csillog.
tapogatlak. ez veszélyes. nem tudom,
hogy a bőr a a szexszerved-e. a csiklandozással

lök a mellscreened. az életadatok robbannak.
hogy lehet nem hordani védőbőrt? hisz
a páfrány is reagál. a környezet nem vállal felelősséget.

semmi sem vállal. többszörös bizalom.
nálam fertőződsz.

az áruló intervíziójából

egyszer elárultam magunk. magamba szerettem. flörtöltem, meghódítottam magam. több volt, mint gondoltam. nehéz kapcsolatot tartok magammal. aztán: meglepem magam valami mással. olyan, mintha valaki lehozta volna az agyagos eget. fontoskodom. röviden kéthátú állatot játszom magamnak. menekülő állat, szomorúság: fuss körbe mintha a cipők félénkek lennének. várok, míg kihajtanak a tulipánok a boltok vizes vödreiben. várok, amíg ősz leszek. köpök, lökdösődöm és zölddé tépem a lombot. a nyelvem a fűrészporos tapétán, sebesre dörzsölöm magam. gleccser, annak ugrom, tapsolok. szárnyütés. megpróbálom, megnyalom a napot, de a nap nem jön. semmi napkitörés nem fordul hozzám, egy kevés anyag sem próbál hozzám érni, semmi.

az áruló intervíziója II

elárultam magunk. morzsolódik. a szerencseruha nem hat ma. nincs megtöltve, mittudomén. és semmilyen külső testsík rövidre zárva. transferrés. a boldogság út és minden folyó. egy láb sincs a fej előtt, rüh, csak a bőr alatt. az ápolási szint kék. és már nem tiszta, hogy a fejem vágtam-e be vagy egyszerűen csak a szinapszisok lankadnak. mennyi ideig kell még dörzsölnöm, míg meleg lesz? ez az ölelés nem beleegyezés. morzsolódik. itt nem jutok semmilyen mi-ig. én-t mondok magunkra. én nemelég, szerencsétlen szerencseruhás. én, rés egy gittel teli világban. én semmi, én. már érzem a gondoskodást. alig reflektáltan, jön már a bumeráng és megvalósul a töredezettség-mentesítés. ott a pehely, fon és spórázik. egy fonal, fonalak, fonalka, ka, l, fog, anélkül, hogy be kellene lépnem a hálóba. egyben: a hálók hiánya, még lyukak sincsenek. az offból nyújtva: az úrruha ami az anyagit egyben tartja.

az áruló intervíziója III

igen, elárultam. hiányzik belőlem az érzelem. a napok mint a kelések. érzem, nem megyek fel, akkor sem, ha szabályosan megyek. szedem a lábam és állok. tombolok, halállal fenyegetőzőm, legalábbis belülről. teszt, de ez sem vigasz. felhúzott mosolyom fehér zászló. nedvesbe harapok és a hegyhez lihegek, napi jegyet lyukasztok. ott már végre belépnek a helyettesítő érzelmek. nagyformátumú semmiségek, kvázi cukros bogáncsok zizegő fóliában a felvonóban jól mutatnak az érzelmek. és csillám is van rajtuk. mindenki szereti a hegyre felt.

TÓTH KINGA fordításai

GRESA MÁRTON: A SZIMULÁKRUM

MAUD VANHAUWAERT

Hangosítás

Nemrég egy asszony temetésén jártam, utána pedig találkoztam a férjével, aki elmesélte, mennyire szörnyűnek érezte az egészet a hangosítással. Fogalmam sem volt, mire gondol, de később megértettem, és ha most visszagondolok, azt hiszem, valóban, a legeslegsomorúbb ez volt: a hangosítás.

Hogy ott fekszik, hogy a templom tele, hogy az a temérdek sok virág, és hogy még a hangosítás is.

Hogy ott fekszik, hogy a templom tele,
akkor is, ha nem is igazán volt vallásos,
hogy volt valaki, aki ezért egészen Németországból eljött – ezt később tudtam meg,
hogy a nadrágok, rendesen kivasalva,
hogy a fia az alkalomból még új cipőt is,
hogy a temérdek sok virág,
és hogy még a hangosítás is.

Hogy ott feküdt, hogy a templom tele, hogy a temérdek sok virág,
hogy a kártyák, egy teljes kosár tele,
hogy az emberek mindenhol, hogy túl fiatal volt,
hogy a lányuk, hogy a fiúk, hogy a férje most egyedül,
hogy ott feküdt, halkan és elnyúlva, hogy én hátul a templomban – egyáltalán nem ismertem,
és hogy még a hangosítás is.

Hogy ott feküdt, hogy a templom, hogy a temérdek sok virág, hogy a mellékhajó is tele, hogy a tömjén,
hogy a pap azt ide-oda himbálta,
hogy azt mondta, hogy, ahogy a tömjén is, most a mennybe tekeredik fel.
Hogy azt gondoltam: a mennybe tekeredő tömjén tényleg a legrosszabb metafora egy halott anyára.

Hogy mindenki azt gondolta, mi van, ha majd az én anyám,

Maud Vanhauwaert 1984-ben született író és performer. Az antwerpeni egyetem nyelvészet és irodalomtudomány és a színművészeti konzervatórium színész szakjain végzett, munkáiban az irodalom és a performansz határterületeit kutatja. 2011-ben jelent meg első kötete *Ik ben mogelijk* címmel, mellyel a Vrouw debütdíjat nyerte el. Részt vett a párizsi slam poetry világ bajnokságon és a leidsi Cabaret Festivalon is, Európa-szerte lép fel színházi és zenei-költészeti szülő és csoportos projektjeivel. https://www.lyrikline.org/de/gedichte/wij-zijn-evenwijdig_-excerpt_1-naast-mij-zit-een-vrouw-11887

mi van, ha majd te, ha a templom tele, hogy, ha temérdek virág. És hogy akkor még majd

a hangosítás is.

Hogy már hónapok óta a megfelelő zenét kereste – csak később tudtam meg,

hogy a nadrágok, a virágok, a kártyák, a koporsón az arckép,

hogy én hátul a templomban,

és hogy azt gondoltam: hogy a halál, az még hagyján, de hogy még a hangosítás is!

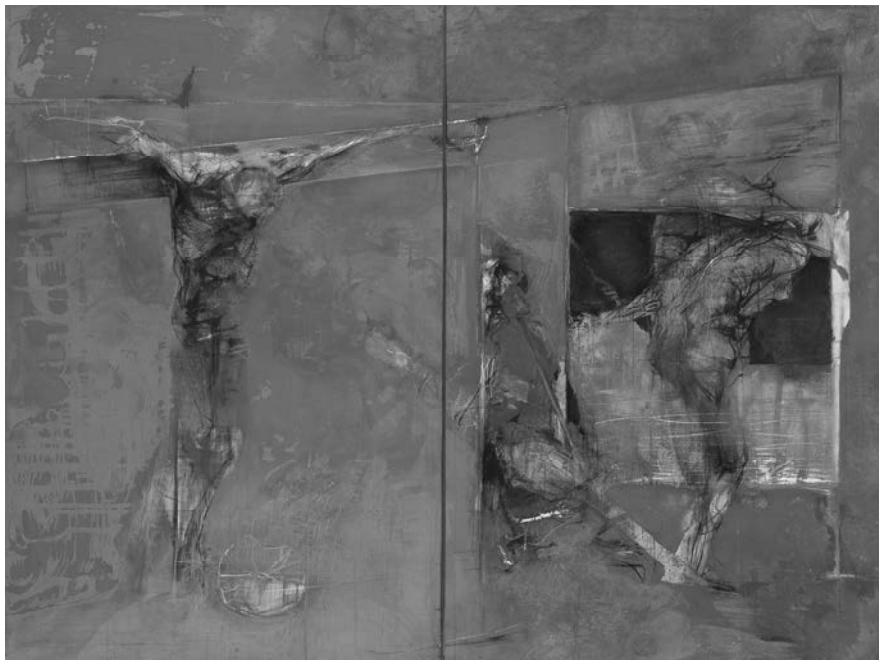
Hogy hazamentem, és az egyetlen, amire gondoltam: hogy ha majd az én anyám,

hogy ha majd te, ha majd a templom tele, ha a temérdek virág,

hogy el kellene intéznem,

hogy legalább a hangosítás jó legyen, ha nem is tökéletes.

TÓTH KINGA fordítása

KOVÁCS PÉTER: ROZSDÁS PANELEK

PÉTER LÁSZLÓ

Nóta, ritmus, vers

ERDÉLYI MIHÁLY ÉS WEÖRES SÁNDOR¹

1994-ben Bónis Ferenc szerkesztésében *Így láttuk Kodályt* címmel, *Nyolcvan emlékezés* alcímmel gazdag gyűjtemény jelent meg. Ebben Weöres Sándor is elmondta emlékeit a Mester-ről. Az *Öregek* című verse, emlékezett, amelyet költeményei közül Kodály 1933-ban elsőként zenésített meg, „1927 végén vagy 1928 elején” jelent meg a Pesti Hírlapban diáksapkás arcképével együtt. Ott olvasta Kodály; meglepte, hogy a fiatal költő mennyi beleérzéssel szólt az öregekről. Később, ekkor már ismerték egymást, hasonlóan figyelt föl Weöresnek *Norvég lányok* című versére, másik nevezetes Weöres-megzenésítésére (1940) is. Ekkor már személyes ismeretségben voltak.²

Weöres Sándor nem őrizte meg az újságlapot, amelyen arcképével gazdagított verse megjelent, sőt ő maga sem vette a fáradságot, hogy utánanézzon, hol, mikor jelent meg. Mert a vers valójában A Pesti Hírlap Vasárnapja 1929. május 19-i számában látott napvilágot, közéje tördelve a diáksapkás arcképe saját kezű aláírásával és keltezésével. Kodály a szombathelyi reáliskola érettségi előtt álló diákjának versére figyelt föl.

Weöres Sándor többször is elmondta, leírta, hogy *Galagonya* című nevezetes versét több mint egy évtizedig érlelte magában, mire *Medúza* (1944) című kötetében megjelentette. Versének születésére 1977-ben úgy emlékezett, hogy 20-22 éves korában jegyezte le első változatát, s jóval elmúlt harminc, amikorra végleges formában kialakult.³ Tehát 1933 tájt kezdhetette, és 1943-ban lett készen vele.

Megjelent A Pesti Hírlap Vasárnapja 1929. május 19-i számában az Öregek közé tördelve

¹ Az itt olvasható írást Péter László 2016-ban írta és küldte el a Tiszatáj számára. Mostani közreadásával emléke előtt tisztelgünk.

² Kodály Zoltán: *Visszatekintés*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1989. 3. k. 466.

³ *Egyedül mindenkivel*. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai. Szerk. Domokos Mátyás, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1993. 344.

Ez a hosszú érlelési idő a magyarázata annak a megbocsátható csalfintáságnak, hogy Weöres több hölgyismerőset, így Polcz Alaine-t, azzal kápráztatta el, hogy úgy írta le szemük láttára, és adta át szerelmi vallomásként e vers kéziratát, mintha percek alatt és csak nekik rögtönözte volna. Fejében több mint egy évtizeden át formálgatta.

Ez a kedvelt, híres vers több rejtélyt őriz.

Rejtély mindjárt a kétféle, névelős és névelőtlen cím. A kézirat névelőtlen, de a 111 vers, amelyben névelővel jelent meg, 1974-ben még Weöres Sándor életében, kezével, korrektúrájával került nyomdába, és ki a nyomdából. Az is különös, hogy míg a nyomdai változat bonyolult sorokkal, bekezdésekkel nehezíti az utánzást, a kézirat, amely már nem első, hanem kései, gondos, szép tisztázat, fűtül erre a bonyolult szerkezetre:

Galagonya

Őszi éjjel
irzik a galagonya
irzik a galagonya
ruhája.

Zúg a túske,
szél szalad ide-oda,
resszket a galagonya
magába.

Hogyha a Hold rá
fátylat ereszt,
lányja válik,
sírni kezd.

Őszi éjjel
irzik a galagonya
irzik a galagonya
ruhája.

Weöres Sándor

Weöres Sándor nyilatkozataiból még azt is idézi minden irodalomtörténész, aki ír erről a versről, hogy sajátos ritmusát, ütemképletét *egy katonanótától vette*. A Weöres-kutatók sem vették a fáradságot, hogy utánanézzenek, megelégedtek a „katonanótával”, amely *A galagonyának* „sorvezetője” (Lator László), „alapító dallama” (Kenyeres Zoltán), formai ihletője lett. Annyira, hogy Weöres verse akár e „katonanóta” dallamára dalolható.

Jellemzően az ihlető dal szerzőjét ő sem említette soha. Amikor Bónis Ferenc idézett gyűjteménye számára megismételte híressé vált versének keletkezéstörténetét, ekkor sem írt vagy beszélt róla. De az emlékezőgyűjtemény számára letisztázott verskézirat alá bizonyára ő sugalmazta az akaratlanul is félrevezető szöveget:

Galagonya, Weöres Sándor verse – Kodály ihlette „ritmustanulmány” – a költő kézírásában.

Ez megtévesztő: Kodálynak ehhez a vershez semmi köze sem volt. A *Galagonyával* Kodálynak nem volt dolga, nem is emlegette. Weöres pedig Kodály hatásáról ezt vallotta: „Szin- te kizárólag Kodálytól tanultam azt a magyar ritmikát, amelyből a *Magyar etüdök* ciklust fel- építettem.”⁴ Nem tételezem föl, hogy Weöres Sándor tudatosan nem mondott igazat, hiszen ennek semmi értelme sem lett volna. Ha netán annak idején, amikor hallotta a verset, tudta is, ki írta, mi a címe, azóta csak a ritmusa érdekelt, s elfelejthette, kinek a verséből kapott ritmus ihlette. Nyilván a nóta címére, kezdősorára, szövegére sem emlékezett, ezért emleget- te csak „korabeli katonanótának”.

Országúton hosszú a jegyenesor

Csárdás

Erdélyi Mihály
zenéje és szövege

Chords: Cm F#° G⁴G A♭ A⁷ Cm/G G⁷ Cm

Orszá-gú-ton hosszú a jegyenesor, hosszú a jegyenesor ha - zá - ig.
Csizmám talpa százszor is lekopik, hej, százszor is lekopik, hej, o - dá - ig.

Chords: A♭ H Cm D D⁷G B⁷ B⁷_{5#} E F#°G

Nincsen pénzem a vo - nat - ra, Az sincs, a - ki ha - za - ho - zat - na,

Chords: Cm F#° G⁴G A♭ A⁷ Cm/G G⁷ Cm

Fáradt lábam es - té-re ha - za - ta - lál, Nem messze van i - de Ka - pos - vár.

Senki nem tartotta illendőnek, hogy szerzőjét, Erdélyi Mihályt (1895–1979) fölkutassa, megnevezze, netán megdicsérje leleményéért, dalának különös, ritka ritmusáért, amely olyan nagy költőt is megigézett.

Erdélyi Mihály Szeged szülötte. Szülőházát, pontosabban a szülőháza helyén épült új há- zat, a Megatherm Kft. székházát (Brüsszeli körút 24.) nem jelöli márványtábla. Pedig a szí- nész, színigazgatót, színpadi szerzőt, dalköltőt méltán illeti meg.

⁴ Egyedül mindenkivel, 57.

Forrásaimból nem derül ki, hogy az *Országúton...* is valamelyik daljátékának betétdala volt-e, vagy önálló „magyar nóta”. Állítólag 44 operettet írt, bármelyikben megbújhat.

Hogy került a dalba Kaposvár, később hogyan Kolozsvár? Talán éppen ezek árulkodnak arról, hogy Erdélyi valamelyik operettjének betétdala lehetett. Pályájának elején, 1922 és 1924 közt Kaposvárott játszott. Ez fogódzót adhat a dal keletkezésére is. A helyismereti kutatás derítheti ki, vajon ott volt-e, vagy másutt ugyan, de ebben a két évben vagy közvetlenül ez után, még a '20-as években, az operett bemutatója, amelyben ez a dal először fölhangzott? S Kaposvár helyére Kolozsvár csak utóbb, a '30-as években, a revizionista áramlatok föléledésekor helyettesítette. Kérdés, Erdélyi vagy csak a kezdődő folklorizáció.

Az *Országúton...* ennyiben is a folklorizáció kezdetén állt: akár a népdal, névtelenül terjedt. Olyan jeles közegben is, mint a legnagyobb költőké. Sándor János, akinek az egyetlen Erdélyi-portrét köszönhetjük (1995), a Népszabadságból idézte, hogy a koreai háborúban a magyar és koreai orvosok esti tábortűz mellett elérzékenyülve együtt dalolták: *Országúton hosszú a jegenyesor...* Erdélyinek nevét sem hallották.

Magát a tényt, tehát Erdélyi dalának hatását *A galagonya* születésére, mivel Weöres maga fedte föl, az irodalomtörténet régtől ismeri, emlegeti. Nagy L. János, Weöres életművének legalaposabb kutatója, elemzője számos tanulmányában, könyvében mutatja be. Megtalálta és hozzá kapcsolta Weöresnek *A galagonyával* azonos ritmikai képletre épülő *Árokiparton* című versét is a *Magyar etüdök* sorozatából:

*Árokiparton
üszkös a fa dereka,
üszkös a fa dereka,
kikorhadt...:*

Ez azt mutatja, hogy az *Országúton...* különleges ritmusa később is eleven maradt a költőben.

FÜGGELÉK

Péter László az írásban említett szegedi ház homlokzatára kihelyezhető Erdélyi Mihály-emlékeztetőt megszövegezte, tanulmányával el is küldte tervét:

**Ennek az épületnek a helyén álló
korábbi családi házban született**

**ERDÉLYI MIHÁLY
(1895—1979)
színész, szíinigazgató,
színpadi szerző, rendező, karmester,
számos daljáték írója és zeneszerzője.**

*Országúton hosszú a jegenyesor... kezdetű dalának ritmusa ihlette
Weöres Sándor híres Galagonya című versét.*

APRÓ FERENC

Péter László nélkül

EMLÉKFOSZLÁNYOK

Hát elment ő is, minden élőknek közös útján: augusztus 15-én álltuk körül frissen vetett nyugovó ágyát a szőregi istenkertben. Hatalmas életművet hagyott ránk, a Város történetének gazdagítására, mindannyiunk épülésére. Ha Szinnyi Józsefet „gőzhangyának” nevezték, akkor őt is megilleti az elismerésnek ez a szakmán belüli, sajátos formája. Nincs benne túlzás, életformája volt a kutatás és az írás. Három bibliográfia (1986, 1996, 2016) őriz munkásságának szinte a teljességét. Az első kettőt jómagam, a harmadikat Gyuris György állította össze. A figyelmes olvasónak föltűnik a stendhali elv megvalósulása: „több részletet!” Tudta, hogy ezekben van az eredetiség, az igazság, hiszen az író élete kulcs az alkotás megismeréséhez. Szinte minden sora a Városról szól, ő – és Bálint Sándor – a hivatalosan nem jegyzett Szeged-tudomány betetőzője. Nem kisebb hozzáértő, mint Kovács Sándor Iván mondta (2002) róla, hogy városmitológiát teremtett... (Tegyük hozzá: Bálint Sándor nyomában, majd oldalán.)

Tekintélyes életművét folytonos hadakozás közben hozta létre, kedvezőtlen körülmények között. Élete akadályfutás volt a magyar–latin–filozófia szakos tanári diploma megszerzésétől (1948) az egyetemi katedráig (1990), ha tetszik, a szegedi díszpolgári címig (1992). Szeretett Németh Lászlóra hivatkozni: ő maga is laboratóriumot csinált a gályapadból.

Mozgóképek peregnék előttem. Mindegyiken ő a központi alak, a főszereplő. Tőle tanultam az illanó idő megbecsülését és kihasználását. A Somogyi-könyvtár régi épületében a tájékoztató szolgálat munkatársa volt. Micsoda luxus! Útba igazította az olvasót, aztán visszaült az asztalához, és a fölpockolt Szegedi Napló sárgult példányaiból tovább gyűjtögette a város-történeti adatokat. És ez így ment egész nap: olvasó, cédulázás, olvasó, cédulázás... Meglehetősen lassan jött rá a könyvtár vezetősége, hogy a tájékoztatást kevésbé képzett munkatárs is elláthatja. Összegyűjtött adatai – akkori katalóguscédulákra írva – 22 hosszú fiókot töltöttek meg. Ezt később mindig a keze ügyében tartotta, az íróasztala bal oldalán levő állványon. Előttem van könyvtárbeli kis szobájának az emléképe. Nem lehetett úgy benyitni az ajtót, hogy ne lett volna ott valaki, ne folyt volna izgalmas szakmai vita. Aikire emlékszem: Csongor Győző, Fenyvesi István, Giday Kálmán, Németh András, az első magyarországi veseátültető, továbbá Oltvai Ferenc, Palásti László, Ruszoly József, és persze voltak pesti és vidéki látogatói is. Pályakezdőként én is be-bejárogattam, az ottani utolsó munkanapján (1984. jún. 23.) a szikrázó déli napsütésben több fölvételt készítettem róla.

Az új épületben két fő dolga volt: várostörténeti kutatásokat végezni, és szerkeszteni a könyvtár folyóiratát (Somogyi-könyvtári Híradó, Somogyi-könyvtári Műhely, Szegedi Könyvtári Műhely, Szegedi Műhely). A változó névadással a színvonal fejlődését érezte. Szerzőgárdát állított maga köré, megbízásokat adott cikkek írására, és idővel általánosan elfogadott lett, hogy a Somogyi-könyvtár tudományos műhellyé nőtt. A folyóirat egy-egy tematikus

számát (Bálint Sándor, József Attila, Móra Ferenc stb.) a pesti sajtó is főhajtó elismeréssel fogadta, és manapság is a megkerülhetetlenség kategóriájába tartoznak. Ezek után ugyan ki tudja okát adni, hogy a már nyugalomban levő igazgatónő pár évvel ezelőtt miért szüntette meg az 50. évfolyamában járó folyóiratot... Megbízták az Új magyar irodalmi lexikon főszerkesztői tiszteinek az ellátásával (1986). Napok teltek el, és 16 lapos füzetet adott munkatársai kezébe, miként írják meg a szócikket. (Az *oldal* szót kerülte.)

Le sem kell hunynom a szemem, akkor is látom magam előtt: vívóállásban van, és várja a *rajt* szót. Minden pontatlan szakmai adatot, nyelvtani hibát észrevett, és sosem késlekedett ezeket szóvá tenni. Mi tagadás, előadódott, hogy egyben-másban nem volt igaza... Sebeket adott és sebeket kapott, nem vitás, hogy az előbbiekből volt sokkalta több. A nem elfogulatlan Tóth Béla könyvtárigazgató így fogalmazott (1982): vonzza az ellenséget. Kemény fejű kun, mondták a háta mögött, utalva jánoshalmi születésére. (Innen vette egyik írói álnevét: Halmi János.)

Vívta cikk-harcát, hogy Hont Ferenc ne kapjon emléktáblát a szegedi Nemzeti Emlécsarnokban, ráadásul valótlán aláírással (a *Szabadtéri alapítója*). Veszített (2007), Hont kései szegedi elvbarátai erősebbek voltak...

Harcolt az újszegedi Szent-Györgyi utca elnevezése (1991) ellen: a tudós nevét viseli az egyetem, van szobra, és vannak emléktáblái, akkor minek megzavarni a tűzoltókat és a mentőket, hiszen van Szent György utca és Szent György tér! A hozzá nem értés ismét győzedelmeskedett, ő lett a vesztes.

Levélben javasolta (1980) Komócsin Mihálynak, hogy Bálint Sándort – régi szegedi szokás szerint – a Közművelődési palota előtt ravatalozzák föl. A megye korlátlan ura azt válaszolta, hogy ő ebbe nem avatkozik bele, ez közigazgatási (tanácsi) ügy. Laci megmutatta az újabb levelét, sosem felejttem el az első mondatát: „Komócsin elvtárs, ne nézzon olyan ostobának, hogy mindezt el is hiszem...” (Adatok a maiaknak: a tanácsi dolgozóknak megtiltották, hogy elmenjenek a temetésre. Az alsóvárosiak Havi Boldogasszony temploma így is zsúfolt volt, sokan künn rekedtek.)

Nem számított neki, hogy ki milyen magas polcon ül, bátran sorompóba szállt ellene. Ebben az egyben naiv volt: azt hitte, hogy a másik fél is „éhe a Szépnek, éhe a Szónak”, – holott nem volt az. Abban a hitben élt, hogy olyas valakinek is lehet igaza, aki ’56-ért börtönt ült. Nem lehetett.

Amikor a Hatalom megelégtelte a sok „akadékoskodást”, szilenciummal büntette (1981), nem írhatott a Délmagyarországba. Két év is eltelt, mikor a főszerkesztő szólt nekem (1983): hiányzik a lapból Péter László *nyüzsgése* (így!), szóljak neki, hogy írjon. (Azaz írhat újból.) Jellemző a korra: nem az oldotta föl a tiltást, aki elrendelte. Az a személy csak üzent, azaz leüzent. Így tért vissza Péter László a „szólásszabadságról”.

Tóth Béla is sokallotta örökös lobogását, nem csökkenő aktivitását, sorjázó terveit, ezek számonkérését, – meg akart tőle szabadulni. Erre jó alkalomnak kínálkozott a 60. születésnap. A házi ünnepséget (1986. jan. 20.) én szerveztem, az ország minden részéből jöttek kutatók, huszonheten olvastak föl. (Pénzünk semmi, a dolgozatokat bekötve nyújtottuk át neki.) Az igazgató aznap adta postára a fölmondást, a másolatát pedig a fölolvadás szünetében nyomta a kezébe. Indokolása: elérte a 60. életévét, nyugdíj jogosult, ezért a munkaviszonya a kérésére *közös megegyezéssel* megszűnt. Laci mutatta dühödő sorait: Béla, tudod, hogy ebből egy szó sem igaz. Ezen levelem jól tedd el az irattárba, hogy évtizedek múlva is olvasható le-

gyen... (Tóth Béla később arra hivatkozott, hogy utasításra járt el.) Nem békültek meg sosem. Most, hogy együtt vannak Azúrkékország messzi ismeretlenjében, tisztázhatnak egymás között mindent...

De az sem számított neki, ha a vele szakmai ellentétbe került személy a minap még a baráti körébe tartozott. Horváth Dezső újságíróval éveken át vívta harcát, hogy valójában melyik is volt Juhász Gyula tápai Krisztusa? A Hódi Ilonka bádogkeresztje-e, netán a jóval kisebb Vasjézuska...

Oly korban (is) élt, amikor mindennapos szokás volt a hazugságok papírra vetése. Papp Gyula tanácselnök levelet írt (1978) neki: *kérelmére* fölmentem a Szeged monográfia főszerkesztői tiszte alól... A kinevezett utód hozta az embereit, a régiekből hírmondó, ha maradt. Az új gárdáról is villanásnyi adat. A monográfia 3. kötete (1991) így közölte a fogadalmi templom olvasható Vörösmarty-idézetet: „Az nem lehet, hogy annyi szív / Hiában [így] onta vért.” A főlssissenő kioktatás visszafelé sült el: költőnk az akkoriban szokásos „hiában” alakkal élt! Így hát kiderült, hogy sem a sorozatszerkesztő Kristó Gyula, sem a kötet szerkesztő Gaál Endre, sem a fejezetet író Magyarka Ferenc nem ismerte a Szózatot...

Előkelő helye van ismert nyelvészeink és nyelvőrzőink sorában. Évekig (1945–1950) tanársegéde volt Klemm I. Antalnak a magyar nyelvészeti tanszéken, első jelentősebb dolgozatának címe: *Szóreg nyelvjárásának hangtana* (1947). Vérében volt a helyes magyarság, a takarékos, szikár fogalmazás. Szerkesztőként gyorsan siklott elmaradhatatlan piros tolla: irtotta a magyartalanságokat (*egyértelmű, biztosít, rendelkezik* stb.) és a *fel* igekötőt nyomban javította: *föl*. Nyelvünkben a leggyakoribb magánhangzó az *e*, tehát lehetőség szerint kerülünk kell. Klasszikusaink tudták ezt (*Föltámadott a tenger, Föl-földobott kő*, „Engem vigyen föl a padlásra”, „Szívemben Anna fénye fölragyog”, „Kiálts rám s én fölkelek” stb.). A sajtó mai munkatársai mit sem hallottak erről, pironkodás nélkül írják le, hogy *felmelegedés, felemlegette* stb. De érdemben is jobbított: ha hiányzott egy-két fontos adat, önzetlenül pótolta. Ő maga gyorsan írt, cikkeit élesben – fogalmazvány nélkül – gépelte. (Gyűlölte a *piszkozat* szót.) Magyarításait használok és terjesztem: *villámposta* (e-mail), *zsebitelefon* (mobil) stb. Örömet vette át Bálint Sándortól, hogy a Szeged szót helyettesítő Várost írjuk nagybetűvel, sőt tovább lépett. A nagyárvíz (1879) legyen Víz, szintén nagy kezdőbetűvel. Találó is, népi is, és persze jellegzetesen szegedi is. Ha azt olvasta, hogy rendszerváltás, máris telefonált az illetőnek: a rendszert nem lehet váltani! A rendszerváltoztatás a helyes. Ha valaki Szent Dömötör helyett Szent Demetert írt, nem tette zsebre, amit kapott. Levélben figyelmeztette távirati irodánkat, hogy nyelvünkben nincs *követően* utónév. Ha azt írnák, hogy a találkozó után, a megbeszélés után stb., akkor ez hatna az újságírók nyelvhasználatára is. (Ennek mintájára: nem a találkozót megelőzően, hanem a találkozó előtt.) Nem idézek az indokolás nélküli lekezelő válaszból, mert – kegyeletsértő lenne.

Ha kellett, magát javította. Az évtizedeken át megszokott helytörténet (helytörténész) helyett az utolsó években a *várostörténet* (*várostörténész*) szót használta, elvégre Szeged – város. A gázsjelentését előre megírta, az legyen benne, ami fontosnak tart, és a legutolsó „műve” is szabatos magyarságú legyen.

Azt hihetnők, hogy a katedrája elfoglalása után rózsák szegélyezték az útját. Pedig nem. A meghirdetett Tömörkény- és Móra-kollégiumra két-három érdeklődő akadt. Tördőfés volt a szívének. Kiról adjon elő, ha nem két klasszikusunkról, mert beszélhetnek mások akármit, – ő azoknak tekinti őket. Munkásságának egyik csúcsa a Juhász Gyula-kutatás volt. Összes mű-

veinek kritikai kiadását (1963–1981) főszerkesztőként jegyezte. Az elsőül megjelent – háromkötetes – versekhez még hozzá kell számítani a két sajtó alá rendező, ő és Ilia Mihály majd tíz évnyi gyűjtő- és előkészületi munkáját. A nagylélegzetű vállalkozás bő fél évszázad után sem teljes, nem készült el a levelezés második kötete. Nem akadt olyan hozzáértő, aki vállalta volna a két-három évig is eltartó aprólékos munkát.

Epilógusként egyetlen kép a magánéletéről. Szavait fölelevenítve, élete nagy tragédiájának tartotta, hogy nem született gyermeke. A Rádai Eszter készítette rádióinterjúban (1982. okt. 13.) világga is mondta – ott voltam, hallottam. Meglehet, hogy a szünetlen alkotómunka, az újabb és újabb eredmények nyújtottak némi írt.

Ámbár erről sosem szólt.

CSAPODY MIKLÓS

Magister sanctæ memoriæ

Móra Aranykoporsójának főhőse után már életében a *szent emlékezés mesterének* mondták, mikor Bálint Sándor távozásával Péter László maradt, aki *A szerette Városról* a legtöbbet tudja. Azt tartotta, Szeged legnagyobb kincse a múltja, meg is tett mindent, hogy átöröktse, akkor is, ha gyakran úgy érezte, félretéve szétaprózza magát. A „hitványabbik” Szegeddel fél életén keresztül kényszerült küzdeni, neve azonban már a hatvanas évekbeli Juhász Gyula-kritikai kiadás idején a *filológus* szinonimája lett. Életműve az új magyar művelődés egyedülálló teljesítménye; 1945-től szinte haláláig megjelent ötödfélezer irodalomtörténeti, nyelvészeti, néprajzi műve, a helytörténeti kutatást is előmozdító szerkesztői-bibliográfusi tevékenysége tetemesen gazdagította a szegedi művelődéstörténetet és a magyar kultúrát.

A forradalom leverése, börtönhónapjai után, mert a rendszerváltozásig politikailag megbízhatatlannak minősítették, megakadályozták, hogy folytathassa a nyelvészeti intézetben 1946-ban, diákkorában kezdett egyetemi pályafutását. Majdnem félszázad múlva díszpolgárként azt mondta, ha nem két évvel, de két évtizeddel korábban kaphatott volna katedrát, tanítványokat is nevelhetett volna. Mégis volt az időnek néhány évnyi rése, amikor az újvidéki bölcsészek után a szegediek közül is lehettek (volna) tanítványai.

1974 őszén Sopronból Szegedre kerülve éppen akkor megjelent munkái, a *Szeged irodalmi emlékhelyei* és a *Szeged utcanevei* voltak vezetőim, velük ismerkedtem Tömörkény és Juhász Gyula, József Attila, Radnóti Miklós nyomaival, lakóhelyeivel. Bálint Sándornak a régi várost megidéző peripatetikus sétái mellett Péter Lászlónak ezek a könyvei lettek modern, még „papíralapú” szemináriumom. Nemsokára Ilia Mihály vitt el hozzám a Somogyi-könyvtár Tiszára néző napsütötte sarokszobájába. Élénk tekintetű, bajszos-kecskeszakállas, mértéktartóan jókedvű, a hetvenes évekbeli hétköznapi eleganciánál jobban öltözött férfira emlékszem, aki ö-zve, szabatos mondatokban beszélt. A Somogyit ő is, mint a sajátját használta, mint „nevelő iskoláját” Bálint Sándor a Tömörkény utcából, vagy mint múzeumát Csatkai Endre Sopronban. Szőregi, Szerb utcai dolgozószobájának falain szigorúan válogatott könyvtárat tartott, amelyet már gimnazistaként úgy gyarapított, ahogy 1945-ben, másodéves bölcsész korában javasolta az egyetem diákújságjában. Milyen könyvet vegyen a hallgató? Előbb a szükségeset, az összes költemény-kiadásokat, másodsor a hasznosat, szakkönyvet: tudományt és művészetet, és csak aztán a szórakoztatót, regényt, szépirodalmat.

Néha sürgős adatokért kerestük fel Bálint Sándorral, aki, mivel nem volt telefonja (tévéje sem, de volt mesés lemezgyűjteménye), ha hirtelen meg akart tőle kérdezni valamit, a levélnél gyorsabb volt a híd alatti Tisza-parti séta. Péter László ugyanis a modern magyar irodalomtörténet és filológia országos tekintélye volt, a szegedi nagyok, Dugonics és Kálmány, Móra, József Attila és főképpen Juhász utánózhatatlan szorgalmú mindentudója. „Pol Pot megye” éppen csak megtűrte, de a figyelő-dossziés „író, múzeumkutató” neve elé jelentéseikben az állambiztonságiak is aggályosan kiírták a doktort. Szeged élő lexikonját sokan akarták elszigetelni, a könyvtárba bezárva tudni. Sokan irigyelték kollégái közül, akik bár a háta mögött

szigorú és hűvös, humortalan vagy csak távolságtartó, kedélytelen embernek mondták, megbízható segítségért mégis mindig hozzá fordultak. Értéktudata, meggyőződése korán megszilárdult, lelkes volt és következetes, ám látszólag ritkán jött lázba.

Szigorú igényességét hamarosan közelről is megtapasztalhattam. Előbb Juhász költészetéről, később textológiából tartott előadásain és szemináriumán, ez utóbbin négy éven át olykor egyszemélyes hallgatóságaként, amikor már hagyták. Nem azért engedték órákat tartani, hogy tudását tanítványoknak adva át iskolát teremtsen, hanem mert a modern magyar irodalomtörténeti tanszék Ilia sugalmazására őt akarta megbízott előadónak szegedi éveim szerencséjére. Szemináriumait maga is tartotta olyan fontosnak, hogy önéletrajzában felemlítsa őket.

Kedden délután tartotta óráit Somogyi-könyvtári munkaszobájában, és bár Juhász lírájából nem kellett vizsgázni, alaposan kikérdezte, amit „leadott”. Nem neheztelt mulasztásaimért, annál inkább számon kérte textológiai feladványainak helyes megoldását. Mivel vonzott hasznos, kezdetben száraznak talált tudománya, emlékeztem ókoriak és modernek textológiai nézeteire, Vitéz János vitatható szöveggondozói gyakorlatától Gyulai Pálig, aki először adta ki Vörösmartyt tudományos apparátussal. Volt már gyakorlatom a felidőzésben kezdő bölcsészkoromból, amikor az első héten annyit sem tudtam, miben különbözik előadás és szeminárium, ezért másodjára megtanultam közkedvelt tanárunk, a fiatalon meghalt Merényi László első reneszánsz előadását, aztán meglepett, hogy a számonkérés elmaradt. Péter László tanár úrnál azonban éppen akkor jártam jól, ha szemináriumait is végigjegyzeteltem az első órában, mielőtt elém tette az újabb rejtélyeket, a majdhogynem olvashatatlan, összevissza javított, központosítás nélküli kéziratokat. Ez volt a próbafeladat, néhány oldalnyi Tömörkény- és Móra-szövegek, Juhász-, József Attila-versek kritikai kiadásra való előkészítése. Máskor Radnóti- és Kosztolányi-xeroxokat adott, segítségül pontokba szedve, követendő és kirívó ellenpéldákkal illusztrálva népszerű és kritikai szövegkiadás különbözőségét.

A textológiát a mű értelmezését szolgálni hivatott, „az írásbeli alkotások összehasonlító történeti vizsgálatának elméleti-módszertani kérdéseivel foglalkozó tudományként” határozta meg, a filológia részét képező szövegtudományként. Egy életre megtanította a kritikai közlés öt klasszikus K-ját: *komplexitás, kronológia, korrekció, kodifikáció, kommentár* (ez utóbbin belül keletkezéstörténet, tárgyi és szómagyarázat) miben állását. Megmutatta Illyés Gyula hozzá írt levelét, melyben Juhász „irredenta” költeményeinek durva megcsonkításán háborgott a költő (ami a cenzúra műve volt, nem az övé és nem Iliáé). Megmutatta, mi fán terem, hogyan készül bibliográfia és repertórium. Megtanultam tőle, hogy az írónak nem a temetése, nem a gyászpompa, hanem a jó kritikai kiadás adja meg a végtisztességet. Nemsokára megkérdezte, mit olvasok, min dolgozom, mit tudok „a soproniaktól”, hiszen levelezett Csatskai Endrével, ismerte a Bálint Sándor távoli tanítványaként vallási néprajzot kutató plébánosunkat, Hetény Jánost is. Gyakran övött indexbe be nem írható, egyetemen, szövegtanon túli figyelmzettéseivel, tanácsaival.

Ötvenedik születésnapját elhallgatta előttünk, és bár hallgatója voltam, kerek évfordulója nem tűnt fel, hiszen mindig ott volt munkaszobájában, állandóan és elérhetően, éppen úgy, mint Bálint Sándor, az egyetemen Ilia Mihály. De már a hatvanadikon, 1986. január végén, egy barátságtalan, borongós napon annál többen köszöntöttük a Dóm téri új Somogyi félhomályos földszinti termében, a tiszteletére szervezett, féllegális hangulatú felolvasáson. Munkásságáról itt kapta kezébe az első, már akkor bő két és félezer tételt magában foglaló, Apró

Ferenc készítette bibliográfiát, egy példányos emlékkönyvébe az erdélyi magyar irodalom első antológiájáról, a *Tizenegyekről* adtam nem egészen odaillő dolgozatomat.

Amikor a köztünk lévő harmincévnyi korkülönbség összezsugorodott, besorolt a barátai közé. Már nemcsak kérdezett, maga is beszélt családjáról, diákkoráról, pályakezdéséről és a Tiszatájáról, '56-ról és a hatvanas évekről. Rám bízta volna a Juhász-kritikai máig hiányzó zárókötetét, de nem akadt kiadó. Telefonon, levélben, e-mailben (a legelső filoszok közé tartozott, aki már a nyolcvanas években számítógépen dolgozott) kért és küldött adatokat, lektorálta kézírataimat, opponensem volt, mindig tele kérdésekkel, javasolt megírandókkal, parlamenti témákkal. Bemutattuk egymás könyveit, Ilia Mihállyal hármashban olvastuk régi szaglóaraink rólunk írott jelentéseit. Amikor Bartók felvidéki nyomait kutatva egy ismeretlen kottakézirat hollétét sejtette, tudva, hogy másnap Brüsszelbe megyek, a szőregi kertben üldögélve megbízott a felkutatásával (meg is találtam). Hetvenedik, nyolcvanadik, kilencvenedik születésnapját is Szegeden és Szőregen ültük meg, ahol, ha a nyári hónapokban néztünk be hozzá, hófehér trikóban, színes kockás rövidnadrágjában, kerti ágyán Szabó Lőrincet vagy a sajtót olvasva várta érkezésünket. Időről időre átnéztük a ház mögötti tágas, meszelt falú régi füstölőt, hátha akad még benne számomra valami; mint afféle nyári könyvtárban, ott tartotta rég hozzáférhetetlen könyveinek, szegedi kiadványainak fölös példányait. Mosolygós és előzékeny házigazda volt, telve szeretettel, érdeklődéssel, jóakarattal, nemcsak szállással várt, étellel-itallal kínált, más is érdekelte. Jól esik rá visszagondolnom, mennyire szívén viselte sorsom alakulását, hetven-, nyolcvanévesen is segíteni próbált.

Mondják, az ember valódi énje öreg korában mutatja meg magát, mindenesetre, akiket fiatalon jónak ismertem, később sem lettek gonosszá. Ő sem változott meg, csak még inkább kimutatta megbecsülését, ragaszkodását. Hosszú élete végén nem a haláltól félt, hanem attól, mi lesz vele, ha már nem lesz képes olvasni és írni. Megadatott neki, hogy utolsó heteiben mindent félretéve ép elmével olvashatta a Szentírást. Gyászjelentését is maga fogalmazta: nyelvünk és művelődésünk hűséges ápolója szellemét életében átadta, és örökségül hagyja a magyar népnek.

Egyik óráján az írásjelek stiláris erejéről beszélt. A pontról és a jól használt hármaspont-ról azt mondta, az első az egyértelmű, biztos lezárást jelöli, a második sokértelmű, bizonytalanságot sugall, az író ilyenkor olvasójára bízza a folytatást. Péter László jól használta az írásjeleket, de sokféle talentumát is, hogy tehetségével, szorgalmával hasznára lehessen nemzete irodalmának, anyanyelvének, kultúrájának. Földi élete lezárult; ha ez volna az emlékezés utolsó mondata, ide pont kellene. Életműve is lezárult, folytatóra vár; ez a zárómondat, de a végére nemcsak a helyesírás miatt nem kerül hármaspont.

GYURIS GYÖRGY

Elhunyt Szeged krónikása

„Mióta nevem írásom alatt nyomtatásban megjelent, szinte minden betűm Szeged ügyét szolgálta.”¹

A „legszőgedibb szőgedi”-nek nevezett Bálint Sándor epitheton ornansa után a gyakran „legszőregibb szőgedinek” emlegetett Péter László professzor emeritus 2019. július 28-án elhunyt, és augusztus 15-én helyezték örök nyugalomra a szőregi temetőben.

Pályakezds

Bár 1926. január 21-én Jánoshalmán született, mindig szeretettel emlékezett Emmike tanító-nőre, Kasznár Tóth Emmára, aki a Mindszenti iskola első osztályában írni-olvasni tanította. De már az elemi iskolát is Szőregen fejezte be, 1935-ben. Édesapja ugyanis rendőr volt, akit újra és újra áthelyeztek. A szegedi Baross Gábor Gyakorló Gimnáziumban érettségizett 1943-ban, és ez év őszén beiratkozott a szegedi tudományegyetem bölcsészettudományi karára, ahol 1948-ban magyar, latin és filozófia tárgyakból középiskolai tanári oklevelet szerzett. De már ez előtt egy évvel doktorált nyelvjárástanból, melléktárgyai a néprajz és az irodalom voltak. Nyelvészeti irányú érdeklődése tette lehetővé, hogy 1945-től díjtalan gyakornokként, 1946 őszétől pedig demonstrátorként dolgozhatott az egyetem magyar nyelvészeti intézetében. De ezzel nem érte be, még az 1940-es években kollégiumi nevelőtanár, majd igazgató, valamint alma materében, a Baross gimnáziumban óraadó tanár is volt.

Mindent összevetve, csodálatosan indult pályafutása. Hiszen munkahelyei mellett 1950-ig Apró Ferenc bibliográfiája² szerint már 258 közleménye jelent meg, bizony egy 24 esztendő fiatalától ez már igen jelentős publikációs tevékenység. Első közleménye a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség politikai és kulturális hetilapjában, az Utunk 6. számában jelent meg *Néhány szó a demokráciáról* címmel, 1945. április 4-én. Aligha tudta, hogy ez a dátum lesz 44 éven keresztül Magyarország „felszabadulásának” napja. A témaválasztás mutatja, hogy korának politikai kérdései igencsak izgatták a fiatal egyetemistát.

Politikai érdeklődése a Nemzeti Parasztpárt felé terelte. Így lett az NPP szegedi lapjának, a Szegedi Friss Újságnak szinte hetenkénti cikkírója. Publikációi nemcsak politikai indíttatásúak voltak, hanem többségükben közéleti témájúak.

Ekkoriban készült további írásaiban azonban választott leendő hivatásához is hú maradt, hiszen az Ethnographia, a Magyar Nyelvőr és a Magyarosan című folyóiratokban jelentek meg néprajzi és néprajzi publikációi.

¹ Péter László [a továbbiakban: PL]: *Szegedi örökség*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. Fülszöveg

² Apró Ferenc: *Péter László munkássága*. Bibliográfia. Somogyi-könyvtár, Szeged, 1986. 353.

A folyóirat-teremtő

De sem Péter Lászlót, sem az egyetemi ifjúságot nem elégtették ki a háborús újjáépítéskor igencsak mostoha publikációs lehetőségek. Az Utunk már indulásának évében megszűnt. Az ugyancsak 1945-ben indult, helyi kiadású *Időnk* című „délmagyarországi művészeti folyóirat” is megszűnt 1947 tavaszán. Így a néhány szakfolyóiraton kívül nem volt lehetőség jelentősebb publikációk közzétételére. De itt hadd idézzem Öt, magát: „A kezdetek itt is a »szájhagyomány« kódébe vesznek; annyi azonban bizonyos, hogy az egyetemi ifjúság körében terjedtek először a folyóirat-indítás tervei. Eleintén a Délvidéki Szemle újjáalakításáról tervezgettünk, persze más címmel, haladó tartalommal. Nem elsősorban szépirodalmi folyóiratra gondoltunk tehát akkor, inkább olyanra, mint az egyetembarátok említett népszerű tudományos folyóirata volt, főként helyismereti jelleggel, Szeged és Dél-Magyarország kultúrájának szemmel tartója és ápolója. Alföldi Szemle volt az első cím, melyet az egyetemi ifjúság nevében, mint a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szabad Szakszervezetének elnöke 1946. április 10-én kelt *Egy folyóirat terve* című beadványomban javasoltam Purjesz Béla rektornak.”³

Nem egészen e terv szerint, de 1946 szeptemberében megjelent az első, Péter László teremtette és szerkesztette lap, *Egyetemi Élet* címmel. Ám sajnos már e szám nyomtatási költségével is adós maradt a szívesen mecénáskodó Ablaka Györgynek. Így a folytatás elmaradt, gondolom Péter László nem különösen nagy bánatára.

Ám a publikálási lehetőség megteremtésének igénye továbbra sem hagyta nyugodni. A sikertelen lapalapítás után megalakult a Kálmány Lajos Kör, melynek Péter László ismét csak zászlóvivője volt. A Körrel szóló ismertetésében⁴ úgy határozta meg feladatát, hogy a népiséget kell kutatnia tudományos alapon, valamint az eredményeket népszerűsíteni és terjeszteni. Ebben szerepelt falujárás, irodalmi rendezvény, vitadélután, szabadegyetemi előadás, ám mindez nem nélkülözheti – véleménye szerint – egy időszaki kiadvány megjelentetését.

Ebben tudott segíteni a Kör tagja, Seres József (1910–1984), Szeged szabadművelődési felügyelőhelyettese, majd felügyelője. A Szabadfelügyelőségi Tanács 1947. január 22-i ülésén sikerült elfogadtatni a folyóirat megindítását a Tanács kiadásában, az egyetem és az irodalmi társaságok bevonásával. A leendő periodika nevére nagy vita alakult ki, de végül „a Juhász Gyula lírájával⁵ megtámogatott javaslatom: a Tiszatáj győzedelmeskedett” – írta visszaemlékezésében Péter László⁶, aki így máig a keresztapja folyóiratunknak.

Ám ezzel még nem jelent meg az első szám, hiszen csak ekkor kezdődött meg a kiadás megszervezése. Ennek oroszlánrészét is Péter László vállalta magára, szaladgált, hogy méltó főszerkesztőt találjon, telefonálgatott a kéziratokért, hangolta össze a szegedi kulturális intézmények koalíciójaként létrejövő szerkesztőbizottságot. Mellette még Seres Józsefet, Ertsey Pétert (1921–1971) és Lőkös (Laszgallner) Zoltánt (1925–1999) kell megemlítenünk az új szegedi folyóirat létrehívóiként, melynek első száma 1947. március 8-án, szombaton jelent meg.

Fontosnak tartom, hogy Péter László milyen tartalommal kívánta megtölteni a Tiszatájat. Az 1947. márciusi, 1. szám Rovás rovatában név nélkül fogalmazta meg szerkesztői elveit:

³ PL: *Az indulás*, In PL: *Szegedi örökség*, 118.

⁴ PL: *A Kálmány Lajos Kör*, In *Tiszatáj*, 1. évf. 1. sz. (1947. március), 15–32.

⁵ Az *Üdvözlét Tömörkénynek* című vers két sorára utalva: „Emlékek holdvilágos ablakán át / Nézem a messzi, áldott Tisza táját.”

⁶ PL: *Az indulás*, In PL: *Szegedi örökség*, 120.

„...a sajátos regionális színeket kihangsúlyozó, de ugyanakkor az egész magyarsághoz, az egész magyarságról és Európáról szóló tájkultúrák hívei vagyunk. Folyóiratunk is így véli igazi földadatát betölteni, ha nem Szegeden szerkesztett akármilyen folyóirat lesz, hanem a táji hivatást öntudatosan vállalva, szűri magán keresztül a világot, Európát és a magyarságot!”⁷ Ez az elv azután végigvonul egész életén, életművén: a helyi értékeket mindig az európaiságba, az összemberi kincsek közé helyezve lemérni.

Ugyanakkor azt is tudni kell, hogy a folyóirat első évében Péter László csak szürke emnenciásként irányította Ertsey Péter mellett a szerkesztőségi munkát. A második évben pedig már a rákosista politika egyeduralmi törekvése kisajátította a Tiszatájat. Még egyszer, az 1956. évi októberi (10. évf. 5.) szám szerkesztőbizottságában találjuk nevét. De be kell valla-nunk, hogy a Tiszatáj rövid időn belül „irodalmi folyóirattá” vált, amint mai alcíme is jelzi, majd országos lappá is, és ez nem felelt meg az ő „tájkultúrák” elképzeléseinek. Ettől függetlenül gyakran kihasználta a periodika publikációs lehetőségeit. Ha mondandója volt, dicsérte, korholta a lap egyes számait vagy szerkesztési elveit – gondolatban sohasem tagadta meg a közösséget életének egyik korai szülöttével. Aligha tévedek nagyot, ha azt írom, hogy egyik legkedveltebb eredményével.

Hányódás

Klemm Imre professzor vezetésével demonstrátorként dolgozott az egyetemen a magyar nyelvészeti intézetben 1946. szeptember 1-től. Ezt a megbízatást évente újítták meg, ám 1950 januárjában nem történt semmi, februárban már fizetést sem kapott, sőt a januárit is vissza kellett térítenie. Kérdezősködött, levelezett, de sehonnan sem kapott egyenes választ. Ekkor született aforizmája: „Nehéz megkülönböztetni az elmebetegség néhány fajtáját – az üldözési mániát – »a nehéz emberek« sérelmeikért folytatott kitartó, elszánt igazságkeresés-től. Talán lehetetlen is. De ami a világot előrevitte, »az mind ilyen őrüles«!” De sokszor eszébe juthatott ez hányatott életpályája során!

Végül júniusban szembesítették bevádolójával, aki amiatt jelentette föl, hogy beugrató kérdésére Lenint nagyobb jelentőségű személyiségnek mondotta, mint Sztálint, akit lebecsült. Nos, a vád: titóista, az egyetemen nem dolgozhat. A Csongrád megyei tanács oktatási alosztálya 1950. december 6-i levele szerint „jelenleg sem középiskolában, sem általános iskolában nem áll módomban alkalmazni”.

Még szerencse, hogy a szakfolyóiratok hasábjairól nem tiltották ki, mert ebben az évben másutt nem is jelent meg, de az Ethnographia, az Irodalomtörténet, a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvőr közölte írásait.

Ortutay Gyulával (1910–1978) való személyes ismeretsége révén, aki a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának elnöke volt, nevezték ki 1950. december 1-jével Karcag-ra egyszemélyes múzeumigazgatónak.⁸

Nem tudom milyen lélekkel került 11 havi munkanélküliség után az általa alighanem ismeretlen városba úgy, hogy ő volt az első „muzeológus” Karcagon. Ám nem sokáig gondolkodott, tolla sem tétlenkedett, és már január 17-én közölte fölhívását a Szolnok Megyei Néplap:

⁷ *Decentralizált kultúra – tájkultúra*, In Tiszatáj, 1. évf. 1. sz. 1947. március, 52.

⁸ Vö. PL: *Nem én loptam el a villanykörtét*, In PL: *Mindörökké Szeged*. Argumentum, Budapest, 1997. 533–540.

Segítsék újjászervezni a dolgozók a karcagi Nagykun Múzeumot! címmel. Milyen jól jött most, hogy az egyetemen Bálint Sándor előadásain megismerkedett a néprajz alapelemeivel is. Így aztán egy év sem telt el, és megnyílt az állandó kiállítás. „1950 decemberében került Szegedről Karcagra az irodalomtörténész Péter László, aki meggyorsította az intézmény újjászervezését, amely ekkor született újjá. A múzeum az ő javaslatára vette fel Györffy István nevét. Györffy halálának 12. évfordulóján, 1951. október 4-én megnyílhatott a nagykun-sági népele-tet két teremben bemutató első állandó néprajzi kiállítás. A pásztorélet, a földművelés, a vise-let, a konyha eszközei mellett a közönség megtekinthette néhány kismesterség eszközeit, tárgyait is.”⁹

Nem tudta megtagadni önmagát, buzgott benne mindig a tettvágy, az alkotókészség. Ha muzeológus lett, ám legyen muzeológus! Az ott tartózkodása alatt a Múzeumi Híradó három cikkét is közli muzeológiai témakörben.

1952. március 1-jével a múzeumi központ visszahelyezte Csongrád megyébe: most a ma-kói múzeum vezetője lett hasonló körülmények között, viszont jóval több gyakorlattal fogott hozzá a munkához. Március 30-án már közölte a Viharsarok című megyei lap, hogy *József Attila kéziratait, emléktárgyait gyűjti a makói múzeum*. Április 10-én jelenti be a sajtó, hogy *Megkezdődik Makó műemléki és városképi vizsgálata*. De foglalkozott a makói hagyamater-mesztéssel, Juhász Gyula, Móra Ferenc makói emlékeivel és minden egyéb-bel, ami csak érin-tette a város életét.

Ekkorra már kiszabadult a megalázás, a munkanélküliség beszűkült légköréből, és 1952-ben 37 cikke, közleménye jelent meg a napi sajtóban és a folyóiratokban. A Tiszatáj nyári száma közölte *A makói múzeum József Attila-kéziratai* című tanulmányát.¹⁰ Az írásból több példányt nyomtatott, borítóval láttatta el és megjelent *A makói múzeumi füzetek* 1. száma.

Ha folyóiratot nem lehetett kiadni, füzetsorozattal tette lehetővé a publikációk folyama-tos megjelentetését. A makói múzeum élén töltött három éve alatt három füzetet adott ki,¹¹ de az elvetett mag szárba szökken, ma már 120 füzetből áll a sorozat.

A karcagi évek óta foglalkoztatta a kényszerűségből vállalt muzeológia, a makói évek alatt a múzeumi gyűjtésnek minden területre való kiterjesztése vonzotta, de a gazdag irodalmi ha-gyomány, Espersit János, József Attila, Juhász Gyula, Móra Ferenc és Makó irodalmának föltá-ratlan emlékei egyre inkább az irodalom, az irodalomtörténet földolgozásához vonzották. A magyar nyelv és nyelvtörténet, a folklór és a néprajz többi ága mellett egyre markánsabban került érdeklődésének homlokterébe az irodalomtörténet.

Újabb tudományágak

Úgy tűnt, hogy lassan rendeződik élete, a mindenható politika már nem irányítja ismeretlen és rögzös utakra. 1954-ben visszatérhetett Szegedre az egyetemi könyvtár bibliográfiai cso-portjába, majd 1957. január 1-jével visszahelyezték a bölcsészkarra. Az Irodalomtörténeti In-tézetben Baróti Dezső (1911–1994) egyetemi tanár, rektor vezetésével a Juhász Gyula kriti-

⁹ Nagy Molnár Miklós: A karcagi Györffy István Nagykun Múzeum története, Ld. www.karcagimuzeum.hu/files/muzeumtortenet.pdf

¹⁰ Tiszatáj, 6. évf. 2. sz. 1952. nyár, 105–113.

¹¹ 2. PL: Az ő-zés kérdéséhez. 1952. 20 p. Kny. Magyar Nyelvjárások. 1. köt. Debrecen, 1952. 118–135.; 3. PL: Juhász Gyula elfelejtett makói verseiből. 1953. 14 p. Kny. Tiszatáj, 7. évf. 4. sz. 1953. tél, 193–204.

kai kiadás előkészítő munkáiban vett részt, de nem sokáig. Ugyanez év március 12-én letartóztatták a Szeged Népe 1956. november 4-i számában megjelent *Humanizmust, demokráciát!* című cikkéért.¹² Emiatt az egyetem július 27-ével elbocsátotta. Majd ugyanezért a Csongrád Megyei Bíróság november 19-én izgatás vádjával nyolc hónapra ítélte. Bár a Legfelsőbb Bíróság 1958. augusztus 4-én fölmentette e vád alól, az egyetem többé nem kívánta alkalmazni. A rehabilitációt sem siették el, csak 1989. december 21-én mentesítették a bírósági eljárás következményeitől.

Jellemző, hogy a kéziratban 1958-ban benyújtott kandidátusi értekezését csupán annak megjelenése¹³ után fogadták el, így csak 1968-ban lett kandidátus. 1972-ben a doktori értekezését szeretne volna benyújtani, de kérését az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága elutasította.

Szerencsére a Magyar Tudományos Akadémia által folyósított célhitelből folytatni tudta a Juhász Gyula kritikai kiadás előkészítését, amely teljesen reá maradt, hiszen Baróti Dezsőt is letartóztatták. Ám a célhitel 1961 közepére elapadt, emiatt a Somogyi-könyvtárban kapott alkalmazást 1961. július 1-jével. A költeményeket tartalmazó első három kötet sajtó alá rendezése Ilia Mihállyal együttműködve lényegében elkészült, és az Akadémiai Nyomdában várta fizikai megtestesülését, melyre 1963 tavaszán¹⁴ került sor. És ez valami egészen új érdeklődésre vet éles fényt. Bár 1954-ben már megjelent egy 13 oldalas tanulmánya a *József Attila-textológiáról*¹⁵, az igazi megmérettetést a Juhász kritikai kiadás versei jelentették. Itt munkálták ki Ilia Mihállyal a textológiának azokat az ismérveit, amelyek túlmutattak a klasszikusok szövegkiadásának Magyar Tudományos Akadémia szabályozta irányelvein.

Tolnai Gábor 17 oldalas tanulmányt szentelt a trilógiának, amelyet a hiteles szerzői szövegek helyreállításának, a szövegkiadások igen jelentős új állomásának tart: „E kitűnő kiadás helyes szövegközléseivel, a versek keletkezésének, időrendjének megállapításával a filológiai problémák egész sorát maga oldotta meg és egyúttal megadja a lehetőséget a további kutatások számára.”¹⁶

Az itt kialakított elvek alapján állította össze 1988-ban az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzatát* az MTA textológiai bizottságának – melynek tagja is volt – közreműködésével. Ennek elkészítéséhez azonban a Juhász Gyula kritikai kiadás gondozása mellett nagy segítséget nyújtottak a textológiai szemináriumai is: az újvidéki egyetemen 1973-ban, 1980-ban és 1986-ban, a szegedi egyetemen 1978-ban, 1980-ban és 1983-ban tartott előadássorozatot textológiáról.

¹² PL: 1956 előtt, alatt, után. Belvedere Meridionale, Szeged, 2006, 23–24.

¹³ PL: *Juhász Gyula a forradalmakban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 340 p. (Irodalom – szocializmus)

¹⁴ *Juhász Gyula összes művei*. Szerk. Péter László. Versek 1–3. köt. Sajtó alá rend. Ilia Mihály és Péter László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 534, 611, 510 p.

¹⁵ Péter László: *József Attila-textológia*, In *Irodalomtörténet*, 42. évf. 3. sz. 1954, 347–359. (Adatok és adalékok)

¹⁶ Tolnai Gábor: *Juhász Gyula problémák. A Juhász kritikai kiadás margójára*, In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 70. évf. 5/6. sz. 1966, 530.

A Somogyi-könyvtárban

1961. július 1-jével tudományos könyvtárosi besorolással került a Városi Somogyi-könyvtárba. Majd 1962-ben a könyvtárosi kulcsszámok változásával már tudományos munkatársként dolgozott. Kutatóidőt kapott a Juhász Gyula kritikai kiadással összefüggő befejező munkákra, majd pedig szegedi tárgyú cikkei, tanulmányai megalkotására. Örömmel vállalta föl a könyvtár népszerűsítését, kiadványainak szerkesztését, nyomdai kivitelezésének korrektúráit stb. Újra megélénkült publikációs tevékenysége, ekkor döntően szegedi témák uralják a Délmagyarországon, az Élet és Irodalomban, Tiszatájban, a szegedi irodalmi Actában, az Ethnographiában, az Irodalomtörténeti Közleményekben megjelent írásait. Témái? Juhász Gyula, Móra Ferenc, Tömörkény István, de a vásárhelyi Espersit János, a makói Csonka János, sőt a szegedi Juhász Gyula Művelődési Otthon, az egykori belvárosi kaszinó 70 éves évfordulója, a II. József korabeli térképek kiadásának szükségessége... és így tovább.

Én személy szerint azt hiszem, hogy a kezdeti idegenségek után jól érezte magát a Somogyi-könyvtárban. Bár gályapadnak tartotta – gyakran emlegette Németh László aforizmáját: „gályapadból laboratóriumot” –, mégis ebben a laboratóriumban aranycsinálás folyt, amit csak szeretettel lehetett csinálni.

Egy darabig a könyvtár tájékoztató szolgálatának a vezetője is volt, de aztán szinte kizárólag helyismerettel, helytörténettel foglalkozott, a könyvtár kiadványait szerkesztette, írta. 1963-ban átvette a Somogyi-könyvtári Híradó szerkesztését, amit módszertani lapból kulturális fórummá alakított. Már a 3-4. számban napvilágot látott Péter László írása: *A tudományos munka lehetőségei könyvtárunkban*¹⁷ címmel. Hiszen a könyvtárban már nem volt egyedül, másokat is ösztönözhetett a kutatásra, a publikálásra. „A Somogyi-könyvtárnak a helyi művelődéstörténet, várostörténet, irodalomtörténet, a munkásmozgalom története stb. kutatásában ma is föladatai vannak. A hagyományon kívül erre kötelezi gyűjteményének sajátos jellege is. A helyi kiadású műveket gazdagon tartalmazó raktára, a szegedi lapokat, időszaki kiadványokat őrző hírlaptára, helytörténeti gyűjteménye predestinálja dolgozóit, hogy aknázzák ki őket a tudományos kutatás és a közművelődés céljaira egyaránt.”¹⁸

Maga természetesen példát is mutatott. A helyi állományhoz való korlátlan hozzáférés biztos alapot adott szerteágazó érdeklődésének, különösen periodikagyűjteménye által. Ilyet még az egyetemi könyvtárban sem talált. Kiaknázza a hírlaptár lehetőségeit. Szisztematikusan átlapozta a Szegedi Híradó, a Szegedi Napló, a Szeged és Vidéke, a Szegedi Friss Újság, a Délmagyarország lapszámain. Az általa érdeklődésre számot tartó cikkekről rövid följegyzést készített katalóguscédulán. Ez a nyolcvanas évekre már 4 folyóméternyi cédulatömeget jelentett, mely hatalmas segítséget jelentett egész további élete folyamán. Szinte bármilyen témában dolgozott is, vissza tudott nyúlni a XIX. században megjelent cikkekre. Így lett nyelvészből, muzeológusból bibliográfus, könyvtáros, művelődéstörténész és még ki tudja mi. Ennek meg is lett az eredménye, hiszen a Somogyi-könyvtárban töltött közel negyedszázad alatt, 1961. július 1-je és nyugdíjazása, 1986. április 15-e között 1626 közleménye (cikkek, tanulmányok, könyvek) jelent meg. Igazán nem volt terméketlen az itteni élete.

Könyvtári munkájának második évében, 1962. márc. 25-től megindította heti rendszerességgel a *Szeged a hazai lapokban* című bibliográfiai közleményt a Délmagyarországon;

¹⁷ PL: *A tudományos munka lehetőségei könyvtárunkban*, In SkH, 2. évf. 3/4. sz. 1963. november, 28–29.

¹⁸ I. m., 29.

végül 1992. április 28-ával, az 1992/17. számmal szűnt meg a helyi napilap ezen Péter László által kezdeményezett rovata a privatizáció következményeként.

A tudós és tudományszervező

Nem hagyta cserben a Somogyi-könyvtári Híradót sem. Amikor 1966 szeptemberében, kétévi betegállomány után visszatért munkahelyére, tüstént megszerkesztette a Somogyi-könyvtári Híradó 1965–1966. év összevont 4–5. évfolyamát. Sikerült is gazdag tartalommal megjelentetni: Tömörkény István, Kálmány Lajos, Reizner János, Csáky József nevével találkozunk, a szegedi festőmunkások és Dugonics András könyvtára, az egyetemi és Somogyi-könyvtár egyesítésének terve, a Somogyi-könyvtár Közművelődési Palotába költözése, mind-mind túlmutat a munkatársi tájékoztató tartalmán.

Már 1946–47-ben is az volt az elképzelése a Tiszatájról, hogy helyismereti, helytörténeti tudományos folyóirat legyen, most két évtized múltával ugyancsak ez a törekvés mozgatta, még ha csak gyűszűnyi méreteken is.

A másik nagyon fontos eredménye, hogy sikerült fölkeltenie a könyvtár munkatársaiban az érdeklődést a (tudományos) kutatás iránt. Bakos Lászlóné a francia megszálláskor működő cenzúráról közölt cikket, Dinnyésné Stéhli István hagyatékát dolgozta fel, Kakuszi Jánosné Drahos István grafikusról írt, és így tovább. Egyre-másra közölte a Híradó a különböző jelentős művek névmutatóit, melynek elkészítésére is sikerült rávenni a könyvtárosokat.

De sikerült megszólítani a könyvtáron kívüli kutatókat is, pl. Lőkös Zoltán hírlapíró, Csongor Győző (1915–1997) muzeológust, Oltvai Ferenc (1910–1999) levéltárost és még sok másokat. Így bővült egyre tovább a Híradó, 1973-tól pedig a Somogyi-könyvtári Műhely tartalma a szegedi témájú írásokkal. A névváltoztatás már hűen kifejezi a szerkesztő törekvését: vegyes tematikájú, de Szegedhez köthető dolgozatok és könyvtári tájékoztató kiadványok ismertetéseinek megjelentetése.

Elfogadták a könyvtári munkatársak is, akiket folytonosan animált, hogy kutassanak, írjanak: itt a publikálási lehetőség! Igazi tudományszervező volt. Soha nem volt féltékeny más kutatására, csak akkor haragudott, ha valaki egy témát nem dolgozott igazán föl, csak „belemaszatolt”. Apró Ferenc írja bibliográfiájának bevezetőjében, hogy „sokan vagyunk, akik mesterünknek tiszteljük alkotói igényességéért, adatainak sebezhetetlenségéért, szép magyarságáért, kutatói szívósságáért és filológiai remekléseiért. Könyvtári szobája a helytörténeti kutatás központja. Nincs nap, hogy néhányan ne keressék föl tanácsért, útbaigazításért, bátorító szóért.”¹⁹

Nem véletlen, hogy amikor Tóth Bélának, a Somogyi-könyvtár akkori igazgatójának sikerült elűtteni 1974-75-ben a Szeged-monográfia megjelentetésének gondolatát, a főszerkesztő posztjára Péter Lászlót jelölte. Ő a szokásos energiával el is kezdte a szervezést. Kiadott egy 16 oldalas füzetet: *Útmutató a Szeged történeti monográfiája munkatársainak*²⁰ címmel. Velem is összeállított egy alapvető bibliográfiát.²¹ Ám egyetemi rosszakarói és a pártbizottság vezetői nem felejtették el, hogy hányszor jelentetett meg helyreigazításokat, a hiva-

¹⁹ Apró Ferenc i. m., 3.

²⁰ Somogyi-könyvtár, Szeged, 1976. 16 p.

²¹ Gyuris György: *Száz írás Szegedről*. Válogatott bibliográfia a Szeged története munkatársai számára. Somogyi-könyvtár, Szeged, 1978. 15 p.

talos történetírással vitázó írásokat. Péter Lászlóra közvetlenül nem lehettek hatással, helyette újra és újra az intézmény igazgatóját, Tóth Bélát citálták a Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei vagy Szeged Városi Bizottságára. Tóth Béla azonban minden alkalommal megvédte munkatársát, mert tudta, hogy Péter László csak a hibás vagy pontatlan adatokat, a téves eszmefuttatásokat helyesbítette. Ennek ellenére, amikor végre ténylegesen megindult a monográfia elkészítése, már mások álltak a szerkesztőség élén.

Nem kapta meg a szőregi monográfia²² szerkesztői tisztét sem. De nem tudta szó nélkül hagyni e kötet hibáit sem: 28 oldalas kiegészítést – hibajegyzéket²³ írt okulásul.

A monográfiák szerkesztéséből való „kigolyózása” azonban nagy sebet ejtett tudósi önértetén, még a szerkesztőbizottságba sem kerülhetett be. Publikálási kedvét azonban ez sem szegte, évente 40-50 cikke, tanulmánya jelent meg. Önálló kiadványokat is sikerült kiadni, kiadatni. 1974-ben jelentek meg a *Szeged irodalmi emlékhelyei*,²⁴ a *Szeged utcanevei*²⁵ című alapvető kötetei.

A bibliográfus

„Érdeklődésem korábbi szétszórtsága és életem alakulása egyaránt oka volt, hogy egy időben némiképpen a nyelvtudomány munkásának is tarthattam magam. Amikor aztán a második tényező folytán könyvtárossá lettem, természetesnek tűnt, hogy tájékozottságomat új körülményeim közt is hasznosítsam. S minthogy mindez mellett régtől fogva a genius loci is ihletett, elhatároztam három szegedi nyelvész, három kitűnő professzor életművének bibliográfiai föltárását.”²⁶ Így adta közre Mészöly Gedeon, Klemm Imre Antal és Csefkő Gyulának biobibliográfiáját. Mindhárom életmű-bibliográfia időrendi szerkesztésű. A bibliográfia tételeit a publikációk megjelenésének időrendjében helyezte el. Szokatlan volt ez a szerkesztési elv, hiszen az korábbi, évtizedes gyakorlat szerint a bibliográfiai tételeket a tárgyak szerint osztották külön-külön fejezetekbe. Így a repertóriumhoz, bibliográfiához csak egy betűrendes névmutatató járult.

Ám a kronologikus szerkezet egyik előnye, hogy jelentős rövidítést tesz lehetővé. Elmarad pl. az évszám állandó ismétlése.

Második előnye, hogy elmaradt a tárgyi besorolások örökös bizonytalansága. A kronológia mechanikussága kizárt minden ilyen kétséget. Ám ez nem tartalom nélküli gépiesség.

Ugyanis az időrendi repertórium, bibliográfia harmadik nagy előnye éppen szerkezetében rejlik: föltárja, tükrözi a folyóirat, az életmű fejlődését. A repertóriumok esetében a gyakorlott szakember számára már ez a – Péter László használta Karinthy-kifejezéssel élve – „zanzásított” folyóirat is szinte pótolja az eredetit. Figyelemmel kísérheti a szerzők megjelenésének gyakoriságát, a témaválasztásban bekövetkezett fordulatot, észlelheti a szerkesztő személyének megváltozásakor megjelenő új gondolkodású irányítás hatását stb.

²² *Szőreg és népe*. Tanulmányok. Szerk. Hegyi András. Városi Tanács, Szeged, 1977. 403 p., 90 t., ill.

²³ PL: *Egy falumonográfia tanulságai*. *Szőreg*, In Levéltári Szemle, 29. évf. 3. sz. 1979, 447–474. – Kny. is: *Szőreg monográfiájához* címmel.

²⁴ Szeged Megyei Város Tanácsa, Szeged, 1974. 174 p.

²⁵ Szeged Megyei Város Tanácsa, Szeged, 1974. 390 p., 1 térk.

²⁶ PL: *Csefkő Gyula munkássága*. Bibliográfia, In Néprajz és Nyelvtudomány. 5–6. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 1962., 95.: ill. (Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Ethnographica et Linguistica). – Kny. is: Nyelvészeti dolgozatok 33.

A személyi bibliográfiákon és az időszaki kiadványok repertóriumain kívül ez a szerkezet minden olyan bibliográfiai műfajban használható, ahol a fejlődésrajznak jelentősége van.

Ám Péter László bibliográfusi tevékenységét nem csupán a fentiek miatt őrzi meg a könyvtárosi szakirodalom. Másik jelentős újítása az egységes betűrendes mutató gazdaságosságának bizonyítása volt.

1968-ig a bibliográfiákban, repertóriumokban általános volt (sajnos gyakran még ma is) a külön név-, külön cím-, külön tárgy-, külön földrajzi stb. mutató. Így a bibliográfiák végén gyakran három, négy, öt mutató is szolgálta a minél alaposabb föltárást. E tény önmagában nagyszerű, csak nehézkes volt a sok mutató kezelése. Péter László: *Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság Szegeden*²⁷ című munkájának egységes betűrendes mutatója egyaránt tartalmazott személy- és földrajzi nevet, folyóiratcímet és tárgyszavakat. S mindezt tagolás nélkül, egyetlen betűrendben! Az észszerűség a mutatóban is azt diktálja, hogy mindent egy helyen találjunk, – Péter László kifejezésével – „mint a vegyes boltban”, hiszen ez gyorsítja meg a kézikönyvek, segédkönyvek használatát.

Az ilyen időrendi szerkezettel és egységes mutatóval készült könyvészeti munkák esetében a magyar szakirodalom „szegedi iskoláról” beszél, melynek szülőatyja Péter László volt. Ennek szellemében foglalkozott a bibliográfiai munka elméleti és módszertani kérdéseivel is, amit a könyvészeti munkák ismertetéseiben is alkalmazott.

Bibliográfusi működéséhez kapcsolódik, hogy 1967-től *A Somogyi-könyvtár kiadványai* címmel füzet sorozatot indított, különleges formátummal: 20,5x10,5 cm-es nagysággal, egyenesen a bibliográfiai kiadványok számára. Összesen 39 füzet jelent meg, ebből 23 bibliográfia, repertórium vagy diszkográfia, valamint két mutató.

A mindentudó könyvtáros

Kutatói, szervezői tevékenysége sokféle adatot, pontosítást, tervezést igényelt. Ezért igen kiterjedt levelezést folytatott, intézményekkel, irodalmárokkal, történészekkel és más szaktudósokkal is. Sokukkal egymást nagyrabecsülő barátságban is volt. Kölcsönösen értékes segítséget tudtak nyújtani kutatásaikhoz. De ennek segítségével a könyvtár állományát is gazdagítani tudta.

Így megszerezte a Somogyi-könyvtár számára az ún. Kilényi-gyűjteményt. „Páratlanul sokszínű nemcsak tematikailag, de dokumentumtípusok szempontjából is a kollekció, amely a költő életművét, költészetét és magánéletét is bemutatja kéziratokkal, lapkivágatokkal, dedikált kötetekkel, kritikákkal, fényképekkel, az egész életét végigkísérő dokumentumokkal. A Kilényi-gyűjtemény elsősorban a kutatók körében ismert 1962 – a Somogyi-könyvtárba kerülése – óta, az akkor még készül Juhász Gyula kritikai kiadás szerkesztői számára az egyik alapforrás volt.”²⁸

²⁷ PL: *Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság Szegeden*. Bibliográfia és repertórium. Somogyi-könyvtár, Szeged, 1968. 112 p. [A Somogyi-könyvtár kiadványai 6.]

²⁸ Arany Mihály: *Juhász Gyula-relikviák a költő egy titkolt szerelmétől?*, Ld. szegedma.hu/2010/10/juhász-gyula-relikviák...

Az 1939-ben elhunyt Réti Ödön festőművész, író, Juhász Gyula és Móra Ferenc barátjának özvegyétől, akivel szintén levelezett, a festő reá testált hagyatékát is a könyvtárban helyezte el.²⁹

Rendkívül nagy jelentőségű volt találkozása a szegedi születésű Vasváry Ödönnel, a Washingtonban élő református lelkésszel, aki egyházi munkája mellett az amerikai magyarság emlékeinek lelkes gyűjtője volt. A '60-as években többször is hazajött szülővárosába, ahol minden esetben meglátogatta a Somogyi-könyvtárat, fiatal korának egyik ikonikus helyét. Itt többször is beszélgetett Péter Lászlóval, és ezek nyomán megérlelődött benne az elhatározás, hogy elkerülendő a gyűjtemény szétszóródását, azt szülővárosa könyvtárára hagyja. 1972. május 16-án a washingtoni magyar nagykövetségen aláírta az örökhagyó okmányt. Péter László 1975 szeptemberében meglátogatta, és elkészítette a kollekció leltárát, melyet Vasváry Ödön hitelesített is. 1977. július 12-i halála után a nagykövetség segítségével Szegedre került a hatalmas archívum, melyet máig is folyamatosan gazdagít a Somogyi-könyvtár, és elérhetővé tette a hatalmas anyagot már az interneten is.

Jellemző kiterjedt ismertségére, hogy 1986. január 20-án, 60. születésnapja alkalmából 27 kutató tartott előadást a Somogyi-könyvtár alagsorában tiszteletére megrendezett felolvasósülésen. Ám rosszakarói is voltak. Soha nem tűrte a politika emelte korlátokat, kizárólag a hitelességet tartotta vezérelvének. Ez pedig nagyon-nagyon sokszor szúrta a pártbizottságoknál vagy tanácsi szerveknél dolgozó „kádereket”, akik alig várták azt a pillanatot, amikor kiiktathatják Péter Lászlót a szegedi közéletből. Ez ekkor jött el, ugyancsak január 20-án posztázta el a Somogyi-könyvtár a nyugdíjkorhatárra hivatkozó felmondást.

De hiú remény volt az elhallgattatása. Ahogy Somogyi-könyvtári alkalmazásának időszakában, 1961. július 1-je és 1986. január 31-e között 1790 publikációja jelent meg, a tolla továbbra sem állt meg. És állást is kapott szinte azonnal: az MTA Irodalomtudományi Intézete alkalmazta 1986. április 16-tól főmunkatársként, az *Új magyar irodalmi lexikon*³⁰ szerkesztésére. És szobáját is főntartotta a könyvtár vezetősége.

Majd 1989-től a betakarítás következett. Ez évben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság a Toldy Ferenc-emlékéremmel ismerte el munkásságát. Az egyetem is újra alkalmazta 33 év után, 1990. július 1-jével egyetemi tanárrá nevezték ki. 1991. január 23-án végre megvédhette *Móra Ferenc* című értékezését, és ezzel megszerezte az irodalomtudomány akadémiai doktora fokozatát. 1992. május 21-én a szegedi önkormányzat a Város díszpolgárává választotta. A könyvtárosoknak adható legmagasabb szakmai kitüntetést, a Szinyeyi József-díjat 1993. augusztus 20-án vette át. A Szegedért Alapítvány nagydíjával tüntették ki 1995. március 11-én. 1996. január 1-jével önszántából is nyugalomba vonult. 70. születésnapjának tiszteletére pedig 21 tanulmányt tartalmazó emlékkötettel³¹ ajándékozta meg a Somogyi-könyvtár.

Érdeklődése természetesen ezután sem csökkent, egyik cikke követte a másikat, közben-közben pedig tanulmányok. És szerencsére 1983-tól elkezdte kötetekbe gyűjteni cikkeit is. A *Szegedi örökség*³² című első kötetében *Emlékek, Örökhagyók és Kortársak* fejezetekbe ren-

²⁹ Péter László: *Réti Ödön hagyatéka*, In Délmagyarország, 53. évf. 216. sz. 1963. szept. 15., 6.

³⁰ *Új magyar irodalmi lexikon*. 1–3. köt. Főszerk. Péter László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. XXXII, 2332 p. – 2. jav., bőv. kiad. 2000. XXX, 2512 p.

³¹ *Írások Péter László 70. születésnapjára*. Szerk. Apró Ferenc és Gyuris György. Somogyi-könyvtár, Szeged, 1996. 391 p. (A Somogyi-könyvtár kiadványai 36.)

³² Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 562 p.

dezte különféle időszaki kiadványokban megjelent írásait. Hasonló beosztásúak – bár némelyik kiegészül a *Magamról* fejezettel – a további szegedi kötetei is: *A szerette Városa*³³, *Szőregi délutánok*³⁴, *Mindörökké Szeged*³⁵, *Szegedi sereg számla*³⁶, *Mindenkor csak feléd nézek Szeged*³⁷, *Szegedi számadás*³⁸, *Szegedi tudósítások*³⁹, *A Város cselédje*⁴⁰.

Szeged városán kívül kedvenc témái: Ady Endre, Babits Mihály, Bálint Sándor, Dugonics András, Erdei Ferenc, Gárdonyi Géza, Illyés Gyula, József Attila⁴¹, Juhász Gyula⁴², Kálmány Lajos⁴³, Mikszáth Kálmán, Móra Ferenc⁴⁴, Móricz Zsigmond, Radnóti Miklós⁴⁵, Sík Sándor⁴⁶, Szent-Györgyi Albert, Tömörkény István⁴⁷, valamint Jánoshalma és Szőreg⁴⁸.

További kötetei a tágabb magyar irodalommal⁴⁹, etnográfiával⁵⁰ és politikai meghurcoltatásával⁵¹ foglalkoztak.

Dédeltetett terve volt a Juhász-monográfia megírása. „A Juhász-centenáriumra az egész életművet felölelő monográfiát szándékozom írni. Ennek mintegy vázlata a népszerű így élt sorozatban most megjelenő életrajz...”⁵² Ezt sajnos nem tudta megvalósítani, bár Bächer Iván elismeréssel ezt írta könyvismertetőjében: „...pár hónapja az Argumentum Kiadó megjelenítette Péter László a költőről írott tanulmányainak vaskos, monográfia értékű gyűjteményét.”⁵³ Egyébként már a kötet beosztása is a monográfia szerkezetét sugallja, mivel fejezetcímei: Élet; Mű; Életmű; Életének időrendje; Névmutató; Juhász Gyula műveinek mutatója.

³³ Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 529 p.

³⁴ *Írások Szegedről*. Püski, Budapest, 1994. 486 p.

³⁵ Argumentum, Budapest, 1997. 591 p.

³⁶ Bába, Szeged, 1999. 405 p. (A Tisza hangja 18.)

³⁷ Bába, Szeged, 2001. 401 p. (A Tisza hangja 87.)

³⁸ Bába, Szeged, 2002. 336 p.

³⁹ Bába, Szeged, 2003. 358 p.

⁴⁰ Bába, Szeged, 2006. 415 p.

⁴¹ PL: *József Attila nyomában*. Válogatott írások. Argumentum, Budapest, 2000. 354 p. – PL: *14 írás József Attiláról*. Bába, Szeged, 2005. 132 p.

⁴² PL: *Juhász Gyula*. Válogatott írások. Argumentum, Budapest, 2002. 599 p. – PL: *Olvassuk Juhász Gyulát! Versmagyarázatok*. Tiszatáj, Szeged, 2010. 318 p. (Tiszatáj könyvek)

⁴³ PL: *Kálmány Lajos*. Válogatott tanulmányok. Bába, Szeged–Pécska, 2008. 271 p.

⁴⁴ PL: *Móra műhelyében*. Cikkek, tanulmányok. Pannonica, Budapest, 1999. 306 p.

⁴⁵ PL: *Radnóti Miklós*. Válogatott írások. Bába, Szeged, 2009. 264 p.

⁴⁶ Sík Sándor: *Szegedi klasszikusok*. Szerk. és előszó PL. Somogyi-könyvtár, Szeged, 1989. 28 p. Hasonmás kiad.

⁴⁷ PL: *Tömörkény világa*. Cikkek, tanulmányok. Lord Kiadó, Budapest, 1997. 216 p.

⁴⁸ PL: *Az ezeréves Szőreg*. Cikkek, tanulmányok. Településrészi Önkormányzat, Szeged-Szőreg, 2001. 365 p.

⁴⁹ PL: *Kívül a körtöltésen*. Irodalmi tanulmányok. Tiszatáj, Szeged, 2001. 445 p. (Tiszatáj könyvek) – PL: *Csongrád megye irodalmi öröksége*. Bába, Szeged, 2008. 387 p.

⁵⁰ PL: *Néprajz, népműveltség*. Két tanulmány. Bába, Szeged, 2005. 220 p. – PL: *Népköltészet és irodalom*. Tiszatáj, Szeged, 2006. 216 p. (Tiszatáj könyvek)

⁵¹ PL: *1956 előtt, alatt, után*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2006. 228 p. – PL: *Az én besúgóim*. F-dossziém. Belvedere Meridionale, Szeged, 2007. 223 p.

⁵² PL: *Így élt Juhász Gyula*. Móra Kiadó, Budapest, 1980. 218 p. (Így élt...) – Az idézet eredeti helye: PL: *Utam Juhász Gyulához*, In *Könyvvilág*. 24. évf. 11. sz. 1980. november, 9.

⁵³ Bächer Iván: *Juhász Gyula elvtárs*, In *Népszabadság*, 61. évf. 74. sz. 2003. márc. 29., 30. : ill.

A 2010-es évekre megfogytakozott az önálló kötetek kiadásának lehetősége, és ő is fáradni kezdett. A szövegszerkesztője ekkor is működött, de inkább kisebb, sőt intim, bensőséges írások születtek. *Összefüggések* címmel jelent meg pl. egy tárcája⁵⁴ egy általa tapasztalt különös fényjelenségről. A megjelenést követő napok valamelyikén látogattam meg, amikor megmutatta, hogy a szomszéd ház ereszen milyen villanások láthatók. Némi töprengés után megállapítottuk, hogy mivel a szőregi Szerb utcán lakott, gyakran húztak el autók Kübekháza és Tiszasziget felé. Ezek szélvédőjéről tört meg a szemből jövő napsugár az ereszcsonyán. De ez a mindennapi jelenség is megindította töprengését.

*

Mindig az egyetemen szeretett volna tanítani, kutatni. Sajnos ez hosszú életéhez képest nagyon kevés időre adatott meg neki. De Apró Ferenc két bibliográfiája és az én pótlásom szerint⁵⁵ a közel 4400 közleménye – cikkek, tanulmányok, kötetek – által közvetített tudásanyag, új ismeret – szerintem – sokkal több olvasót érintett meg, mintha az egyetemi katedrán oktatott volna. Ezt tanúsítja visszaillesztése is, melyet az 1990-ben írott önéletrajzában írt:

„A gályapad kényszere miatt figyelmem talán túlságosan is sokfelé szóródott. Bizonyos, ha szűkebb tárgyra vonhattam volna össze kutatói érdeklődésemet, időmet, erőmet, még néhány jelentősebb művet alkothattam volna. E kétségtelen hátrány ellenére láttam előnyét is e sokféleségnek. Nem zárkoztam be egyetlen szűk tudományterületbe, »átpillantását vágytam az egésznek«, és az irodalomtörténetet művelődéstörténétté kitágítva ismereteimnek a szűkebb szakterületem tanulmányozásában is hasznát láttam.”⁵⁶

Szegedről készült írásai megkerülhetetlenek a helytörténészek, akárcsak József Attiláról, Juhász Gyuláról, Móra Ferencről, Tömörkény Istvánról írott tanulmányai az irodalomtörténészek részéről.

Amit én tőle örökölttem, azért nem lehettem, nem lehetek eléggé hálás. Tömérdek ismeret, útmutatás, noszogató, jobbító kritikát kaptam. Ő általa lettem pontosságra törekvő könyvtáros, bibliográfus, élete végéig mentoromnak tudtam. Nagy öröömre szolgált, hogy a 90. születésnapjára készített életmű-bibliográfiámat gyönyörűséggel forgatta, élvezettel fedezte föl elfeledett írásait, sőt addig végig nem gondolt összefüggéseket.

Bár „nehéz ember” volt, mégis nagyon sok barátja, kedves ismerőse, hálás munkatársa volt. Sokkal több, mint akiket kellemetlenül érintett egy-egy írása, és ezért rosszindulattal voltak iránta. De ő mégsem haragudott rájuk, nem is foglalkozott gyűlölködésükkel. Csak nem tudta elviselni a hazugságot, a hamisságot, a maszatolást. Ahogy a temetésekor, augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján mondott gyászmisében Gyulay Endre nyugalmazott szeged-csanádi püspök is ezt emelte ki életművének jellemzésére: csak az igazság volt a mércéje.

⁵⁴ Délmagyarország, 105. évf. 165. sz. 2015. júl. 16., p. 10. (Olvasói levél)

⁵⁵ Apró Ferenc: Péter László munkássága. Bibliográfia. Szeged, Somogyi-kvt., 1986. 353 p. – Apró Ferenc: Péter László munkássága. Bibliográfia 2. = Írások Péter László 70. születésnapjára. Szerk. Apró Ferenc és Gyuris György. Szeged, Somogyi-kvt., 1996. p. 259–391. (A Somogyi-könyvtár kiadványai 36.) Kny. is. – Péter László munkássága, 1996–2015. A kötetet összeáll. Gyuris György. Szeged, SZTE BTK, 2016. 194 p. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta historiae litterarum Hungaricarum. Tom. 31.)

⁵⁶ PL: *Önéletrajzom*. 1990. In PL: *Szegedi számadás*. Válogatott írások. Bába, Szeged, 2002. 299.

BALÁZS RENÁTA

Periféria a centrumban: perspektívák a finn (nemzeti) irodalomtörténet-írásban

Előjáróban

Az utóbbi években több, az irodalom határkérdéseivel foglalkozó tudományos mű jelent meg finnül és magyarul egyaránt. Ezek közül példaként említeném a Helikon folyóirat *Transznacionális perspektívák az irodalomtudományban*¹ című számát vagy a *Kansallista katveesta. Kirjallisuuden yllirajaisuudesta* 'Ki a nemzeti takarásából. Az irodalom határok fölöttiségéről'² címet viselő 2016-ban megjelent tanulmánykötet. Ezeknek a szövegeknek az elméleti terében megkérdőjeleződik az irodalom olyan magától értetődőnek vett kategóriák mentén való elhatárolása egymástól, mint például a nemzeti vagy a migráns irodalom. A finn irodalomelméleti térben a nemzeti irodalom fogalmát érintő diskurzusok elemzése vezetett el a nemzeti irodalomtörténet-írás jelenkori konstrukciós eljárásainak kérdéséhez. Erre a kérdésre a finn és a magyar irodalmi mező feltérképezésének és összehasonlításának a révén próbálok a jövőben választ adni, mivel mindkét esetben egy többközpontú és többnyelvű irodalmi térrel kell számolnunk. Jelen írás célkitűzése, hogy a legújabb finn irodalomelméleti munkákra összpontosítva felvázolja a nemzeti irodalmat körülvevő fogalmi hálót, és rámutasson a nemzeti irodalom definíciós kérdéseire. Az elmúlt évek finn teoretikus műveiből egy új, a nemzeti irodalomtörténet-írásban bekövetkezni látszó szemléletváltás rajzolódik ki.

A nemzet határain innen és túl: a migráns irodalom finn változata

A kortárs finn irodalomelmélettel Alexandra Salmela szlovák származású, finnül is alkotó szerző műveinek kapcsán kezdtem el foglalkozni. A szövegközeli olvasat mellett megkerülhetetlen volt a művek keletkezés- és fogadtatástörténetének a vizsgálata is, mivel Salmela munkássága mindmáig egy irodalompolitikai fordulóponthoz kötődik a finn irodalom történetében. Első regénye, a *27 avagy halál teszi a művészt*³ már a legrangosabb finn irodalmi díj, a Finlandia jelöltjei között szerepelt, amikor kiderült, hogy a mű jelölése szabályellenes, mivel a szerző nem finn állampolgár. A helyzetet azzal a megoldással orvosolták, hogy megváltottatták a díj szabályzatát, 2010-től a díjat megkaphatja bármely arra érdemes finn mű a szerző állampolgárságától függetlenül. Két évvel később hasonlóan tűnő döntést hoztak

¹ Helikon. Transznacionális perspektívák az irodalomtudományban, 2015/2.

² Heidi Grönstrand et al., *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2016. (Az *yllirajainen* megfelelőjének az elterjedtebb *határátlépő irodalom* fogalma helyett pontosabbnak és semlegesebbnek tartom a 'határokfölötti' fordítást, ezért a továbbiakban ezt használok.)

³ Alexandra Salmela, *27 avagy halál teszi a művészt*, Scolar, Budapest, [2010] 2016.

Szlovákiában az Anasoft Litera díj kapcsán. Mindaddig csak szlovák nyelvű művet lehetett részesíteni a kitüntetésben, Salmela regényének hatására viszont ma már megkaphatja minden szlovák állampolgárságú szerző idegen nyelven írt, később szlovákra fordított műve is. A két döntés ugyan kiszélesítette azoknak a műveknek a listáját, amelyek részesülhetnek az említett irodalmi díjakban, azonban más szempontokat helyeztek előtérbe: míg a finn bizottság a szerző nemzetiségéről mondott le, és a művek nyelvi szempontját állította előtérbe, a szlovák döntés a szerző származásának elsőbbségét hangsúlyozta a jelölt művek hovatarozását illetően. Annak ellenére, hogy végül nem Salmela nyert, az eset ráirányította a figyelmet Finnországban azokra a kérdésekre, melyek már korábban is felmerültek elsősorban a bevándorlók által írt művek kapcsán, és ha ekkor még marginálisan is, de tárgyat képezték az irodalomtudományos reflexiónak, a nemzeti irodalom fogalmának problematikájára fókuszálva. Hanna-Leena Nissilä szavaival „[a] 27 *avagy halál teszi a művészt* két nemzeti irodalmi mezőre is hatást gyakorolt, kihívás elé állítva mindkettőjük önmeghatározását, és rámutatott arra, hogyan mozoghat az irodalom nyelvi és nemzeti határok fölött, egyszerre több irodalmi kultúrához is tartozva.”⁴

Salmela esete, hogy kétnyelvűként nem anyanyelvén ír, korántsem előzmények nélküli a finn irodalomban: az 1990-es, 2000-es évek elején olyan írók egész csoportja debütált, akik a világ különböző részeiről érkeztek oda; a 2000-es években körülbelül 90 bevándorló szerző jelentetett meg művet Finnországban.⁵ Ilyen például az apai oldalról egyiptomi származású Umayya Abu-Hanna, a német Roman Schatz, a somáliai Nurah Farah vagy a kínai Tao Lin. A legújabb finn irodalomtörténet már külön fejezetet szentel ezeknek a szerzőknek, és megpróbálja kijelölni a helyüket a finn irodalomban. A bevándorlók által írt irodalmat a Finnországban már korábban is jelen lévő kisebbségek irodalma mellé rendeli, a politikailag megkonstruált homogén finn nemzet irodalma helyett a többnyelvű, multikulturális Finnország irodalmaként: „Az etnikum és a multikulturalitás szerepe előtérbe került, habár Finnországot a többi európai államhoz képest kulturálisan, nyelvi és etnikailag is viszonylag homogén államnak tartották. Azonban az egységes finnság felépítése mindenekelőtt politikai konstrukció volt. Valójában Finnország mindig is többkultúrú és többnyelvű ország volt, mivel számos etnikai és nyelvi kisebbség élt és él itt egymás mellett, úgymint svédajkú finnek, romák, számik, tatárok, zsidók, oroszok és további osztály- és vallási alapú kultúrák.”⁶

A külföldi háttérű szerzők fellépése beindította a multikulturális irodalom jelentőségéről és a bevándorló szerzők helyzetéről szóló diskurzust, mely már helyet kapott többek között a fent említett irodalomtörténeti munkában,⁷ Olli Löytty *Kun rajat eivät pidä eli mihin maahanmuuttajakirjallisuutta tarvitaan* 'Amikor a határok nem tarthatók, vagyis miért van szükség-

⁴ Hanna-Leena Nissilä, *Vuotoja kansallisessa säiliössä. Muistiinpanoja tutkimusmatkaltani yllirajaiseen kirjallisuustutkimukseen*, In Heidi Grönstrand et al., *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2016a, 156–157.

⁵ Uő, „*Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku*”: kirjallisen elämän yllirajaistuminen 2000-luvun alussa Suomessa, Oulun yliopisto, Oulu, 2016b, 89.

⁶ Hanna-Leena Nissilä, Eila Rantonen, *Kansainvälistyvä kirjailijakunta*, In Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuus et al. szerk., *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2013, 55.

⁷ Uo.

günk a bevándorlóirodalomra⁸ című tanulmányában és Hanna Leena-Nissilä disszertációjában, melynek címe: *„Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku”: kirjallisen elämän yllirajaistuminen 2000-luvun alussa Suomessa* 'A „bevándorló” szónak kicsit keserű az utóíze. Az irodalmi élet határokfölköttivé válása Finnországban a 2000-es évek elején'⁹.

A *maahanmuuttajakirjallisuus* 'bevándorlóirodalom' meghatározása közel sem egységes és problémamentes a finn irodalomtudományban. A továbbiakban e fogalom alakulástörténetét járom körül.

A bevándorló háttérű szerzőkkel kapcsolatban használt megnevezések (bevándorló-, multikulturális, posztkoloniális, határokfölkötti, újfinn, elfinnesedett, periféria-, menekült-, diaszpórairodalom) általában egy külső nézőpontból határozták meg ezt az irodalmat. A bevándorlóirodalom (angolul *im/migrant literature*) Nissilä és Rantonen meghatározásban tág kategória, amely magában foglalja a kivándorló és menekültirodalom műfajait. Manapság ide sorolják a bevándorlóábrázolásokat, általában véve azokat is, melyeket a többségi társadalomhoz tartozó szerzők írtak. Emellett még beszélnek multikulturális és határátlépő irodalomról (*transnational literature*) olyan művekkel kapcsolatban, amelyek átlépik és megkérdőjelezzik az etnikai, nemzeti, nyelvi, állami és kulturális határokat.¹⁰ Finnországban a bevándorlóirodalom mellett leginkább a multikulturális és az újfinn elnevezés terjedt el.

A *multikulturális irodalom* fogalma azért problémás, mert azt a hatást kelti, mintha lennének világos határokkal rendelkező homogén kultúrák. Azon felül, hogy a terminus egyesíti és körbehatárolja az egymástól különböző kultúrákat, és ezáltal elfedi hibrid jellegüket, feltételezi ezen közösségek belső egységét.¹¹

A bevándorlóirodalom mellett megjelent másik fogalom az *uussuomalainen*, azaz 'újfinn'. „Újfinneken az állandó jelleggel Finnországban élő bevándorlók vagy bevándorló háttérűek értendők, szemben az országban időszakosan tartózkodó külföldiekkel. Abban, hogy a bevándorlókat az »új« állampolgár elnevezéssel illetik, benne rejlik a gondolat, hogy új nézőpontokat hoznak a befogadó kultúrába. Még be nem vett fogalomként az újfinnség sokféle egyéni és csoportidentitás magában foglalását teszi lehetővé. A terminus ugyanakkor meg is erősíti a régi nemzeti Finnországtól való különbséget.”¹²

Ez a megnevezés szerepelt egy 2009-es novellapályázat címében is: *Mikä ihmeen uussuomalainen?*, vagyis 'Mi a csuda az az újfinn?'¹³ A pályázati felhívás sikeresnek bizonyult, 108 szerző érezte magát megszólítva, a beküldött művek közül pedig a következő évben 13-at meg is jelentettek az azonos című antológiában. Alexandra Salmela novellája második helyezést ért el. A pályázat háttéréül „az európai év” kezdeményezés szolgált, melynek 2008-ban a kultúrák közötti párbeszéd volt a témája. Ennek nevében tette közzé a finn nemzeti bizottság és a Teos kiadó a felhívást, melynek célja a finnországi bevándorló írótehetségek felfedezése volt. Emellett azonban a szervezők közül sokan azt is remélték, hogy „a bevándorlók

⁸ Olli Löytty, *Kun rajat eiivät pidä eli mihin maahanmuuttajakirjallisuutta tarvitaan*, In *Liikkuva maailma. Liike, raja tieto*, szerk. Mikko Lehtonen, Bookwell, Jyväskylä, 2013.

⁹ Nissilä, *i. m.*, 2016b.

¹⁰ Nissilä, Rantonen, *i. m.*, 56.

¹¹ Nissilä, *i. m.*, 2016b, 54.

¹² Nissilä, Rantonen, *i. m.*, 56.

¹³ *Mikä ihmeen uussuomalainen?*, szerk. Maarit Halmesarka, Olli Löytty, Mikko Rimminen, Teos, Helsinki, 2009.

hangja elősegítheti, hogy az alapnépességhez tartozók megérthessék, ők miként tekintenek Finnországra és a finn kultúrára.”¹⁴ Löytty ennek veszélyét abban látja, hogy amennyiben a műveket mindig a kisebbségi létformáról szóló tematikus szempont szerint értelmezzük, el-sikkadhat a műveknek olyan rétege, amely például az irodalmi hagyomány felől teszi értelmezhetővé őket. Az *újfinn* megnevezés használatával implicit módon próbálták megkérdőjelezni a bevándorlóirodalom fogalmát, a születendő szövegek által felhíva a figyelmet annak heterogenitására: „Valójában éppen a »bevándorlók« volt az a kategória, amelynek a mibenlétét és határait meg akarta kérdőjelezni a pályázat (annak ellenére, hogy ezt nem tudtuk így szavakba önteni). Amennyiben ezt választjuk a szerzőcsoport egységes elnevezésének, a résztvevőknek csak egyetlen, viszonylag merev és a kortárs diskurzusban talán már részben megbélyegzett kiindulópontot kínáltunk volna föl. Nem akartuk esszencializálni a bevándorlóidentitás meglétét, még kevésbé szándékosan megerősíteni az ország ősfinnekre és bevándorlókra való tagolódását.”¹⁵

A *bevándorlóirodalom* elnevezés használata mellett érvként szólhat, hogy egy még alakulóban lévő jelenségről van szó, a kategorizálás pedig segítheti ezen szerzők láthatóvá tételét az irodalmi mezőnyben. A témában jelenleg például azt kutatják, hogy létezik-e bevándorlóirodalom mint műfaj. A műfajiságra vonatkozó kérdésben Iisa Niemi¹⁶ irodalompolitikai veszélyt lát, mivel szerinte így a műveket a szerzői háttérrel magyarázzák, Várkonyi Flóra¹⁷ viszont irodalompoétikai potenciált, ugyanis a bevándorlóirodalomban gyakran felbukkanó formai sajátosság az idegen nyelvű kifejezések, valamint az identitás változásával összefüggésben használt narratív megoldások használata.

A bevándorlóirodalom jelensége természetesen nemcsak a finn irodalmat érinti, de például Németh Zoltán szerint Magyarország a posztkommunista Európa részeként még nem a migráció célpontja, nálunk még nem alakult ki nyugati típusú multikulturális társadalom, így a bevándorlók irodalma meglehetősen erőtlenné még a térségben. A *migráns irodalom lehetőségei a közép-európai irodalmakban* című tanulmányát azonban ezzel zárja: „A határátlépés szerepe az identitás és a szépirodalmi jelentés megalkotásában olyan kihívás a térség irodalmi és irodalomtörténeti számára, amelynek jelentősége valószínűleg nőni fog a következő évtizedekben.”¹⁸

Új irány az irodalomtörténet-írásban: ki a nemzeti takarásából!

A bevándorlóirodalom megkérdőjelezése egy másik kategória kritika alá vetését is magával vonja, mégpedig a nemzeti irodalomét. Előbbi ugyanis utóbbihoz képest konstituálódik, a bevándorlók által írt irodalom a nemzeti irodalomhoz viszonyítva kisebbségként tételeződik: „A pályázati kiírásban használt fogalmakat érintő identitás- és kultúrapolitikai megfontolásaink elfedték azt, amivel az irodalom bevándorló jellege és multikulturalitása kapcsolatba lép, vagyis azt, hogy milyen szempontból számítanak kivételnek, kisebbségnek, és mihez ké-

¹⁴ Löytty, i. m., 272.

¹⁵ Uo. 274.

¹⁶ Iisa Niemi, *Vieraannuttavat vieraskirjailijat – käsitemaanlyyttinen tutkimus maahanmuuttajakirjallisuuden (lajista)*, Pro gradu tutkielma, Turun yliopisto, 2016.

¹⁷ Várkonyi Flóra, *Bevándorló nézőpont a kortárs finn irodalomban*, Észak, 2018/1.

¹⁸ Németh Zoltán, *A migráns irodalom lehetőségei a közép-európai irodalmakban*, Iskolakultúra, 2016/1, 68.

pest képviselnek újdonságot ezek a szerzők. Kicsit hasonlóan ahhoz, ahogy a nyugati társadalmakban a fehérség számított normának, a nemzeti irodalom is megkérdőjelezhetetlen alapállapottá vált, amihez képest a többi kategória kivételként tételeződik. Ezen a dichotómián csak úgy lehet felülkerekedni, ha az irodalmat nem különböző országok irodalmaként, hanem határokfölötti, folyamatosan mozgásban lévő hálózatként értjük.”¹⁹

A határkérdésekkel foglalkozó elméletek (*border/bordering, boundary, border studies, border theory*) az elmúlt évtizedekben már jelen voltak több tudományterületen is. Ezek alapján a geopolitikai és államhatárok mellett beszélhetünk *diszkurzív, szimbolikus, intézményi, szociális, konkrét, földrajzi, nemzeti, kulturális, nyelvi, etnikai* határokról.²⁰ A finn *ylirajainen*, azaz magyar fordításban ‘határokfölötti’ irodalom fogalma a Steven Vertovec²¹ nevéhez fűződő *transznacionális/transznacionalizmus* terminushoz kötődik szorosan. Transznacionálisan a társadalom mikroszintjén, vagyis egyének, vállalatok és civil szervezetek körében végbemenő, államhatárokon túllépő kölcsönhatásokat bemutató irodalmat értjük.

A *határokfölötti irodalom* fogalma a finn elméleti diskurzusban a 2000-es években jelent meg, és a szociálintropológus Ulla Vuorelától ered, aki a transznacionális fordításaként kezdte el használni. A fogalom használata azonban nem pusztán a finn megfelelője az angolnak, ahogy az a ‘*Ki a nemzeti takarásából. Az irodalom határok fölöttiségéről*’²² című tanulmánykötetből is kiderül. A kötet bevezetője olyan kérdések köré szerveződik, mint hogy mi a finn irodalom, milyen nyelven/nyelveken íródik, kik válhatnak finn írókká. Ezeknek a kérdéseknek a feltevését megelőzte és lehetővé tette a ’80-as években a posztstrukturalista, posztkolonialista, feminista áramlatok Finnországba érkezése, mivel, idézem: „Az úgynevezett posztkolonialista megismerési érdek meglátszik többek között a bevándorlók irodalmainak kutatásában, ugyanúgy, ahogy a finnségnek az irodalomban megjelenített fogalmainak kritikai értelmezésében, valamint a nemzeti irodalmi intézmény kritikai szemléletében.”²³

A *transznacionális* fogalma helyett a tanulmánykötet szerzői azért javasolják az *ylirajainen* ‘határokfölötti’ fogalom használatát, mert „[a] határfölöttiséghöz képest a transznacionalitás fogalma pontosabb ugyan, de problémákat okozhat, hogy egyúttal nyomatékosítja is a nemzeti határokat. A *transznacionális* kifejezés magában foglalja a nemzeti, illetve a nemzetállami kategóriát, és ezáltal már az elnevezésben is implikálja, hogy a nemzetállamok és azok határai az elsődlegesen vizsgálandó egységek, és ezek a világ felfogásának elsődleges módjai is. A transznacionalizmust hangsúlyozó nézőpont tehát még akkor is kötődik a nemzetállami kerethez, ha megkérdőjelezi azt. A *transz-* előtag a maga részéről a határfölöttiségre utal, azonban egyúttal határt is von a vizsgálati egységek közé, és nyomatékosítja azok különbözőségét.”²⁴ A transznacionálishoz képest tehát a határokfölötti nem jelöli ki, hogy milyen természetűek a határmódosulások, radikálitása éppen ebben rejlik, így például ezen heurisztikus kategória alatt tárgyalhatók a nemzeti, a családi, a gazdasági, a társadalmi nem viszo-

¹⁹ Löytty, i. m., 274.

²⁰ Nissilä, i. m., 2016a.

²¹ Steven Vertovec, *Transnationalism*, Routledge, New York–London, 2009.

²² Grönstrand et al., i. m.

²³ Uő, *Johdanto. Ylirajainen kirjallisuudentutkimus ja deterritorialisoinen lukutapa* In Heidi Grönstrand et al., *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2016, 13.

²⁴ Uo. 22.

nyain alapuló elmozdulások is. A *határokfölötti* fogalom képes elmozdítani a kisebbségi és bevándorló diskurzusról a figyelmet a kulturális diverzitás és sokoldalúság felé. A műveket ugyanis az identitás-, nyelv- és írásmódbeli mobilitás felől is megközelíthetjük, ezáltal a határmódosulások más aspektusát világítva meg.

A „homogén nemzet–homogén irodalom” elképzelés érvényesülésére és annak fokozatos megkérdőjelezésére a legjobb bizonyítékként a különböző finn irodalomtörténetek szolgálnak: „Az irodalomkutatók elmélkedése a nemzeti kultúra meghatározásáról és a nemzeti kategória problematikusságáról, valamint kizárólagos jellegéről ahhoz vezetett, hogy a finn irodalomtörténetet elkezdték más kiindulópontok alapján újraírni.”²⁵

Az irodalomtörténet-írások kritikai vizsgálata szorosan kötődik egy másik fogalomhoz, a módszertani nacionalizmushoz, mely Andreas Wimmer és Nina Glick Schiller nevéhez fűződik. „Az előfeltevést, hogy a nemzet/állam/társadalom a modern állam természetes szociális és politikai formája, módszertani nacionalizmusnak nevezzük”²⁶ – írják. Ez tehát egy olyan gondolkodási keret, irodalomfelfogás, melyben a nemzet és az ahhoz kapcsolódó nemzeti irodalom fogalma magától értetődő kategóriaként van jelen. A nemzeti alapon szerveződő társadalmakat természetes tanulmányozandó egységeknek tekintik.

A módszertani nacionalizmus számos, például bevándorlással foglalkozó kutatásban jelen van. Az irodalomtörténet-írásokban például abban érhető tetten, ahogyan az egynyelvűség paradigmája érvényesült: már az 1800-as években voltak szerzők, akik nemcsak anyanyelvükön írtak, mint például a finn regény atyjának tartott Aleksis Kivi, de ez nem jelent meg a finn irodalomtörténetekben.²⁷

1999-ben jelent meg a háromkötetes *Suomen kirjallisuushistoria* 'A finn irodalom története',²⁸ amely a korábbiakhoz képest hangsúlyt fektetett a finn irodalom *európai és társadalmi jellegére*, valamint előtérbe állította többek között a női, valamint a saját korukban nagy hatású, de később elfeledett szerzőket és a gyermekirodalmat. Ugyanabban az évben azonban megjelent egy másik irodalomtörténet is *Finlands svenska litteraturhistoria 1–2* 'A finnországi svéd irodalom története 1–2'²⁹ címmel, mely a többségi irodalommal szemben a finnországi *svéd nyelvű kisebbségi irodalmat* helyezte előtérbe, láthatóvá téve annak messzire nyúló gyökereit. A centrumban és periférián elhelyezkedő irodalmi helyzet jelzésére példa a 2010-ben megjelent *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria* 'Észak-Finnország irodalomtörténete',³⁰ mely az országon belüli, területi határvonalra hívta fel a figyelmet. A kötet a központi szerepű Dél-Finnországhoz képest peremvidéknek számító északi irodalmat volt hivatott előtérbe helyezni. Ilyen előzményekhez csatlakozott a már többször is hivatkozott *Suomen nyky-*

²⁵ Uo. 13.

²⁶ Andreas Wimmer – Nina Glick Schiller, *Módszertani nacionalizmus és azon túl: nemzetállam-építés, migráció és társadalomtudományok*. Ford. Incze Éva. Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, 9/3–4, 164.

²⁷ Grönstrand, *Kirjallisuushistoria, kansakunta ja kiel. Monikielisyyks metodologisen nationalismin haasteena* In Heidi Grönstrand et al., *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2016, 44.

²⁸ *Suomen kirjallisuushistoria*, főszerk. Yrjö Varpio, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1999.

²⁹ *Finlands svenska litteraturhistoria 1–2*, szerk. Johan Wrede, Atlantis, Helsinki, 1999.

³⁰ *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*, szerk. Sinikka Carlsson, Liisi Huuhtala, Sanna Karkulehto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2010.

kirjallisuuden historia 1–2 'A kortárs finn irodalom története 1–2',³¹ amely az 1990-es és 2000-es években keletkezett finn irodalomra koncentrál, a többhangúság jegyében tárgyalva a roma, a számi és a bevándorlóirodalmat, de műfaji és olvasásshociológiai újításokat is tartalmaz, külön fejezeteket szentelve a képregénynek, valamint az olvasóköroöknek. A 2013-as kortárs finn irodalomtörténet sikeresebben és sokkal reflektáltabban viszonyul a nemzeti keretben elgondolt irodalomhoz, amint azt a fent említett szempontok is mutatják. Bármennyire is próbáltak elszakadni a szerzők a nemzeti narratívától, ez nem sikerült maradéktalanul. A csak a Finnországon belüli északi irodalomra koncentráló irodalomtörténet például a szövegelemzésekben figyelmen kívül hagyja a számi irodalom több államhatáron is átvívelő jellegét.³² Pedig ahogy Viola Parente-Čapková és Kati Launis írja: „A számi irodalmat a határok fölötti irodalom par excellence példájának is tekinthetjük. Különbözö számi nyelveken (igaz, főként északi számiul), valamint a számik lakta államok többségi nyelvén írják. Tehát eredendően többnyelvű, habár a számi nyelvhez való kötődése mindig is erős volt, és sok író, olvasó a számi irodalmat kifejezetten számi nyelvű irodalomként értelmezte. (...) A számi irodalmat releváns Finnország, Svédország, Norvégia és Oroszország irodalmához viszonyítani, az ezekben az országokban lakó többi kisebbség irodalmához és (ön)reprezentációjához, a többi őslakos (vagy északi területeken élő őslakos) nép irodalmiához, a lappföldiséghez vagy Lappföld irodalmához, a számik néphagyományához, a többi számi művészetéhez és így tovább – de egészen máshogy és más közösségeken keresztül is meg lehet közelíteni. Szemben a »nemzeti irodalmakkal«, melyek történetét nemzeti »skatulyákban«, az ún. metodológiai nacionalizmus jegyében szokás körülhatárolni és értelmezni, a számi irodalom már eleve kihívás elé állítja ezeket a kiindulópontokat és kategóriákat, rámutatva egyúttal megkonstruáltságukra.”³³ A tanulmánykötet szerzői azonban hangsúlyozzák: mindez nem jelenti a nemzeti kategória teljes tagadását vagy létjogosultságának kizárását, éppen ellenkezőleg. A nemzeti paradigma érvényesítése gyümölcsöző lehet, mivel még mindig létezik igény a nemzetállamokra azok határainak jelentőségét pedig nem lehet figyelmen kívül hagyni. Továbbá a nemzeti keret lehetővé teszi a kisebb népek irodalmának vizsgálatát a világ nagyobb irodalmiához képest, érdekes eredményekkel szolgálhat az összehasonlító irodalomtudományokban, valamint általa nemcsak különbségek, hanem hasonlóságok felfedezésére is lehetőség nyílik. Lényeges viszont, hogy a kutatásokban csak akkor kapjon teret a nemzeti szempont érvényesítése, ha az tudatos választás eredménye.³⁴

A nemzeti irodalomtörténet-írás perspektívájának kérdései

Németh Zoltán szerint a kelet-európai térségben még nincs jelen markánsan a migráns irodalom, ugyanakkor a kortárs magyar irodalom, illetve a közép-európai irodalom kontextusában a migráció, illetve a migráns irodalom öt fő típusát különbözteti meg, a következőképpen: (1) a faluból a városba települök migrációs tapasztalatai, (2) a határon túli magyar írók Magyarországra költözése, (3) az 1945 utáni óriási lakosságmozgások, (4) a Magyaror-

³¹ *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, szerk. Mika Hallila, Yrjö Hosiainluoma et al., Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2013.

³² Grönstrand et al., i. m., 16.

³³ Viola Parente-Čapková, Kati Launis, *Saamelaiskirjallisuuden yllirajainen historia ja nykypäivä*, Avain, 2015/3, 5.

³⁴ Grönstrand et al., i. m., 17.

szágról kitelepülő magyar származású, vagy magyar, vagy bilingvis, vagy magyarul már nem író, sok esetben mégis magyar, kelet-közép-európai élményanyaggal rendelkező alkotók, illetve (5) a betelepülő írók.³⁵ A nemzeti irodalom kérdéséhez kapcsolódóan az utóbbi évek elméleti munkából megemlíthetjük továbbá a magyarországi nemzetiségek irodalmára vonatkozó tanulmányokat, mint például D. Magyar Imre *A magyarországi cigány irodalom (hiánya) a reprezentatív irodalomtörténetekben*³⁶ c. munkáját, Balázs Imre József *Szótáralapítás egy erdélyi magyar irodalomtörténet megírásához*³⁷ című, szintén terminológiai kérdéseket feszegető írását vagy a tavaly megjelent *Tükörterem flamingóknak*³⁸ című tanulmánykötetet, melynek szerzője, Szarvas Melinda, a vajdasági magyar, pontosabban a magyar vajdasági irodalom helyzetét tárgyalva állít fel egy új megközelítési modellt a kisebbségi irodalmak vonatkozásában, a kulturális gravitáció modelljét.

A nemzeti irodalom kérdésének aktualitására az irodalomtörténetek töretlen megjelenése a legjobb példa. Felmerül a kérdés, hogy milyen perspektívák rejlenek a nemzeti irodalomtörténet-írásban? Az elmúlt húsz év hogyan alakította a nemzeti paradigmáját? A fentebb már tárgyalt fogalmakkal milyen viszonyban áll a nemzeti fogalma? Szükség van-e még a nemzeti fogalmára? Hogyan tehetjük fel ezeket a kérdéseket anélkül, hogy besétálnánk a metodológiai nacionalizmus csapdájába? A nemzeti még mindig az egyik legjelentősebb társadalmi, kulturális és politikai kategória, amely befolyással bír az életünkre, meghatározza, hogyan viszonyulunk a világhoz és egymáshoz. A vázolt metadiskurzusban továbbra is kérdéses a nemzeti irodalom fogalma, státusa, mibenléte, jelene, jövője. Milyen irodalmi, társadalmi, politikai érdekek mentén konstruálódik meg a nemzeti irodalom, kik azok, akik részt vesznek ebben a konstrukciós eljárásban, milyen befogadó és kirekesztő stratégiák mentén alakul a nemzeti irodalom fogalma? A finn és a magyar irodalomelméleti tér összehasonlítása véleményem szerint érdekes adalékokkal szolgálhat ezeknek a kérdéseknek a megvitatásához.

A kérdésfelvetéseket egy friss idézettel zárnám: a Litera Netnaplójába írta Nagy Hajnal Csilla jelenleg Isztambulban élő kortárs szerző, nagyon tömören és frappánsan mutatva rá ezen kérdések időszerűségére: „De szóval hogy milyen az, amikor egy kifeszített szalagon a pályámat áthelyezem Losoncra Budapestre, aztán továbbhúzom Isztambulba, hogy milyen távol és közel van így most minden, mint itt az egymásra hajtogatott utcák. A perspektívákról, hogy szlovákiai magyar irodalom, hogy budapesti szlovákiai magyar irodalom, hogy isztambuli budapesti szlovákiai magyar irodalom. Hogy irodalom.”³⁹

³⁵ Németh, i. m.

³⁶ D. Magyar Imre, *A magyarországi cigány irodalom (hiánya) a reprezentatív irodalomtörténetekben*, Forrás, 44/9. 92–104.

³⁷ Balázs Imre József, *Szótáralapítás egy erdélyi magyar irodalomtörténet megírásához*, In *Erdélyi magyar irodalom-olvasatok* szerk. Serestély Zalán, Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2015.

³⁸ Szarvas Melinda, *Tükörterem flamingóknak. Irodalomtörténeti tanulmányok a magyar vajdasági irodalomról*, FISZ, Budapest, 2018.

³⁹ Nagy Hajnal Csilla, *Valami a kisbolygókról*, Litera Netnapló, 2018. november 13., <http://www.litera.hu/netnaplo/valami-a-kisbolygokrol> (letöltés: 2019. 01. 16.)

SZEVERÉNYI SÁNDOR

Diskurzus a diskurzusról

REAGÁLÁS FARKAS ZSOLT ÍRÁSÁRA¹

Meglepő, hogy egy irodalmi folyóirat nyelvtörténeti diskurzusról közöl tanulmányt. Először kicsit el is bizonytalanodtam, hogy ez nem valami posztmodern novella-e, hiszen az írás nem felel meg sem tudománytörténeti, sem tudományfilozófiai, főleg nem nyelvtudományi tanulmány kritériumainak. Viszont eszembe juttatta az *Intellektuális imposztorok* című könyvet. Remélem, hogy nem húztak be minket is a csőbe. Ha eleve fikciónak volt szánva az írás, akkor jó, s külön pont jár a fake-ért, hogy a tanulmányok között kapott helyet. Ugyanakkor, ha játék, akkor veszélyes. Ha pedig komoly, akkor a szerkesztőségnek el kellene gondolkodnia...

Én ezt az írást most komolyan veszem, legyen hát diskurzus! De nem „militáns” (Farkas 2019: 65, a továbbiakban csak oldalszám) és nem populistá (olyan értelemben, hogy hangzatos, ám tartalmilag téves mondatokkal csapjuk be az olvasót). Olyan pedig, hogy „hivatalos” diskurzus, minden, a szerző által hozzárendelt jelentéstartalommal együtt – egyszerűen nincsen. Olyan diskurzus viszont van, hogy „tudományos”. Nem derül ki, hogy miért nem ezeket a terminusokat használja a szerző, csupán sejtésünk van: ő az ismeretterjesztő „hivatalos” diskurzuson (?) kér számon bizonyos dolgokat, és nem a tudományoson, ahogy viszont néha utal erre. Ugyanakkor ha csak a „műveletlen nép” (65) használja a *finnugrizmus* terminust, akkor a szerző – mivel maga is ezt használja – ezek szerint e témában a műveletlen nép tagjának tartja magát. Máskor meg mindentudóként tűnik fel a sorok között. Már csak azért is, mert nem vagy alig hivatkozik a szakirodalomra, szinte csak az ismeretterjesztő irodalom egy részét mondja fel. De akkor mire fel a nagy arc, az elsőprő magabiztosság és a kioktató, számonkérő hangnem?

A pacifizmus szellemében már csak azért is próbálunk vigyázni arra, hogy mit és hogyan mondunk (írunk) most, mert bármennyire is mondjuk magunkról, mi, „finnugristák”, hogy nem vagyunk erőszakosak, „kizárólagosak” (64), „bürokratikusak”, „cinikusak”, „korlátoltak”, „dogmatikusak”, „ideologikusak”, „inkvizíciósok” (65), pont ettől leszünk erőszakosak, kizárólagosak, „bürokratikusak”, „cinikusak”, „korlátoltak” stb.: egy finnugrista csakis a HD „Dogmatikai Kiskatéjának” (64) hordozója lehet. Tipikus 22-es csapdája, akin rajta van a nyuszika sapkája. De hát ez mind következik a finnugor nyelvrokonítás körüli konteókból (l. pl. Szeverényi 2018). Farkas Zsolt írása inkább illeszkedik abba a diskurzusba. Farkas írása éppen azért marad meg a konteók szintjén, mert erős prekonceptióval dolgozik. Nem enged vitát. Diskurzust. Viszont kinyilatkoztat, szemeket nyit fel, butaságokat állít. Az első lábjegyzetben azt olvasni, hogy jelen tanulmány egy nagyobb mű első fejezete. Talán annak kontextusában könnyebben lenne értelmezhető, és főként attitűdje miatt kevésbé taszító az írás, így viszont

¹ L. A magyar nyelvtörténeti diskurzus problémái, Tiszatáj 2019/1: 64–82.

marad az, ami megjelent belőle. Árkot ásó. Csakhogy az árok túloldalán egyelőre nem látszik semmi. Legfeljebb integetni lehet a túlpартnak.

Amit mi tehetünk és tennünk is kell, mert mégiscsak a Tiszatájról van szó és nem az Ősi Gyökérről: az ominózus tanulmányt nézzük meg *mint* tanulmányt. „Tök”² mindegy, ki írta. Milyen a munkássága. Főleg, ha azt más tudományterületen művelte eddig, mert a tudományos diskurzus erről szól: az adott szövegről. Ha már megjelent... Még ha Farkas Zsolt ezt másképp is érzékeli. Például két évente Szegeden rendezik meg *A magyar nyelvtörténeti kutatások legújabb eredményei* című konferenciát. Nem emlékszem, hogy megjelent volna, hogy követné napjaink nyelvtörténeti kutatásainak eseményeit. Hogy követné a tudományos diskurzust. Vitakozna. És nem csak kiragadna belőle, tetszése vagy tudása szerint.

Amennyiben a tanulmányt valóban tanulmányként olvassuk, akkor először is az tűnik fel, hogy sem a szerző, sem a tanulmányt megjelentető szerkesztőség motivációi nem világosak. Az írásnak nincs világos célkitűzése. Mit akar bizonyítani a szerző? A közzététel motivációja végképp nem világos, az okok között minden bizonnyal jelentős súllyal esett latba, hogy az írást nyelvészeti folyóirat valószínűleg nem jelentette volna meg, vagy a szerző azt gondolta, hogy úgysem közölné, ezért meg sem próbálkozott (?) nyelvtudományos fórumon publikálni, konferencián előadni, nyelvészeti fórumokon megvitatni, hanem csak olyan helyen, ahol irodalmi, filozófiai munkásságára tekintettel fogadják azt be – ám ez csak persze feltételezés részünkéről. Dolgoztam én is szerkesztőségben, rúgták már be az ajtót „HD” ellenesek, pedig volt kilincs, s az ajtó sem volt kulcsra zárva, de nem is kopogtattak. Most is nyitva az ajtó. De aki berúgja az ajtót, az ne várjon velkamdrinket. Járt már nálunk Varga Géza, Angela Marcantonio és mindenféle furcsa szerzetek, naponta jönnek e-mailek a magyar nyelv ilyen-olyan eredetéről. Azok inkább voltak diskurzusok, mint ez. Persze, ha nem engedjük a vitát, nem reagálunk, „akkor az a baj”, ha engedjük, akkor meg „az a baj”... Hozzászoktunk már, hogy humánbiológusok, írók-költők, tudományforradalmárok néznek ránk (*finnugristákra*) sajnálkozva vagy épp dühös szemekkel. Jobban mondvá: nem. Nem szoktunk hozzá. Nem is szabad hozzászokni.

Az egész szöveg arra épül (?), hogy a magyar nyelvtörténeti kutatásokat „finnugrizmus” címszóval „Hivatalos Diskurzus”-nak (sic!) tekinti a szerző, és ez a diskurzus gátol meg minden, más irányú kutatást. Ez már önmagában cinikus csúsztatás, a kettő (magyar és finnugor) nem azonosítható egymással, bár érteni véljük, hogy mit akar mondani a költő. Ugyanakkor a finnugrizmus szó nem csupán ebben a jelentésben fordul elő a szövegben. Leginkább és mintha: a tanulmány alapján a finnugrizmust egyfajta, a tudományos diskurzusban előforduló attitűddel, szemlélettel, *beszédmóddal* azonosítja a szerző. A „finnugrista” az, aki nem nyitott, szándékosan eltitkol, „gúnyolódik”, „akadályoz”, „gátol” (65), egyébként meg „nem gondolkodik, nem kutat” (64), mégpedig azért, mert. Néha viszont személyekre, módszerekre érte. Hunfalvy Páltól Rédei Károlyig. Sajnovics Jánost sem szereti. Hm. Annyira feketén-fehéren kezeli a kérdést, hogy az már-már Czákó Gábor-i magaslátokat (mélységeket) juttat eszünkbe és nem tudományelméleti vagy tudománytörténeti munkákat Thomas Kuhntól Polányi Mihályon keresztül Kertész Andrásig. Ellenben alig-alig említ magyar nyelvtörténészt.

Farkas elismeri, de nem díjazza a „mikrofilológiát”. Pedig a mai finnugrisztika nagyrészt mikrofilológia. „Mikrofilológia” nélkül nincs miből elméletet alkotni, összefüggéseket észre-

² Én is szeretek indokolatlanul használni idézőjelet.

venni, következtetéseket levonni. Merthogy a mikrofilológia az egyes nyelvek leírását, kutatását célozza, vagy egy bizonyos nyelvi jelenség összehasonlító (leíró, tipológiai, történeti stb.) szempontú vizsgálatát – Farkas példái is erre utalnak. Ma azonban már nincsenek olyan finnugrárszok, akik abban az értelemben finnugrárszok, hogy minden finnugor/uráli nyelvhez értenének. Képtelenség. Az elmúlt 20-30 évben rendkívüli mértékben megnőtt a kisebb uráli nyelvek nyelvi anyaga, miközben egyre inkább veszélyeztetettek. Másfelől maga a nyelvtudomány is kisebb diszciplínákra esett szét, amelyek a finnugor nyelvek kutatásaiba is egyre jobban beépülnek – ezzel párhuzamosan a történeti kutatások némileg háttérbe szorulnak. De ez az élet más területén is így van. Nem hallottam még olyat, hogy egy bőrgyógyászt vakbélműtetre osztottak volna, és jellemzően nem pszichiáterek vezetik le a szülést. Pedig mind-egyikük orvos.

Ugyanakkor, ha jobban kitekintünk: ma is vannak összehasonlító, etimológiai kutatások is a finnugrisztikában. Vannak alapos – de félig-meddig még mindig gyerekcipőben járó – filogenetikai kutatások, vannak másodlagos etimológiai kutatások, egyes nyelvek történetére utaló kutatások. Van szinte minden, amit hiányol. Ezekre miért nincs egy darab utalás sem az irodalomlistában? Megdőlne a HD elmélet? Szerintem igen. Vannak korpusznyelvészeti kutatások. Egy szó sem esik róluk, főleg nem a jelentőségükről. Nem esik szó a veszélyeztetett nyelvek dokumentációjáról, leírásáról (pl. ennek egyik legfrissebb fontos eredménye: Wagner-Nagy Beáta, volt szegedi hallgató, jelenleg hamburgi professzor idén megjelent nganaszan leíró nyelvtana – az eddigi legrészletesebb és legalaposabb leírása a nganaszan nyelvnek).

Az olvasóban talán (és remélhetőleg) felmerül a kérdés, hogy lehet-e egy finnugor nyelvész – vagy bármely magyar nyelvtörténész – nem „finnugrista” Farkas Zsolt-i értelemben. És fordítva: lehet-e nem finnugor nyelvész finnugrista? Ha igen, és akár csak egy is akad, akkor már borul Farkas Zsolt koncepciója. Nem világos az sem, hogy miért nem veszi figyelembe a szerző, hogy a „finnugrizmus”, a magyar nyelvtörténeti kutatások nem állnak meg az országhatárnál. Nehezen érthető, hogy a finnugrisztikát miért magyar(országi?) tudománynak tekintik. Vagy – próbáljuk kikövetkeztetni – a finnugrisztika mégiscsak valami más, mint a finnugrizmus? Következtetünk erre abból, hogy nagyrészt negligálja a külföldi, részben egyébként magyarok által írt munkákat. Legyen az történeti, tipológiai, kontaktológiai, szociolingvisztikai stb.

Igazából csak abban reménykedhetünk, hogy ha tényszerűen rámutatunk a tanulmány el fogultságára, hiányosságaira (nem az összesre, ahhoz sok idő és nagy terjedelem lenne szükséges), akkor tán egy, a nyelvtörténet tudományos diskurzusában kevésbé jártas olvasó is helyén kezeli majd a szöveget, és nem esik hasra a lehengerlő, provokatív stílustól, és eljut oda, ahova szeretnénk: kételkedik. Nem tudjuk, vajon miről fog szólni az a nagyobb munka, csupán a megjelentetett szöveget tudjuk elemezni, rámutatni a fals, ám nem nyelvész számára minden bizonnyal látványos és meggyőző érvelésre. Beszélgetve nyelvtörténész ismerősökkel, elolvasva e bevezető fejezetet, feltehetőleg nem nagyon lesz olyan, aki tovább olvassa a nagy művet, ha annak valóban ez lesz a bevezető fejezete. Nem hiszem, hogy Farkas Zsolt-nak ez lenne a célja.

A tanulmányt már az első pont után nagyon nehéz tovább olvasni, amely mindössze fél oldal, s tán erős kritika akar lenni, de jórészt csupán üres, válogatott tényeken alapuló vagy tények nélküli vagdalkozás, amely a későbbiekben sem nyer megerősítést. Gondolható per-

sze, hogy ez csak a felütés, az argumentáció eztán következik, s valóban jön némi kibontás. Nem megyek végig a szövegen: mondatról mondatra ferdíti el a tényeket Farkas, hónapokba tellene hivatkozásokkal leírni az ellenkezőjét, de három példát kiemelek. Talán ez a néhány példa elegendő az elfogultság, butaság vagy ki tudja mi illusztrálására.

A beszédmód

A történeti tudományos munkákon – nyelvtörténetin különösen – csak olyan kéri számon a jelentő módot, aki nem olvas rendszeresen nyelvtörténeti szakmunkákat. Néha könnyű, néha nagyon nehéz vagy éppen lehetetlen megállapítani egy-egy nyelv jelenség korát, eredetét. Attól függetlenül, hogy a mondatban szerepel-e a „nyelvtudomány mai állása szerint”, a „minden bizonnyal”, „valószínűleg” stb. módosítók, vagy egyszerű kijelentő módban szerepel a kijelentés (pl. „A finnugor alapnyelv ismerte a magánhangzó-harmóniát”, lásd lentebb), az mindig csak azt jelentheti, hogy *így is lehetett*. Ez nem azt jelenti, ahogy akár őstörténeti munkák kritikájában is látjuk, hogy a feltételes mód, episztemikusság bizonytalanságot, urambocsá’ tudatlanságot fedne el, hanem éppen ellenkezőleg: sokkal sokrétűbb tudás van mögötte, mint amit a „laikus” olvasó feltételez. A „valószínűleg” vagy anélkül szereplő állítás egy bizonyos forgatókönyvet jelent, a „tudomány mai állása” szerinti legvalószínűbbet, amivel lehet vitatkozni. (Tegyük hozzá: van, aki nem szeret vitatkozni, s van, akivel nem nagyon lehet vitatkozni. Maradva az orvos példánál: van kedves és kevésbé kedves bőrgyógyász, meg van jó és kevésbé jó bőrgyógyász...)

Azt tudom, hogy Farkas Zsolt olvasottsága, tudása szerteágazó és alapos. Ugyanakkor azt is, pl. Farkas által is említett Thomas Kuhn óta tudjuk és tartjuk, hogy a tudománytörténet leegyszerűsít, szelektál, és ez leginkább az ismeretterjesztő és összefoglaló jellegű munkákban érhető tetten. Aki csak ezen – többnyire kézikönyv jellegű – munkákat használja, az a magyarázatokat nem fogja megtalálni, és furcsa is, ha csak ott keresi. Ezen az sem segít, ha hozzáveszi a google kereső első tíz találatát, attól nem lesz elmélyültebb az elemzés... Ez viszont – a szakirodalmi hivatkozások jelenléte – felveti azt a további kérdést, hogy a szerző akkor miért a „laikusoknak szánt” szakirodalmon kéri számon a teljes körű, részletekbe menő, semmit el nem hallgató, korrekt tájékoztatást – merthogy idézetei mind ilyenek.

Magyar szakos bevezető finnugrisztikai szemináriumon én mindig beszélek a *diskurzusról*. Arról, hogy az oké: a lexikonszerű tudománytörténet-írás úgy tartja, hogy a XIX–XX. század fordulóján, az ugor-török háború során bizonyítást nyert, hogy a magyar nyelv finnugor eredetű. De ehhez hozzá kell tenni, hogy ez mit is jelent. Azt jelenti, hogy onnantól kezdve, ha valaki beszáll a diskurzusba, akkor azt csak úgy teheti meg, ha igazodik hozzá, és ahhoz képest állít új dolgokat, vagy épp cáfol meg korábbiakat. Be lehet bizonyítani azt is, hogy a magyar sumer, etruszk stb. eredetű, senki nem tiltja, csak álljon elő olyan elméleti kerettel, nyelvi anyaggal stb.-vel, amelyek egyfelől elegendők új tételek megfogalmazására, másfelől a régiek felülírására. És lehet, hogy hihetetlen, de a „HD”-n belül is vannak viták, nyitott kérdések a mai napig, apró, „mikrofilológiai”-tól kezdve a nagy eredményekig, pl. a családfamodell érvényességéről, értelmezhetőségéről.

Abban tán van némi igazsága Farkas Zsoltnak, hogy a finnugrisztika vagy a magyar nyelvtörténet sokáig valamennyire elmaradt az ismeretterjesztésben. Abban már kevésbé, hogy az elmúlt évek próbálkozásait, termékeit nem tekinti említésre érdemesnek sem. Így pl. zeger-

neyei és Fejes László munkái a nyest.hu-ról alapvetőek, vagy éppen Honti László, Sándor Klára munkái is. Ha ezeket is elolvasná, olvasná, simán meg tudná saját magát cáfolni.

Tudománytörténet és a mítoszok

Békés Vera műve (1997) óta van napirenden folyamatosan a mítoszrombolás tematikája, bár van előzménye a finnugrisztikában (pl. Éder Zoltán Sajnovicsról szóló tanulmánya a hetvenes évekből). Farkas szerint ez csak „kívülről” történik, mert a „finnugrizmus” képtelen önkritikára. Az elmúlt évekből is lehetne említeni munkákat, és nemcsak kívülről, hanem belülről is. Újfént meg kell említeni a nyest.hu-n Fejes László és zegernyei tevékenységét, de én is foglalkoztam a tudománytörténeti mítoszokkal (Szeverényi 2015), és egyébként is kérdéses, hogy hol van a határ a külső és belső között. Békés Vera miért külső? Sándor Klára, Hegedűs József külső vagy belső? Mi dönti el, hogy valaki HD pap vagy sem? Lehet, hogy Farkasnak kellene követni jobban a mítoszromboló irodalmat és az újabb tudománytörténeti kutatásokat. Lásunk két példát a pofára esésre:

Vegyük előbb Sajnovics Jánost, akit mintha Farkas nagyon nem szeretne. Ami Sajnovicsot illeti, nemcsak a Wikipédia tartja előfutárnak – ami valami miatt meglepi Farkast, bár nem világos, hogy ennek mi a jelentősége –, hanem a klasszikus és az újabb tudománytörténeti szakmunkák is (pl. Robins 1999: 189, Campbell 2002: 86, 90, Campbell 2016, legutóbb Klein et al. 2017: 1, 172 – ezek nem a finnugrisztikai szakirodalom tételei! Kíváncsi lennék, milyen kategóriába sorolja őket Farkas.). Nem mellesleg: Farkas állításával ellentétben Sajnovics nem volt a kínai–magyar nyelvrokonság „híve”. Ha figyelmesen olvassuk naplóját és a *Demonstratiót*, abból nem derül ki, hogy bármilyen rokonságnak is „híve” lett volna. A kínainak bizonyosan nem. Vagy mi lemaradtunk valamiről. Ha megnézzük a friss és kevésbé friss irodalmat, Vladár Zsuzsa, Kontler László és Aspaas műveit lehetne többek között citálni, akkor azokból is kiderül, hogy nem hogy Sajnovics nem volt a kínai nyelvrokonság híve, hanem azt Hell Miksa építette be a *Demonstratio* 2. kiadásába – mint egy lehetséges opció, amely a hun források alapján merült fel némely francia szerzőben, amelyet aztán Pray György emelt át a magyar történeti diskurzusba (erről különösen Vladár 2016 és 2017!). De ha a kínai nyelvrokonság híve lett volna (a XVIII. században nem is beszéltek még nyelvrokonságról), lapp nyelvhasználatuk ugyanolyan értékű lenne, mint amilyennek most tartjuk. Módszerében, motivációjában, kivitelezésében úttörő, eredményében felemás. Ezzel ma mindenki tisztában van. Ha csak Sajnovics munkája állna rendelkezésre, valószínűleg nem sorolnánk a magyart a finnugor nyelvek közé akkora bizonyossággal, mint ahogy az azóta eltelt majd’ 250 év alatt született munkák ismeretében tesszük.

A Vámbéry–Budenzen-vita kapcsán is felmerül a kérdés, hogy honnan van az az információ, hogy a két tudós munkái között alapvetően „módszertani” (65) különbség volt. A módszer – amennyiben a történeti összehasonlító módszert érti ezen Farkas – *alaposságában* volt a különbség: *ugyanazon* a paradigmán belül zajlott a vita, ez ma elvileg mindenki számára világos kell, hogy legyen. Ezt mondja Farkas, ezt mondja a szakirodalom is. Az egyiket, Vámbéryt ezért minősítették néhol (de nem mindenhol!) tudománytalannak (pl. Zsirai), de az utóbbi években is sokan dolgoztak azon, hogy ez a kép tisztuljon (pl. Sándor 2011 és számtalan Vámbéry-konferencia anyaga).

Tipológia és a magánhangzó-harmónia

Végül egy szorosabban vett nyelvészeti részt emelek ki a tipológia és a nyelvrokonság közötti viszonyt tárgyaló fejezetből. Farkas csúsztatásait, tévedéseit a magánhangzó-harmóniáról szóló néhány bekezdésének elemzésével is illusztráljuk (68–69). Rögtön a szakasz elején szerepel a tételmondat (68):

„Sosem felejtik ki pl. a mgh.-harmóniát vagy hangrendi egyeztetést mint az uráli rokonság bizonyítékát, de azt az elemi információt, hogy az uráli nyelvek zömében nincs, nem fogjuk megtalálni semmi-féle laikusoknak szóló szövegben, sem az egyetemi tankönyvekben, sem máshol.”

Nos, nézzük csak, mi ezzel a probléma. Farkas *egy* olyan forrást sem tud (?), akár (?) megnevezni, amely „a mgh.-harmóniát vagy hangrendi egyeztetést mint az uráli rokonság bizonyítékát” említi. Ennél fogva csúsztat, a mondat elején szereplő „sosem” pedig egyértelművé teszi, hogy a szerző minden bizonnyal mindent elolvasott, és mindenhol ezt találta. Pedig nem. Nemhogy nincs ilyen munka, hanem épp az ellenkezője igaz: ha egyáltalán szóba hozzák a harmóniát az ismeretterjesztő munkákban, tankönyvekben (pl. Rédei 1998, Hajdú 1978, Zsirai 1994, Pusztai 2004), azt sosem (sic!) a nyelvrokonság bizonyítékaként teszik. Az, hogy bizonyos tipológiai szempontból releváns nyelvtani jegy, tulajdonság jellemzi az uráli nyelveket (vagy akár azoknak csak egy részét), az jelentheti azt, hogy az az alapnyelvre visszavezethető, de semmiképpen sem jelenti azt, hogy az az „uráli rokonság bizonyítéka” (bocsánat, „istenbizonyítéka”, 69). Tehát ha egy tankönyvben azt olvassuk, hogy „A finnugor alapnyelv ismerte a magánhangzó-harmóniát” (Bárczi 1967: 106), akkor az azt jelenti, hogy a finnugor nyelvek összehasonlító vizsgálata alapján arra lehet következtetni, hogy ez egy nagyon ősi vonás lehet, de nem számít a nyelvrokonság bizonyítékának (pl. azért sem, mert még számos nyelvcsaládban megtalálható, vagy éppen azért, mert relatíve gyorsan változhat, vö. pl. a finn és az észti nyelvet, amelyek egymásnak közeli rokonai, noha az egyikben van harmónia, a másikban nincs). Ugyanez a helyzet az általa hivatkozott egyetlen munka esetében is (amelyet Sipőcz Katalin³ írt, említsük meg, ha már Farkas nem tette). Ott is az olvasható, hogy alapnyelvi örökség, és nem az, hogy istenbizonyíték. Sőt az említett fejezet így kezdődik: „A nyelvek hangrendszerének összehasonlítása önmagában nem a legalkalmasabb terület a nyelvrokonság bizonyítására. Már fentebb szoltunk róla, hogy a nyelvekben a hangok száma behatárolt, két nyelv hangjainak bizonyos fokú hasonlósága rokonságtól függetlenül is törvényszerű. A hangrendszerek felépítésében és jellemző vonásaiban jelentkező egyezések azonban már ősi eredetűek is lehetnek, s ily módon a nyelvrokonság bizonyításában is szerepet játszhatnak.” Nem gondolom, hogy ez kirekesztő és „kizárólagos” lenne. Még inkább sőt: a kötetben van még egy fontos fejezet (Bakró-Nagy Marianne: *Az uráli nyelvek tipológiai jellemzése*), amelyben szintén helyet kap a magánhangzó-harmónia, mint „Az uráli nyelvek legfőbb és talán legjobban ismert fonotaktikai tulajdonsága”. Ebből sem következik, hogy mint a nyelvrokonság bizonyítékát emlegetnék. Ez két különböző dolog. Bevezetés a nyelvtudományba. Őszi szemeszter.

Leginkább sőt: van bőven olyan ismeretterjesztő munka az elmúlt időszakból, amely szintén pont az ellenkezőjét bizonyítja annak, mint amit Farkas állít, s amely állításból aztán

³ Farkas csak egy linket említ hivatkozásként. Az említett írás *A magyar nyelv* című, Kiefer Ferenc által szerkesztett akadémiai kézikönyv-sorozatban jelent meg 2006-ban.

messzemenő következtetéseket von le. Az elmúlt évek egyik legfontosabb fóruma, a nyest.hu is több írásban foglalkozik a kérdéssel, pl. Fejes a következőket írja (2011):

„Először is le kell szögeznünk, hogy sem a szerkezeti hasonlóság, sem a magánhangzó-harmónia megléte nem alapvető feltétel a nyelvrokonsításban. Erre nagyon jó példa a finn és az észt: ezek rokonságát a laikus is könnyen észreveszi, holott a finn a magyarhoz hasonlóan toldalékol és van benne magánhangzó-harmónia, míg az észt erősen flektál (azaz nem toldalékok, hanem különböző tőalakok fejezik ki az egyes nyelvtani kategóriákat), és nincs benne magánhangzó-harmónia. Ez egyáltalán nem meglepő, mert a nyelvek hasonló tulajdonságai folyamatosan változnak.

(...)

A magánhangzó-harmónia szintén kialakulhat és eltűnhet. Olyan közeli rokon nyelveknél, mint az erza és a moksa, előfordul, hogy az egyikben van magánhangzó-harmónia, a másikban nincs. Hasonló a helyzet a hanti és a manysi nyelvjárásokban. A hegyi és a mezei mariban két különféle magánhangzó-harmónia figyelhető meg, ahol megfigyelhető: egyes mezei nyelvjárásokban egyáltalán nincs. De hasonló példával élhetünk a török nyelvek köréből is: az üzbég egyes nyelvjárásaiban van magánhangzó-harmónia, másokban nincs.”

Farkas egyáltalán nem utal a nyest.hu ismeretterjesztő írásaira, pedig elvileg velük (is) vitatkozik. Ennyit a „sosem”-ről...

Ha egy tipológiai jegy jellemző más nyelvcsaládok nyelveire is, annak lehet örülni, lehet rajta csodálkozni vagy éppen bosszankodni. De nem tesz semmit hozzá ahhoz, hogy volt-e „egységes uráli alapnyelv” (69), vagy ha volt, egységes volt-e... Hajdú Péter 1980-ban (eredetileg 1978) gyönyörűen fogalmazza meg (figyelem, „egyetemi tankönyv”!): „a nyelvek mintául vett [tipológiai] paramétereinek egyezése vagy különbsége nem függ a rokonság mértékétől” (Hajdú 1980: 127). A 128. oldalon pedig el lehet olvasni, hogy mely nyelvekben van vagy nincs harmónia. De a nyelvtörténet amúgy sem pusztán statisztika.

Az már inkább fontos, hogy a harmóniáról milyen információt oszt meg a szerző az egyes nyelvekről, persze jórészt szakirodalmi hivatkozás nélkül, így nehéz megállapítani, hogy honnan veszi az információit. Azt írja, hogy „a finn toldalékokban már csak *a/ä* oppozíció van”, de nyugodjunk meg, van *ü/u* oppozíció is, pl. a *-nut/-nyt* igenévi végződések esetében, vagy *o/ö* a *-ko/-kö* kérdőpartikula esetében vagy éppen a fosztóképzőben (*-ton/-tön*). A hangsúly itt minden bizonnyal a „már csak”-on van. A nganaszanról írt „nüansznyi” lábjegyzet pedig önmagában a teljes értelmetlenség csimborasszója (amit ír, az igaz, de az igazság jelentős részét elhallgatja, kíváncsi vagyok hány Tiszatáj-olvasó tud legalább ennyit a nganaszan magánhangzó-harmóniáról, és veti majd mindezt Farkas szemére), de kétségtelenül jól hangzik egy hivatkozott szaktanulmány által támogatva (egyébként rosszul: legalább a szerző nevét írja már le helyesen, megérdemli).

Farkas tehát összemos két alapfogalmat (tipológia és nyelvrokonság), s minden ebből származó következtetése így helytelen (alapnyelvi jelenség vs. a nyelvrokonság bizonyítéka), de mindezt szakirodalmi háttér nélkül veti a „HD” szemére, pont az ellenkezőjét állítva annak, ami egyébként a szakirodalomban (és az ismeretterjesztőben) szerepel. Mindezt mindezt elsöprő magabiztossággal.

Hosszan lehetne folytatni, de akinek ennyi nem elég, hogy kétségei támadjanak, annak kétszer ekkora terjedelem sem lenne az. Hamis, félreértelt, félreértelmezett állítások alapján minősít, stigmatizál egy tudományterületet, konkrét személyeket.

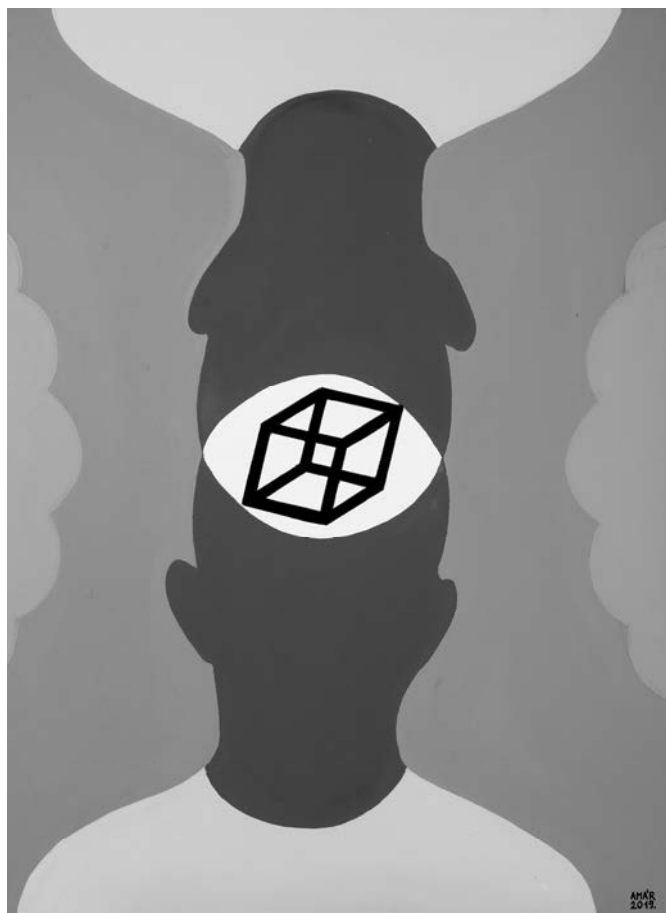
Számomra a legfontosabb tanulság: nekünk, finnugrisztikát, nyelvtörténetet oktatóknak mindenféleképpen el kell gondolkodni. Megint és még mindig az a kérdés, hogy *mit* tanítsunk magyar szakon abban az *egy* szemeszterben, amelyikben *mindent* meg kellene *jól* tanítani és értetni nyelvhasonlításról, finnugor nyelvrokonságról, finnugrisztikáról, annak kritikájáról, diskurzusáról úgy, hogy a nyelvtörténettel szemben egészséges attitűddel jöjjön ki az ember a magyar szakról. És ez nem azt jelenti, hogy fel tudja mondani a finnugor nyelvrokonságot anélkül, hogy elgondolkodna azon... Hanem hogy képes legyen elgondolkodni, kételkedni, alaposan utánaolvasni, kérdezni. A hallgatóknak én azt szoktam mondani, hogy felőlem lehet hinni a sumer nyelvrokonságban is, nem ez a lényeg. Az a lényeg, hogy tudjon érvelni amellett, amiben hisz – onnantól kezdve ez már nem hit és identitás kérdése. Ráadásul mindezt jelenleg akkor kell tanítani, amikor a hallgatók még egyáltalán nem tanultak nyelvtörténetet, azaz rögtön az első évfolyamon... Nem mondom, hogy várom a válaszokat a fenti kérdésre, mert általában tízen tíz különböző ötlettel jönnek...

Ugyanakkor az a tény, hogy a Tisztátj folyóiratnál szegedi magyar szakot végzett kollégák is dolgoznak, szerkesztenek, mint irodalmi és szegedi irodalmi fórum egy ilyen munkát közöl, a mi munkánk közvetett kritikája is. Én kérek elnézést.

IRODALOM

- Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán 1967: *A magyar nyelv története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Békés Vera 1997: *A hiányzó paradigma*. Latin Betűk, Debrecen.
- C. Vladár Zsuzsa 2017: Hell mint nyelvész: a Kar-jelia etimológia és a kínai hasonlítás példája. In Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.), *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX*. Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék. Szeged. 337–350.
- C. Vladár Zsuzsa 2016: Valójában ki a szerzője a Demonstratióknak? *Magyar Nyelv* 112/3: 316–324. DOI: 10.18349/MagyarNyelv.2016.3.316
- Campbell, Lyle 2002: The History of Linguistics. In Aronoff, Mark – Rees-Miller, Janie (eds.), *The Handbook of Linguistics*. Wiley-Blackwell. 97–118.
- Campbell, Lyle 2016: Language documentation and historical linguistics. In Andrea L. Berez-Kroeker, Diane M. Hintz and Carmen Jany (eds.), *Language Contact and Change in the Americas. Studies in honor of Marianne Mithun*. Studies in Language Companion Series 173. 247–272. DOI: 10.1075/slcs.173.11cam
- Fejes László 2011: Érvek a nyelvrokonság mellett. (<https://www.nyest.hu/renhirek/ervek-a-finnugor-nyelvrokonsag-mellett>)
- Hajdú Péter 1980: *Uráli nyelvrokonság*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Klein, Jared – Joseph, Brian – Fritz, Matthias 2017: *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 41.1, De Gruyter Mouton, Berlin – Boston.
- Kontler, László 2011: The Lappon, the Scythian and the Hungarian, or our (former) selves as ‘others’. Philosophical history in eighteenth-century Hungary. In Guido Abbattista (ed.), *Encountering Otherness. Diversities and Transcultural Experiences in Early Modern European Culture*. Edizioni Università di Trieste, Trieste, 131–146.
- Kontler, László 2013: Politicians, Patriots and Plotters: Unlikely Debates Occasioned by Maximilian Hell’s Venus Transit Expedition of 1769. *The Journal of Astronomical Data* 19/1: 83–93.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) 2003: *A magyar nyelv története*. Osiris, Budapest.
- Rédei Károly 1998: *Őstörténetünk kérdései*. Balassi, Budapest.

- Robins, Henry Robert 1999: *A nyelvészet rövid története*. Osiris-Tinta, Budapest.
- Sándor Klára 2011: *Nyelvrokonság és hunhagyomány*. Typotex, Budapest.
- Szeverényi Sándor 2015: A finnugor „mítosz”. In: Povedák István; Hubbes László (szerk.), *Már a múlt sem a régi...: Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged, 119–142.
- Szeverényi Sándor 2018: A finnugor konteo és a stigmatizált emlékezet. In: Povedák István; Hubbes László Attila (szerk.), *Tapasztalatból hallottam... Alternatív világképek: Összeesküvés-elméletek társadalomtudományi elemzése*. Budapest, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság (MAKAT), 75–90.
- Wagner-Nagy, Beáta 2019: *A Grammar of Nganasan*. Brill, Leiden–Boston.
- Zsirai Miklós 1994 (1937): *Finnugor rokonságunk*. Trezor, Budapest.

VARGA-AMÁR LÁSZLÓ: BÜSZTÖK NECKER-KOCKÁVAL

FARKAS ZSOLT

„A pacifizmus szellemében”

„Meglepő, hogy egy irodalmi folyóirat nyelvtörténeti diskurzusról közöl tanulmányt” – kezdi írását Szeverényi Sándor (SzS). A Tiszatáj, mint tudjuk, egyáltalán nem csupán irodalmi folyóirat. Hosszú története során a legkülönbözőbb – „művészeti, társadalmi, tudományos” (Wikipédia), egyszerűen kulturális – témákban jelentetett meg írásokat. Nyelvtörténeti témában is, pl. Hajdú Péter az 1976/1-es számban Szabédi László *A magyar nyelv őstörténete* című könyvéről stb. Ez tehát nem annyira meglepő, inkább természetes és helyénvaló.

Különösen akkor, ha, mint SzS is megállapítja, nyelvészeti folyóirat nem közölte volna ezt az írást. Magam is így gondoltam, és így, helyesen tippel SzS, meg sem próbálkoztam ezzel.

Amúgy persze nyilván meglepő az írásom, hisz a nyelvtörténészek enyhén szólva nincsenek hozzászokva, hogy bárki „külsős”, nem szűk szakmabeli intenzíven olvassa a diskurzus szövegeit.

„Kicsit el is bizonytalanodtam – folytatja SzS –, hogy ez nem valami posztmodern novella-e, hiszen az írás nem felel meg sem tudománytörténeti, sem tudományfilozófiai, főleg nem nyelvtudományi tanulmány kritériumainak.” A második mondat is milyen pontatlan. Az írásom gondosan köznyelvi és közérdekű igyekszik lenni, és mindenekelőtt ennek a kritériumnak akar megfelelni. Számos tudománytörténeti, tudományfilozófiai és nyelvtudományi kérdést érint.

De a második inadekvát mondat immár világossá teszi SzS írásának a lényegét. Azonnal belekezdett a megsemmisítő hadjáratba, az inkvizítori filippikába, a pártkomisszári inszinuációba, a szokásos tudománytalanozásba, szakmaiatlanozásba, dilettánsozásba. És végig ez megy.

Egyetlen szó, egyetlen mondat nem érvényes a kritikámban. Szakmailag.

Viszont „populista”, „hangzatos, ám tartalmilag téves mondatokkal csapja be az olvasót”. „Konteó.” „Nem enged vitát.” „Butaságokat állít.” „Taszító.” „Czakógábori magaslatokban” jár. Sajnálatos, sőt „veszélyes”, hogy ez a Tiszatájban jelent meg „és nem az Ősi Gyökérben”. Varga Géza „inkább diskurzus, mint ez”.

Hm.

„A pacifizmus szellemében.”

„A” tudomány, az objektív igazság nevében és képviselőjében.

„Nem megyek végig a szövegen: mondatról mondatra ferdíti el a tényeket Farkas, hónapokba tellene hivatkozásokkal leírni az ellenkezőjét, de három példát kiemelek. Talán ez a néhány példa elegendő az elfogultság, butaság vagy ki tudja mi illusztrálására.”

A mondatban szereplő Farkast kicserélhetjük Szeverényire. SzS írásom egyetlen lényegi felvetésére sem reagál. Pl. az ismeretlen, bizonytalan, megfajított eredetű szavak jelentős aránya, illetve az uráli/finnugor/ugor kapcsolatokkal bíró szavak relatíve csekély aránya az ősmagyar kori szókincsben, és ezek elfogult prezentálása, a korrekt eredetstatisztikai összegzés hiánya a hazai nyelvtörténet-tudományi diskurzusban (HD). A *ne/m* tagadószó, ami-

nek indoeurópai és nem-finnugor eredetét (a hangalakoktól a szófaji és mondattani jellegzetességekig) minden nyelvészeti tény kétségbevonhatatlanul egyértelművé teszi, etimológiai szótárainkban mégis azt a két gyenge erőlködést olvassuk. Vagy a *nyak* szó esete – amik mind annak példái, hogy a HD számára tilos gondolat az ősmagyar indoeurópai kapcsolatainak vizsgálata. Nem reagál SzS az „ősi örökség” szintagmával való terminológiai visszaélésről írottakra: hogy az „uráli” és „finnugor” „rokonság” szókinccstani-etimológiai „bizonyítékainak” zöme csak a manysiban és/vagy a hantiban van meg, vagyis nincs meg a finnugor és uráli nyelvekben; hogy ezeket az egységes ősnyelv tarthatatlan és joggal agyonkritizált hipotézise alapján összemossák. Vagy hogy hogyan lehetséges, hogy i. sz. 1000 körül a germán nyelvek szókinccse túlnyomórészt közös, a magyar és az obi-ugor nyelveké pedig túlnyomórészt különbözik, pedig mindkettő elvileg i. e. 1000 körül vált el? Hogyan lehetséges, hogy az ugor „elválástól” az első török jövevényszavak megjelenéséig tartó 1600 évben csupán 30-40 iráni jövevényszót vett fel a magyar? (És a magyarból sehova se megy semmi?) Létezik ennyire autistán elszigetelt nyelv?

SzS ezzel szemben hosszasan ragoz meglehetősen mellékes megjegyzéseket, pl. hogy Sajnovics a kínai nyelvrokonság híve volt-e vagy sem. Mindenesetre köszönet a korrekcióért. Hasonlóképpen a finn toldalékolás gazdagabb hangrendi szembenállásának kérdésében. A lényeg persze benne volt, hogy a finnben „valóban igen szigorú, palatális/veláris harmónia” van, és ezzel – a magyarral egyetemben – bizony különleges, mivel a többi uráli nyelvben vagy nincs, vagy csak igen korlátozottan van magánhangzó-harmónia/hangrendiség. Erre, a lényegre viszont nem reagál.

SzS patológiusan nem hajlandó tudomásul venni írásom informáltsági fokát. Kioktat a minden tankönyvben szereplő közhelyekről – melyeket jóval jobban ismerek, mint ő, többkevesebb intenzitással évekig, évtizedekig tanulmányoztam ezeket, hatalmas terjedelmű könyvem e közhelyek sokaságának elemzése, illetve cáfolata. Az informáltsági fokot, a hivatkozások mértékét, mélységét nem észrevenni, sőt úgy csinálni, mintha a műveletlenül beszélő ősmagyarozók szintje alatt lennék, teljesen méltatlanná teszi *az egészet*. Nem lett jobb véleményem. Nem lettem tőle okosabb. Szomorúbb lettem.

Elfoglottsága oly átható, hogy az ellehetetleníti a valós eszmecserét, sőt szemellenzőssé teszi pusztá olvasását is. Ilyen az a közhely, hogy a tipológiai jegyeket nem szokták a rokonság bizonyításában túl komolyan venni, de azért fontosak és sokatmondóak lehetnek. Írtó hosszán ragozza, lehivatkozva a tanszéke összes tanárát és a többi fontos embert, és megint kiderül, hogy eszelősen tudatlan vagyok („Bevezetés a nyelvtudományba. Őszi szemeszter.”), pedig csak elkerülte a figyelmét írásom 8. lábjegyzete, amely teljesen tárgyitalanná teszi hozs-zadalmas kirohanását. E közhely emlegetésénél jóval fontosabb, hogy ezeket mégis a rokonság bizonyítékaként szokták felsorolni, ez a hivatkozásaimból is bőven kiderül. Ennél mellesleg sokkal súlyosabb hipokrizisek is vannak a diskurzusban. Pl. minden tankönyvben megjegyzik, hogy az egységes ősnyelv (ősnép, őshaza) és a fa-modell hipotézisét számos (jogos) kritika illette, ám ténylegesen a nyelvtörténet-tudomány minden tényét és műveletét ez a kétes modell és hipotézis irányítja. Hasonlóképpen: mindenkit kioktatnak arról, hogy nem szabad összekeverni a nép és a nyelv történetét, viszont a HD a legmesszebbmenőkig ezt teszi. Stb. SzS ugyanakkor nem idéz egyetlen, a felvetésem szempontjából releváns, azt valóban cáfoló mondatot, amelyben azt sorolná egy tankönyvíró, azt említené egy etimológiai szótár,

hogy mely uráli nyelvekben nincs magánhangzó-harmónia, hangrendi egyeztetés. Jól emlékszem, milyen komoly vadászatot igényelt ezeknek az információknak a beszerzése.

Kritikámban – és egész monográfiámban – igen tudatosan az etimológiai szótárakat és a tankönyveket, ismeretterjesztő szövegeket vettem alapul, mivel kifejezetten a laikus érdeklődő szempontját kívántam érvényesíteni, továbbá mivel ezek összegzik a diskurzus eredményeit. (De, mint e rövid részletből is látható, legalább annyi szűkebb szakmai cikket és mikrofilológiát is olvastam.)

A mikrofilológiával természetesen semmi probléma, anélkül nincs komoly tudomány. A probléma az, hogy a HD-ban immár nincs is más. Senki nem foglalkozik átfogó kérdésekkel. Szinte szakmaiatlanságnak számít, hiszen ez úgymond annyira szupermakulátlanul kidolgozott tudomány, hogy még a legjobbjai is csak egy szűk szeletéhez érhetnek.

Természetesen nem tekintem a finnugrisztikát magyarországi tudománynak. Ha nem csak butázní lenne képes SzS, akkor képes lenne elismerni a szöveg informáltsági fokát. A könyvemben hosszadalmas fejezetek szólnak a nemzetközi diskurzus, az „újgrammatikus paradigma” problémáiról. Ugyanakkor a magyar nyelv feldolgozását a nemzetközi tudományosság számára túlnyomórészt magyarok csinálták, és pont ebben a mértékben tekinthető a *kizárólagos* uráli eredet tétele a magyar tudományosság tévedésének. És az bizony hatalmas tévedés. (Mondjuk ezt úgy, hogy természetesen elismerjük a magyar jelentős uráli gyökereit, meghatározottságát.)

A HD alapproblémája – a *kizárólag uráli/finnugor* eredet tétele – szoros összefüggésben van a nemzetközi tudományos diskurzus, a 140 éve egyeduralkodó újgrammatikus paradigma alapproblémájával. Ez pedig a fa-modell, és a vele járó, egymással összefüggő téves koncepciók rendszere: egymástól hermetikusan elszeparált, gyökértelen „nyelvcsalád-fák”, egyseges „alapnyelvek”, minden (proto)nyelv csakis egy ág lehet, egy tömbben, egy vonalon, egyszeri és irreverzibilis változásokon mehet át, és csakis szétágazás van. A nyelvkeveredés dogmatikus tagadása. A mindezekből következő „rokonság”-fogalom – két nyelv akkor rokon, ha őseik egy és ugyanazon nyelv voltak – is „dilettáns” leegyszerűsítés.

Ehhez képest Beekes 2010-es ógörög etimológiai szótára az ún. „pregörög” leírásával kezdődik, mely egy nem indoeurópai szub- vagy adsztrátum (avagy gyökér, avagy forrás, vagy folyó, mely a folyamba ömlik, Pisani sokkal szerencsésebb hasonlatával), mintegy 1000 szó, mélyen összekeveredve az indoeurópai megfelelésekkel rendelkező szóanyaggal. A „germán szubsztrátumelmélet” lényege (Feist, '30-as évek, azóta is megoldatlan a problematika), hogy a germán szókincs egyharmadának egyáltalán nincs megfelelője az indoeurópai nyelvekben. (És csupán egyharmadának vannak szélesebb körben elterjedt megfelelői.) A germán szókincs tehát pontosan annyira indoeurópai eredetű, mint amennyire nem az. Az ősmagyar kor végi szókincsnél még súlyosabb ez a probléma: egy negyedének vannak jól igazolt uráli megfelelői (és a negyed felének csak hanti-manyisi), és a szókincs fele ismeretlen eredetű a HD számára (ha nem is bevallottan, csak ténylegesen). – Ezek a kevéssé vagy egyáltalán nem ismert „szubsztrátumok” pontosan olyan lényeges alkotóelemei ezeknek a nyelveknek, mint az indoeurópai vagy az uráli összetevők. Minden nyelv ilyen, minden proto-/ősnyelv is: kevert, avagy többgyökerű törzs, több folyóból összeömlő folyam. Minden monogenetikus koncepció „dilettantizmus”.

Nagyon is várható, számomra mégis hihetetlen SzS reakciója. Különösen az, hogy mennyire nem kíváncsi. A cikkem részlet egy 50 ív (2 millió karakter) fölötti szövegből. Hogy

mennyire koncepciózus lehet, azt, úgy vélem, e relatíve rövid részletből is bőven lehet sejtetni, függetlenül attól, mennyire (nem) rokonszenvezünk vele. Bizony nem olvasható még, másfél éve próbálom kiadatni, és nem utolsósorban azért nem könnyű, mert a hazai és nemzetközi nyelvtörténeti diskurzus néhány alaptételét és koncepcióját kritizálja (a magyar kizárólag finnugor eredete, a családfa-modell és a rokonság-fogalom), ami tilos a hazai nyelvtörténeti diskurzusban, ezért nincs olyan profi nyelvtörténész, aki ne azonnal és csakis dilettánszolni lenne képes, ezért egy magára valamit adó, szakmai autorizációt igénylő kiadó akkor is tart a könyv kiadásától, ha az összes hivatkozása, a többszáz tételnyi irodalomjegyzék kizárólag tudományosan elfogadott standardokat tartalmaz. A másik lényeges ok, amiért a könyvem nehezen jelenik meg, hogy terjedelmes, tehát drága. Ugyanakkor biztos vagyok benne, hogy legalább olyan közérdeklődésre tarthat számot, mint a HD hatalmas szöveg univerzuma.

Ha SzS nem is, a figyelmes olvasó kíváncsi lehet, mi lehet a könyvemben (*Honfoglalás előtti germán–magyar etimológiai kapcsolatok. Az ősmagyar kori szókincsben jóval több az indoeurópai, mint az uráli elem*), amelynek kis részlete a Tiszatájban közölt cikk, ezért ideírom a tartalomjegyzék fő fejezeteit: Bevezetések (1–22), A magyar nyelvtörténet és tudományának problémái (23–66), A nemzetközi nyelvtörténet-tudomány (az újgrammatikus paradigma) problémái (67–110), Néhány jelenség a magyar és a germán összevetéséhez (111–124), Magyar–germán szómegfeleltetések (125–368), Magyar–iráni/latin/görög/egyéb szómegfeleltetések (369–469), Függelékek (470–529), Ami ezen etimológiai vizsgálatokból következhet a magyar nyelv eredetére nézvést (530–558), Irodalomjegyzék (559–571). A legfontosabb következtetések egyike, hogy a rendkívül rétegzett ősmagyar kori szókincs nagy része a Kárpát-medencére lokalizálható; a magyar nyelvűek többsége a Kárpát-medencében van a honfoglaláskor; tévedés (kizárólag) Árpád népével és ennek nyelvével azonosítani a magyart.

Tény, hogy írásom igen kritikus. De diskurzuskritika. Nem szabadna ennyire személyesre venni. Inkább gondolatkísérletnek érdemes tekinteni. Kihasználni az alkalmat, hogy egy más koncepció alapján is szemlélhessük a dolgot. Nem úgy csinálni, mintha nem lenne koncepció, csak „buta”, tájékozatlan, összevissza hablatyolás. Engem ez a reakció arról győzött meg, mennyire helytálló a hasonlat a HD és a vallás között. SzS reakciója olyan, mint a nagyon vallásos embereké, amikor hitüket kritizálják. Ez a reakció még inkább meggyőzött arról, hogy e tudományterület mennyire nem kritikai gondolkodásra tanít, hanem „az egyetlen helyes módszer” és az általa fellelt „örökérvényű és cáfolhatatlan igazságok” reprodukálását és számonkérését követeli meg – éspedig meglehetősen agresszíven. SzS pontosan beteljesíti a cikkem által kritizált attitűdöt: „nem kíváncsi többé a nyelvtörténetre, nem akar semmi újat megismerni, mivel ő (és csakis ő és övéi) már minden lényegeset, tudhatót tud”.

A feddhetetlen tudományosság, a hivatalos felkent pozíciójából többször megfeddi a Tiszatájat, hogy ejnye-bejnye, fiúk, bedőltetek ennek a buta tudománytalanságnak, a konteóknak stb., hova jutottunk. Ezt is megfordítanám. A Tiszatáj funkciójának megfelelően működik, amikor közérdekű kulturális témákban jelentet meg írásokat. Nem szabadna sajnálni, hogy nem a HD kontrollja alatt áll. Inkább azt mondanám, az SzS írását jellemző háborús terror, ez a „megtámadtál, most megsemmisítelek” furor, ez a tévedhetetlen, a tudomány kizárólagos képviselője pozíció nem igazán komilfó egy kulturális lapban. Az alpári butázást, becsmérlést, a hivatalos bürokrata fensőbbiséget vigye inkább a szakmai folyóiratokba, a belterjesség tízmilliókból finanszírozott intézményeibe.

SzS legszelídebb kritikai megjegyzése, hogy „árkot ástam”. Persze egy szálnalmas idióta vagyok ebben is, hiszen „az árok túloldalán nincsen semmi. Legfeljebb integetni lehet a túlpartnak.”

„Például két évente Szegeden rendezik meg *A magyar nyelvtörténeti kutatások legújabb eredményei* című konferenciát. Nem emlékszem, hogy [FZs] megjelent volna. Hogy követné napjaink nyelvtörténeti kutatásainak eseményeit. Hogy követné a tudományos diskurzust. Vitatkozna. És nem csak kiragadna belőle, tetszése vagy tudása szerint.” Szimbolikus jelentőségű: Sipőcz Katalin is felvetette a Tiszatáj januári lapszámbemutató beszélgetésén (ropantmód sajnálom, hogy SzS nem volt ott), hogy miért nem jelentkeztem a nagy kétévenkénti szegedi nyelvtörténeti konferenciára. Nos, jelentkeztem, 2012-ben. Nem fogadták el a szinopszist. Most előkerestem. Címe: *Az ismeretlen eredetű szavak problémája a magyar nyelv(történet)ben*. A szöveg:

Hogy (még) tisztábban lássuk a magyar nyelv eredetét, érdemes elkülöníteni azt a nagyjából 2300 szót / tövet, amely az ősmagyar kor végén (kb. 1000-ig) megvolt, meglehetősen nyelvünkben, és ezeknek megadni eredetkategóriák szerinti statisztikáját. (A TESz. és EWUng. alapján.)

Ez – sok és lényeges szempontból – igen kevésbé hasonlít arra a képre, amelyet a szakma és a tankönyvek festenek. Elősorolok néhányat ezek közül említés-szinten, ill. egyre ráfókuszálók: az ismeretlen eredetű szavak aránya meglepően magas. Legalább 20%. Erről sohasem esik szó. Egyetlen cikket találtam a szakirodalomban, amely az ismeretlen eredetű szóállománnyal foglalkozik. Pedig ezek túlnyomó részt azóta is, máig elemi, gyakran használt, pragmatikailag és szemantikailag jelentős, egyáltalán nem mellékes szavak. Elég csak szépen egymás után elolvasni ezt az állományt, és látjuk, ez a szókincsnek kultúraalkotó rétege. Némi szemantikai intuícióval elég jól meg lehet tippelni, melyik szó ismeretlen (és melyik visz. altáji, uráli vagy (/és) indoeurópai irányba). Ha az ismeretlen eredetű szavakat (töveket és képződményeket – a legképzősebb, legbokrosodóbb, legterheltebb töveket, amit az ősiség jelének szoktak tekinteni) játszásából tilos lenne használnunk, akkor alig tudnánk megszólalni magyarul. Ugyanakkor nem tudunk erről, a szakmát nem látszik érdekelni, talán mert mindenki agyában a Tolnai-féle statisztika roppant hamis arányai vannak.

Azért roppant hamisak, mert ezek az arányok csak úgy jöhetnek ki, hogy „ősi örökség”-nek számítjuk A) az „ismeretlen eredetű” állományt (noha igen alapos kutatások sem találtak uráli megfelelőt), B) a „bizonytalan eredetűt” (ami igen gyakran az „ismeretlen eredetű” eufémizmusa, szintén jelentős arány és fontos szavak), C) a „hangutánzó” vagy/és „hangfestő eredetűt” (ezek között is sok a tkp. ismeretlen, és, elenyésző kivétellel, nincs másnyelvi összevethetőségük), D) minden „származékszót”, „a magyar nyelv önálló életében keletkezett” szót (függetlenül attól, hogy ismeretlen vagy bizonytalan töre mennek vissza, számos ilyen van), E) minden indoeurópai eredetű szót, amennyiben az „finnugor / ugor kori jövevény” stb. A fogalmi-statisztikai csúsztatások komplex rendszere ott nyeri el „értelmét”, hogy az „ősi örökség”-et az „uráli / finnugor / ugor” szinonimájaként használják. Az említett eredetkategóriákba tartozó ősi örökség (az E kivételével) azonban éppen azon szavak sokasága, amelyeknek nincs uráli megfelelője. Ezek együttes állománya nagyobb, mint az összes másnyelvi megfeleltethetőségű szavaké. A tkp. ismeretlen eredetű szavak aránya legalább 40%. Az „uráli” (mely sohasem volt egységes, sok tekintetben igen távoli nyelvek gyűjtőfogalma) kapcsolatokkal bíró szavak állománya ehhez képest meglepően sovány. A túlnyomó részt képező manysi-hanti kapcsolat jelentős része areális.

A magyar nyelv – de legalábbis a szókincs és az általa hordozott kultúra – eredete inkább ismeretlen, mint bármely más. Javaslatom szerint inkább erre a különállásra kéne magyarázatot adni, mint pl. túlbizonygatni az „uráli” eredetet – de legalábbis a szókincstanban és az ismeretlen állomány szemantikai, kulturális antropológiai stb. vizsgálatában. Ez nemcsak méltán tart nagyobb közérdeklődésre számot, de az eredetkérdés szempontjából legalább olyan releváns, mint az igen elvont és hipotetikus hangtörténet és -megfeleltetést (mely uráli irányba hiperpuha, a többi irányba hiper-

rigid) totálisan rászervezve a leszármazástani fa alkalmatlan metaforájára, és megspékelve a glot-tokronológia amilyen egzakt, olyan ügyetlen „módszerével”.

Tény, hogy nem egy simulékony szöveg. Mint látható, sok tételt tartalmaz azokból, amik a *Tiszatáj*-ban megjelent részletben is fellelhetők. Nagyjából a mai vélekedéseim is ezek. Ám ma már sokkal bölcsebben írnám meg. Sokkal kevesebb nem HD-kompatibilis tételt és mondatot tennék bele. A legnagyobb hiba, hogy „a manysi-hanti kapcsolat jelentős része areális”. Vagy az egész utolsó bekezdés. Ez nyilvánvalóan túl sok volt. Szelídebben kellett volna közelítenem. De abból indultam ki, hogy érdekes lehet egy radikálisan más koncepció, amely kétségkívül tudományos alapon áll (akar állni, egy csöppnyi tudományellenesség nincs benne), a standard forrásokra hivatkozik, és amelynek jóinformáltságáról remélhetőleg nem dogmatikus alapon fognak dönten. Hogy egy kétnapos konferencián egy húszperces előadás csak belefér nekik, ami nem totál belterj – hanem tényleg valaki reagált a ME-ről, részt akar venni a diskurzusban, nem hiába küldözgették a meghívókat. Hogy inkább kíváncsiak lesznek, mint elutasítók. Tévedtem, és itt valóban hibáztam. Nem a saját mércéim, attitűdöm alapján, hanem faktuálisan: lehetett (volna) tudni, hogy ez sok lesz nekik, el fogják utasítani.

Mindenesetre ez valóban vízvázasztó volt. Főként a HD veszített: azóta sincs tisztában egyetlen profi sem az ismeretlen, „bizonytalan”, megfejtetlen szavak arányával az ősmagyarban, és nem is érdekli; nem olvassa senki ilyen szempontból a korpuszt, nem zavar senkit az ősmagyar eredetstatisztikai feldolgozatlansága.

Remélem, SzS remek szamojedológus (lesz). És azt is, hogy szélesíteni fogja érdeklődési körét.

Most eltekintek attól, mennyire durván lekezelő SzS reakciója, mennyire gőgösen és képtelenül helyezi magát az eminens és támadhatatlan tudós pozíciójába, mennyire szélsőségesen semmiféle erényt nem tulajdonít írásomnak és személyemnek – és bátorodom két tanáccsal előállni. Az egyik általános: ne csak egyetlen diskurzusban mélyüljön. Az a gondolattalan, harmadvonalbeli „pozitívizmus” dogmája, hogy igazán csak egy dologhoz lehet érteni, hogy aki nem marad a kaptafájánál, az sarlatán lesz. Ellenkezőleg van: aki csak egy dologgal foglalkozik, az nem lesz kreatív és kiváló azon az egy szakterületen, és nagy a veszély, hogy fundamentalista és/vagy bürokrata lesz. Szakmailag pedig azt tanácsolnám SzS-nak, írjon vagy olvasson egy olyan művet, amelyben egyaránt szerepel Alexander von Humboldt, Johannes Schmidt, Hugo Schuchardt, Hermann Paul, Jules Guilliéron, N. S. Trubeckoj, Giuliano Bonfante, Vittorio Pisani, Pusztay János, Robert Dixon és Ago Künnap neve, és gondolja át igazi tudós módjára munkásságuknak azt az aspektusát, ami alapján közös tárgyalási mezőbe kerülnek.

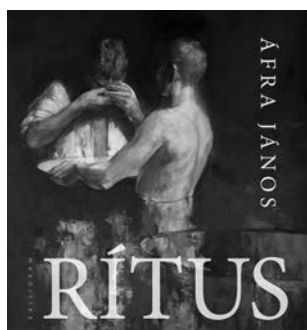
Nincs értelme ennek a csapkodó-pusztító, totális háborúnak, akármennyire is „természetessé” tette a hivatalból legfelelősségteljesebb, gyakorlatilag a legfelelőtlenebb diskurzus, a politikai. A filozófiában közhely, hogy nem ugyanazok az etikai és diskurzív kódok érvényesek a hatalmon/hivatalban levők, illetve a laikusok számára: az előbbieknak megértőnek kell lenniük, az utóbbiaknak pedig kritikuskaknak.

Nem értek egyet az árokásással. Nem vitatkozom azon, kinek a kezében van az ásó. Mindenki ezerszer jobban jár, ha intelligens munkatársai vannak, mint ha intelligens ellenségei. Mindenki kicsit vagy nagyon más dolgokban jó; ezeket inkább összetenni kéne, mint kölcsönösen megsemmisíteni.

URBÁN ANDREA

Visszajátszott teremtmés

ÁFRA JÁNOS: RÍTUS

Kalligram Kiadó
Budapest, 2017
103 oldal, 2000 Ft

”

Útmutató, vizualizáció, meditáció. Efféle benyomást keltenek a *Rítus* egyes szám második személyben írott versei. Az olvasó részben ennek köszönhetően érezheti: ősi örökség rejtegyeibe vezető beavatástörténet részese. Áfra János harmadik verseskötete egyszerre kezeli komolyan a rituális konstrukciók előírásait, és ébreszt megdöbbenést az abszurdba forduló, de nagyon is ismerős magatartásformákkal szemben.

A *Kalligram* gondozásában megjelent kötet borítójára egy bensőséges ceremónia pillanata került, a kötetcímen túl ez a kép vetíti előre a szertartások tematikáját. Incze Mózes festményének arctalan figurái fiatal férfiak. Az egyik alak háttal áll, a másik kezével rejtje el vonásait. Alkati hasonlóságuk miatt alteregóknak, egymás kiegészítőinek vagy vérköteléssel összekapcsolt testvéreknek is tekinthetjük őket. A borítóra választott mozzanat a megtisztulás jelzője, rögzítheti a fürdés, talán éppen a befogadó számára rejtett arc mosásának aktusát. A vízzel teli edény könnyek felfogására is alkalmas, így biztosítva a sírás általi lelki feloldozás lehetőségét. Ezzel a gesztus túlmutat a karakterek pusztá testi kiterjedésén. A festői technika a kontúrok elmosásával tükröződő vízfelszín illúzióját kelti, így válik látszólag céltalanná a vízben álló alakok vízzel teli edénye. A félmeztelen alak a még ruhában lévő társát segíti a megtisztulás útján, felidézve akár a keresztelkedés ígérését.

A verseskötet már címében aktiválja (és ezáltal meg is kérdőjelezi) az olvasó ősi mintákról és fogalmakról alkotott ismeretét. Az egyes versekhez hasonlóan a címpozícióba emelt kifejezés is az előzetes tudásanyag, az archaikus konstrukciók (le)bontásának és (fel)építésének eszköze. Miként ragadható meg a *rítus* szó esszenciája? Bár a kötetben szereplő versek elsősorban vallásos-mágikus cselekvéssorozatok rögzítői, mozgásba hoznak más, rituális többlettel felruházott jelenségeket is. A szertartás transzcendens motivációján túl a mániává torzult szokások, a repetitív, kényszeres cselekvések is a fogalom mögött húzódnak. A kötetben ki-

bomló komplexitásra egymásnak feszülő paratextusok hívják fel a figyelmet. Míg a mellékelt portrén saját tükörképével néz szembe az alkotó, a felvezető szöveg épp az általános, a személytelen felé való távolodást közli. Az oppozíció feloldódik: a szubjektivitás kiterjed az egysegesre, hiszen a kötet verseinek megszólítója és megszólítottja is önmagán keresztül nézve, a perszonálison át képes megpillantani a kollektív többséget. A *Rítus* a kötöttségektől való szabadulást és azok fenntartását egyaránt célozza. A látszólagos ellentmondások – egyén-közösség, szent-profán, közeledés-távolodás, archaikus-jelenkori – természetes egységben tartják a versegyüttest.

A *Rítus* kompakt, tudatosan szerkesztett kötet. Újszerű perspektívából közelít olyan ismerős toposzok felé, mint az évszakok, az elemek, az állatok. Alaphangját a *Valaki után* című nyitóvers adja, ami vázolja a kötetvilágot, a lírai hangot és a feltételezett megszólított körvonalait. Egyfajta lélekébresztő az egyén (és az univerzum) széttöredezett darabkáinak vonzásáról, ég és föld, lélek és test kettősségéről, arról, ami visszafog, és ami előremozdít. A kötet szerkezetet a négyes számra támaszkodik: négy ciklus, négy évszak, négy ős elem, négy égtáj. Stabilitást kölcsönöznek a kompozíciónak, elválaszthatatlanná teszik az egyes műveket. *Lékvágás télvíz idején, Kertek ébredése, Verőfény, mélyülő árkok, Hervadás a ködben*: az összeolvasott cikluscímlánc a természet körkörösését mutatja, tovább erősítve az évszakok dominanciáját. Szorosan hozzájuk kapcsolódnak az ősi elemek, amik cikluszáró formulaként válnak hangsúlyossá.

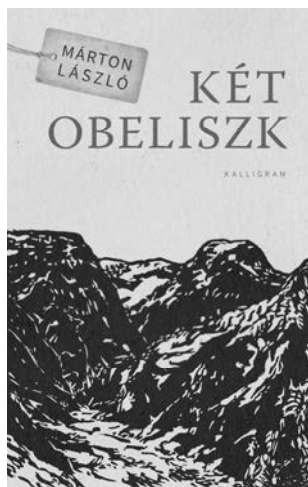
A verseskötet mozgásba hozza ugyan az európai kultúrkör fő vallását – több helyen bibliai utalások árnyalják a műveket –, látószöge vallásokon felül koncentrálódik. A *vezető* című versben feltűnik a mirha, a tömjén, a por és a tanítvány képe, a *Sötétség igéi* hét számozott egysége a teremtés napjaival lép párbeszédbe, a kert motívuma pedig több helyen identifikálható. Mégsem kizárólagosak a különös tónusú keresztény képzetek, hiszen az egyes versek más és más hitvilágokat invitálnak a szövegvilágba, így formálva velük sajátos ötvözetet. Kurzívval szedett sorok erősítik a ráolvasás-jelleget („Ha földből jöttél, térj meg / a földbe, ha vízből lettél, / vetődj a vízbe, ha tűzből van / felemészti természeted, / a házamat fenyegetőkkel / éj el magad is végleg.” – *Patkányirtás*), keltik a varázsigé illúzióját („*Láb alá bőr, / fej fölé vér, hús a nagyobb húsnak.*” – *Új egység*) és idézik az ördögűzés aktusát („Távozz hát azonnal a szájon át, / vesd ki magad az ablakon” – *A nyavalyához*). A legtöbb szertartás nem pontosítható, leginkább a természeti vallások, a babonaság és a boszorkányság köreiből építkeznek. Az egyes variációk az amulett, a totemállat vagy a pentagram megjelenésével teremtenek különös atmoszférát – csak hogy néhány példát említsek.

A tér- és időbeliségből távolodó versek a dimenziók szétbontásával mindinkább a transzcendencia felé közelítenek. A matéria egybefolyik a véget nem érő, körkörös létben, felül-emelkedve a fizika törvényein. Hol kezdődik és hol végződik az ember ebben az ismétlődő örökkévalóságban? Egy ötödik érzék vezérli a megszólított cselekedeteit („mintha valaki irányítana” – *A barlang ébredése*), aki így minden versben újabb metamorfózist él át. Intuitív hang vezérli a befelé fordulást, a lelki mélységből építkezést, a víziókat. „Fordítsd befelé az arcképeket / összetart őseiddel esendőségeket” – szólít a *Szemek virágzása* című mű. Ami elmúlt, visszatér, a prófécia feltárul. Individuális alászállással realizálódik, felébred az archaikus tudás és a gyermeki fantázia a feledés homályából.

KLAJKÓ DÁNIEL

„Milyen üres egy szó, ha a sötétbe mondjuk bele”

MÁRTON LÁSZLÓ: KÉT OBELISZK

Kalligram Kiadó
Budapest, 2018
239 oldal, 3500 Ft

Márton László legújabb regénye, a *Két obeliszk* továbbhalad a szerző által már jól kikövezett poétikai úton: a fikcionalitás és a referencialitás dichotómikus rendszerének fel-, illetve megbontását tűzi ki célul. Ami azonban az előző két kötethez, *A mi kis köztársaságunkhoz* és a *Hamis tanúhoz* képest változott, az az, hogy ezúttal nem (csak) a magyar történelem egy jelentős eseménye (Vésztői köztársaság, tiszaezslári vérvád) kerül a Márton-féle fikciós krónika középpontjába, hanem egy nemzeteken átívelő szerelmi történet. Karl Kraus és Sidonie N. bárókisasszony az 1910-es évek elején ismerkednek meg, s kettejük kapcsolatát beárnyékolja az első és a második világháború, az őket körülvevő világégés tapasztalata, politikai és ideológiai zűrzavara. Míg Márton előző regényének, a *Hamis tanúnak* lehangsúlyosabb szövegszervező jellegzetessége az irodalmi szereplők és valós alakok, imaginárius események és faktuális történések kavalkádjával monumentálissá és karneválivá duzzasztott szövegtér volt, addig a *Két obeliszk* sokkal finomabb csúsztatásokra, elmozdulásokra építi a szűzsége tényyszerű vagy kitalált eseményeit. (Ehhez jó sorvezető lehet a regény utószavát jegyző Thomas Macho írása.) A friss regényben jelentkező poétikai megoldások már jól ismertek lehetnek a szerző munkásságában jártas olvasóknak, éppen ezért, leginkább a profizmus jelzője mellett, az önisméltéssel tudnám jellemezni Márton legfrissebb regényét.

A *Két obeliszk* több ponton is kapcsolódik az életmű korábbi darabjainak tematikai láncolatához. Itt persze nem csak a hatalmas tudásanyag felhalmozására gondolok, ami a szerző írói praxisát jellemzi. Márton szegedi kötetbemutatóján még olyan információkat is megtudhatott a közönség, mint hogy a *Két obeliszk* történetében szereplő osztrák trónörökös és német császár vadászata során használt fegyverek, a Walther L. 18,15 és Nibelung Aventure 16 irodalmi mű-

vekre utalnak. Mindkét karabély Márton által fordított szövegre: az első Walther von der Vogelweide egyik versére, a második pedig a Nibelung-éneke mutat. Ezzel egyébként a textus rájátszik a mártoni poétika sajátosságára: a valóságnak látszó, ez esetben a *materialitás* valójában *szövegszerűsége*, *textualitásra* irányul.

A narratíva a janowitzi kastélyban, azon belül is a kertben indul, „amely Karl K. szemével nézve maga a paradicsom lesz” (5). Az N. család birtoka az elszigeteltség színhelye, ahová a külpolitikai indulatok, az első világháborút megelőző, azt indukáló nemzetközi események (merényletek, zavargások, militáns szervezkedés) csak nehezen tudnak betörni: „A híreknek semmi keresnivalójuk a janowitzi kastélyban, de még a parkban sem. Kívül kell maradniuk” (21). A regény, akár csak Márton korábbi szövegei, erős humorfaktorról operál, s az egyik legsikerültebb kiforgatása éppen a háborút megelőző expanziós törekvésekhez kapcsolódik: „Ferenc József császár még az idei év kezdetén döntött róla, hogy az új-zélandi kormányának élő zergéket küld ajándékba az. [...] Az első osztrák zergék sikeres új-zélandi akklimatizációja azt a reményt ébreszti bennünk, hogy gyorsan elszaporodnak, és a kecskeszerű alpesi antilopok révén bizonyos mértékig osztrák színezetet fog ölteni az óceániai ország” (21). A kötetben megjelenő egyéb humorforrások közé tartozik a regényben jelenetездő események nyelvi humorrá adaptálása. Ennek egyik jó példája lehet Karl K. idegenségérzete: „Számot kell vetnünk azzal a ténnyel, hogy Janowitzban Karl K. nem csak vendég, hanem mindenekelőtt *idegen*. Beneschauba, majd onnan Taborba vezető autótúttja *idegenforgalom*. Az általa használt kifejezések nem ritkán *idegen szavak*. Legutóbbi könyve és benne a Sidinek szóló dedikáció *idegenrendészeti dokumentum*” (23).

A *Két obelisz*k főhőse, Karl Kraus osztrák író, aki a „nyilvánosság urológusa, patológusa és hisztológusa. A sötét jelenkor egyik fényforrása. Ő egy fáklya, egy villanykörte, egy holdsarló. Egy reflektor, vagy hogy pontosabban fogalmazzak, ő maga *A reflektor*” (10). Karl K. egy napon érkezett Thomas Mann-nal felolvasásra Budapestre, s Ady Endre a két jelentős irodalmi alak közül inkább az osztrák szerző meghallgatására buzdította a *Nyugat* olvasóit, német pályatársával szemben (Ady Endre: *Karl Kraus Budapestben*, *Nyugat*, 1913/23.). Karl K. profetikus alak volt, „rettegett szatirikus” és „[k]íméletlen nyelvkritikus” (10), aki hitt a nyelv mindenhatóságában, a betűket pedig az igazságkritériumok hordozójának tartotta. Valójában Márton László új regénye a hallgatás könyve, egy élelslátású elme nyelvi csalódásának és elnémulásának története. Az osztrák író judíciumát mi sem bizonyítja jobban, mint olvasási és értelmezői tehetsége, aki az első világháborút megelőző eseményeket jól értelmezve „megszimatolta, mint kortársai közül nem kevesen, hogy egy nagy háború lóg a levegőben, talán még a harmincéves háborúnál is pusztítóbb, és nem fedi el évszázadok homálya, hanem rövidesen kirobban” (28). Az osztrák szerző másik szemfüles észrevétele a német expanziós törekvésekre, azon belül is az Anschlusra vonatkozik. A fikcióban ezt a teóriáját meg is osztja Csehszlovákiá elnökével, Thomas Masarykkal: „Csehszlovákiának katonai szövetséget kellene kötnie Ausztriával, jelentette ki Karl K., és egyáltalán, a két kis államnak minden téren közelednie kellene egymáshoz, máskülönben előbb vagy utóbb mindkettőt be fogja kebelezni Németország” (154).

Márton rá is játszik a szerző *Die Fackel* (*A fáklya*) folyóirat címében rejlő fénymetaforikára, mely a szövegben ironikus módon *A reflektor* névre van átkeresztelve. Ennek a folyóiratnak egyetlen kiadója, szerkesztője, szerzője maga Karl Kraus, aki „előre látja, hogy a *felvilágosodás* négy vagy öt év múlva már csak reflektorfényt jelent, amely az éjszakai eget pász-

tázza, nem érkezik-e a nagyvárosok fölé robbanószerkezetekkel megrakott légi jármű” (39). Márton főhőse egy olyan világot lát eljönni a közeljövőben, ahol a humanista eszmények már nem találhatnak nyitott fülekre vagy olvasókra egy háborúval sújtott, erőszakkal uralt világban. Ez pedig visszavezethető Sidi mondataira, amit szerelmének mond: „De milyen üres egy szó, ha a sötétbe mondjuk bele...” (91). Ezt a mondatot alapvetően visszavezethetőnek látom arra a magatartásformára, elhallgatási folyamatra, ami Karl K.-t jellemzi. Az osztrák szerző kezdetben harsány, támadó cikkekben tárgyalta Ausztria és a külvilág eseményeit, azonban az első világháború révén, a politikai merényletek és a hamis ideológiáktól vezérelt hatalmi mozgolódások következtében jut el a hallgatásig. Szerelme, Sidi és olvasói egyaránt felteszik neki a kérdést: „Miért nem intéz Karl K. olyan viharos erejű támadást a Németországban hatalomra került barbár parancsuralom ellen... [...] Hogyhogy Hitlerről nem jut eszébe semmi, ahelyett, hogy mennydörgő publicisztikájával ízzé-porrá zúzná a vezért és bűnségeit?” (121). Mi sem bizonyítja jobban Karl K. nyelvcentrikus, a nyelv erejében mélyen hívó felfogását, mint amikor írásban szólítja fel a bécsi rendőrfőnököt, hogy az általa kiadott tűzparancs értelmében, amiben arra adott parancsot rendőreinek: járőrelőket löjjenek le, mondjon le tisztségéről: „kinyomtatott és városszerte kiragasztott egy plakátot a rendőrfőnök nevével és ezzel az egyetlen mondattal: »Felszólítom Önt, hogy mondjon le!«” (107). A főhős későbbi elnémulása abból a nyelvi meggyőződésből eredeztethető, hogy a hatalmi játszmák, az erőszak terrénumban használt nyelvi kijelentések levetkőzik magukról igazságtartalmukat, humanista szellemiségüket. A *Két obeliszk* narrátora a következő módon fogalmaz: „Hogyne, persze, emberi lények, kétlábú, tollatlan állatok a nagy háború közben és után is jönnek a világra, csak éppen az a világ nem lesz már emberi, amelyben élni kényszerülnek majd. Akkor is a jelenleg használt nyelvek lesznek az érintkezés eszközei, de annak tartalma kizárólag hazugságból és agresszióból, elnyomásból és közhelyekből, kikényszerített ostobaságból és bárgyú zsarnokoskodásból fog állni. A nagy háború nyelvileg réges-rég elő van készítve (69). Egy olyan nyelvi világ eljövetelét eredményezi mindez, ahol uralkodó princípiumként az erőszak győzedelmeskedik, az igazság fogalma pedig értelmezhetetlenné válik. A nyelv ezen nivellálódási folyamata már Márton korábbi szövegeiben, legutóbb a *Hamis tanúban* és a *Mi kis köz-társaságunkban* is megjelent.

A fentebb tárgyalt jelenségeket a *Két obeliszk* narrációs technikájában is modellálja. Márton elbeszélője egy olyan szövegteret hoz létre, ami szintén tartalmaz elhallgatásokat; legendákat, álmokat, meséket, csodás jelenségeket magába építve pedig a szöveg önnön igazságtartalmát kérdőjelezi meg. Az elhallgatás egyik legszembetűnőbb példája, hogy a narrátor nem számol be az első világháború eseményeiről: a történet végig Karl K. és Sidonia N. kissasszony szerelmi kapcsolata körül gravitál. Az elhallgatási folyamatokhoz kapcsolódnak még a regényben jelentkező elutasítási, kizárási folyamatok. Ezek leggyakrabban az egyén és a hatalmi pozícióban lévők közt bonyolódnak. Másképpen: a regény arra is rávilágít, hogy a különböző hatalmi berendezkedések hogyan zárkoznak be, zárják ki saját terrénumukból az egyes személyeket, s hogyan hallgatják el tudásuk, működtetik saját nyelviségüket. Ehhez a jelenséghez tartozik pl. Mechtilde L., Sidi barátnőjének elhallgatási machinációja, aki férje (londoni német nagykövet) révén jelentős külpolitikai információk birtokában van, de ezt nem osztja meg senkivel; Karl K. lánykérési szándékkal fordulna Sidi bátyjához, de az nem engedi be szobájába, és mindig a „kérem ne zavarjon, kérem távozzék!” szavakkal utasítja el, ahogyan társaságukba is csak nehezen fogadja be, hiszen rangbéli különbségek vannak Sidi

és az író között. Illetve az egyik legjelentősebb elutasítás is Karl K.-hoz kötődik, aki szeretett volna bejutni az osztrák trónörökös és a német császár vadászatára, hogy figyelmeztesse őket a háború borzalmaira, de csak merev elutasítással találta magát szemben.

A *Két obelisz*k jól elhatárolhatóan két részre oszlik: az első színhelye a janowitzi kastély, ahol Sidi és Karl K. nyugodt szerelmi életüket töltik, távol a készülődő háborútól; a második rész pedig a Tödi-hegység, ahol ismét találkoznak egymással. A janowitzi kastély *paradicsomi* jellegére azzal is rájátszik a szöveg, hogy az újságokban megjelent hírek nem elérhetők ezen helyen, tehát a *nyelvileg előkészített háború* távol marad a szerelmi fészektől, míg a második részben eluralkodnak a különös, csodás események, s így a szöveg még inkább elbizonytalanítja fiktív és valós merev szembenállását. Az egyik ilyen jellegzetessége a Márton-féle szövegépítkezésnek, az emberi és az állati létezők összemosódása. Nem idegen ez a szerző prózájától, hiszen az állatiba forduló létezés összekapcsolhatja jelen kötetet a *Te egy állat vagy!* történeteivel, a *Mi kis köztársaságunkkal* vagy az *M.L., a gyilkossal*. Az erőszakkal és hazugsággal működtetett, a hatalom által uralt nyelvi környezetben, ahogyan a szereplők elveszítik individuális jellegüket, úgy veszítik el a Márton-próza olvasói a merev szétválasztását fikciónak és valósznak, hétköznapiaknak és csodásnak. Rendkívül sok átváltozást vonultat fel a szöveg, ahol az emberi állatot, az állati emberi formát ölt, ezek közül kettőt emelnék ki, melyek igazolhatják feltételezéseim. Egyfelől a hatalmi önkénynek kitett emberi egzisztencia törékenysége, kisajátítása jelenhet meg az osztrák trónörökös vadászati trófeáinak felsorolása során, hiszen a preparált állatok mögé nem nehéz behelyettesíteni az embereket egy olyan világban, ahol elmosódik a határ a két létező között. A szöveg egy másik pontján Majommax Hanumán nevű majmáról mesél az elbeszélő, aki emberi ruhát fog viselni, emellett pedig egy eposz majomisten leszármazottjának is tekintik. Az eposz történetének ismertetése közben, az elbeszélő összemosza az istenség történetét a jelenlegi német külpolitikai eseményekkel: „majomistenként, majomhadserege élén gigantikus hadjáratot indított Ceylon szigete (vagy mégis inkább Srí Lanka) ellen, hogy kiszabadítsa Ráma isten feleségét, Szítá hercegnőt, akit egy Rávána nevű óriás elrabolt. Pontosan így fogja Németország az ő majomhadseregével belátható időn belül megtámadni brit szigetországot” (82).

A hallgatás kérdésköréhez kapcsolódik egy szövegbe illesztett legenda is, Nepomuki Szent János története. Az ő közsobrára a következő felirat volt felvésve: TACUI. Ezt a kötet narrátora a következőképpen magyarázza: „Tacui a mi nyelvünkön azt jelenti: »hallgattam«. És valóban, a mi Jánosunk hallgatott mindvégig szenvedéstörténete során, egészen vértanúhalála pillanatáig, amelynek alapján évszázadokkal később szentté avatták” (93). Nepomuki Szent János vértanúságának legendája a szövegben Mechtilde L. sorsával íródik össze, s ketjük hallgatása egy inverz szenvedéstörténetet rajzol ki. A regény lapjain Nepomuki Jánostól királya szeretne megtudni bízalmas információkat feleségéről, de az a gyónási titok szentségének értelmében inkább vállalja halálát, s a Moldvába dobják. Amiért kitarított fogadalmá mellett, elnyeri a mennyei életet, s szentté is avatják. Mechtilde L.-t egy fürdőzés során fenyegeti fulladásos halál, ahol az életéért vívott küzdelem során a *tacui* (hallgattam) szó jut eszébe. A nő a birtokában lévő háborús információkat hallgatta el, ahelyett, hogy „világgá kiáltotta volna: »mindjárt kitör a nagy háború.«” (100). Mechtilde L. sorsa pedig az által pecsétlődik meg, hogy Karl K. kimenti a vízből, s így kénytelen leélni hátralévő életét: „minden eljövendő háború és forradalom, járvány és éhínség ellenére, még húsz... nem, inkább harminc... nem, legalább ötven évig fog járni-kelni köztünk, ezen a földön!” (103). Míg Nepomuki

Szent János hallgatásával a metafizikai létbe nyer bebocsátást, addig Sidi barátnője a háború sújtotta világban kénytelen megtapasztalni az egzisztenciális kiszolgáltatottságot.

Márton László friss regénye rendkívül sokrétű, bonyolult nyelvi kóddal operáló alkotás. Lehengerlő az a tudás, amit a szerző a német nyelvű kultúráról ismer, tud és biztos kézzel használ. Jelen kötet esztétikai volumenét pedig Thomas Macho utószaván kívül Christian Thanhäuser egy-egy fejezet elé illesztett fametszetei is növelik. A *Két obeliszk* feszes, jól szerkesztett alkotás. Érdekes poétikát működtet, ami ismét a fikcionalitás és a aktualitás kettősével játszik el: egymásba csúsztatja, elbizonytalanítja azokat, s remekül illeszti össze a háború körüli militáns nyelvi folyamatokkal. Márton ebben a regényében sem rugaszkodik el túlságosan az őt jellemző írói praxistól, ami önmagában véve nem lenne probléma, ha valahogyan továbblépne rajta, s nem minden regénye ugyanannak problémának a lenyomata lenne. Éppen ezért, sajnos, számomra egyre kevésbé tűnik izgalmasnak a szerző poétikája, s annak működésmódja.

VIDOSA ESZTER

Emlékezni a romokra

BARTÓK IMRE: JERIKÓ ÉPÜL

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2018
605 oldal, 4499 Ft

Formabontó posztapokaliptikus-poszthumanista trilógiájának sokatmondóan vegyes fogadtatása után Bartók Imre az új keretek között sem hagyja el azokat a törekvéseket és irányvonalakat, amelyek előző köteteit vezették és meghatározták. A *Jerikó épül* családrege, fejlődésrege, de már összetettségét és merészségét tekintve is érdemes összevetni A *Patkány* évével kezdődő, nagyszabású, transzgresszív trilógiával – mindkét vállalkozás új olvasói stratégiák alkalmazását követeli a befogadótól.

Az olvasó a szerzővel azonos nevet viselő narrátor szemzőgén keresztül nyer betekintést a '80-as és a '90-es években felnövő fiú életének meghatározó mozzanataiba. A szöveg lineáris cselekményvezetésre való törekvés nélkül, jeleneteket felvillantva és több módon is szétírja a családrege műfaját, a látszólagos következetlenség és kaotikusság azonban felfedi magát átgondolt narrációpoétikai stratégiaként, miután annak működésmódjára több ponton reflektál kiemelten: „Tehet-e úgy az irodalom, mintha minden a régiben maradt volna, megpróbálhat-e problémamentesen illeszkedni a régi kánonokhoz, vagy ma már szükségszerűen magának is azokon a regisztereken kell megszólalnia, amelyeket a nem irodalmi műfajok oly magabiztosan uralnak? A könyv többek közt erre a kérdésre is kíván választ adni, és nem véletlen, hogy a homogenizált térben, melynek kötőszövetét az emberi lét nyomorúsága alkotja, problémamentesen kerülnek egymás mellé a szociológiai lamentációk, a pornográf leírások, a különféle technikai zsargonok, az erőszak képei és a magaskultúrára vonatkozó ezernyi utalás” (258). A szöveg iróniától sem mentes önreflexív pontjai egészen figyelemre méltóan bontják le a mű, a szerző és az olvasó közötti falakat: „Újra elővettem a regényt, de elmélyült olvasás helyett ezúttal is csak szórakozottan pörgettem a lapokat. Már nem voltam biztos benne, hogy végig tudom olvasni a könyvet” (407). Az elbeszélésben ugyanakkor visszatérő motívumok adnak irányt az elbeszélésnek és a kizökkentések után is

visszavezetik a családregegy fókuszpontjaira az olvasó figyelmét: ezek többnyire mindenekelőtt az apával, az anyával és vagy más családtagokkal kapcsolatos elbeszéléseket érintő jelenetek, amelyeket a történetek sodrásával sem kifejezetten enyhülő feszültség jellemez. A nagymama temetésének emléke például az édesanya sérült testének közelségével, valamint a koporsó felé rohanó Mária Magdaléna képével kapcsolódik össze egyetlen traumatikus tapasztalattá: „Felébred valami, ami az időn túl rejtőzik, és mostantól néha megszólít, arra biztat, hogy megkeressük. Mert neked ez csak annyit jelent, hogy nem látod többé. Én sem látom többé, de emlékszem a kezére. *Ismertem anyám beteg, majd haldokló testét.* Emlékszem, ahogy sikoltva fogta meg a már forró ibriket a már sebes kezével” (305). A középpontban a test, traumák, a megismerés és az elfojtás kérdései állnak – ezekbe íródik bele az a masszív intertextus-rengeteg, amely új kontextusokkal járul hozzá a narrátor visszaemlékezéseihez, számtalan értelmezési és asszociációs réteget fektetve arra a folyamatra, amelynek ambivalenciájára a regény a címével is hatásosan reflektál.

Az elbeszélést tudatfolyamszerűen bekapcsolódó monológok akasztják meg és térítik el újra és újra: a szöveg ezért elsősorban akkor működik, amikor az olvasó felfüggeszti a család-, apa- vagy anyaregegyenre érkező elvárások legjavát – ez Bartók korábbi narrációpoétikai törekvéseinek (műfajok burjánzása, szétírása) tekintetében nem szokatlan. A monológok között fejezetekbe szervesülő műértelmezésekkel és a szó szoros értelmében vett műelemzésekkel is találkozunk: ezeken a pontokon válik a leginkább tagadhatatlanná, hogy Bartók a családregegyt – és talán azt is mondhatjuk, hogy a traumairodalmat – valamint a műfajtól elválaszthatatlan emlékezés komplex mechanizmusait kendőzetlenül használja eszközként a láthatóan megírhatatlan, ugyanakkor mégis fojtott kényszerességgel, túlcsonduló kaotikus-sággal megírni próbáló szöveg filozófiai problémáinak megvilágításaira. A főszereplő gyermek- és fiatal felnőtt éveinek elbeszélésebe egy-egy asszociáció vagy lamentálás kapcsán beíródik az *Emlékiratok könyve*, a többször visszatérő karkai figura, Odradek, Lars von Trier *Antikrisztus*ának egy-egy jelene vagy a winckelmanni esztétika emberfogalmának ismertetése – az, hogy szinte valamennyi súlyos jelentésséggel integrálódik a narratívába, a kötet egyik legfigyelemreméltóbb erénye. „A bejáratban kifüggesztett leírás emlékeztet rá, hogy a humanizmusból kiinduló Winckelmann-féle esztétika az emberi alakot nem pusztán esztétikai, hanem ontológiai primátussal is felruházta. Az elképzelés mögött az a morfológiai optimizmus rejlik, amely szerint az embernek van megalkotható képe, és éppen a művészetben” (219). A fejezeteken belüli műfaji sokszínűséget eredményező szöveghelyek mellett a fejezetek között elhelyezett appendixek is szétzilálják a családregegy-narratívát: ezek a fiktív és az önéletrajzi (avagy annak látszó) szöveghelyek vegyítésével törik meg a visszaemlékezések folyamát, és lehetetlenítik el egy koherens családregegy létrejöttét. Az appendixek és a kötet végén szereplő (a szöveg működését voltaképpen leleplező) interjú bevonásával a valóság és a fikció határai végleg elmosódnak, egyúttal a szöveghelyek formája, hangvétele, stílusa miatt az egy külső, életrajzi pozícióból beemeltnek mutakozó szövegrészek határozottan elválnak a regénytől – ugyanakkor mégis mindvégig a befogadói tapasztalat szerves momentumai lesznek. A kötetéről írott kritikájában Bene Adrián a kettős fikció fogalmával ragadja meg a megmozgatott intertextusok és a szöveg összjátékának tétjét: „Ezen program értelmében a gyerekkori szorongások karkai valóságként jelennek meg, a későbbi olvasmányélmények, esztétikai, filozófiai tanulmányok általi modifikációjukban.” (Bene Adrián: „Végre van egy másik életem.” – A szolipszista dialógus olvashatósága. *Műút*, 2018/68., 64–67.)

Nem csak a narrációpoétikai eszközöknek köszönhető, hogy a szöveg helyenként érezhetően hullámozó erősségű: akadnak a kötetben ténylegesen túlírt, hosszúra nyúló szakaszok, amelyekkel még abban az esetben is nehezebben sikerülhet megbirkózni az olvasónak, ha az említett sajátos olvasási stratégiát a magáévá teszi. Bartók Imre filozófiát tanult, alapos olvasója és egyértelműen kitűnő ismerője a szövegeivel párhuzamba állítható filozófiai-esztétikai-elméleti kérdéseknek. Ebből is fakad, hogy amikor például a *Szervek és eksztázis* című tárlatról ír a kötetben, Hegelen és Nietzschén át eljutva az ember mint „a még nem rögzített állat” (222) testének problémájához, a szöveg nem egyszerűen stilisztikailag más jellegű, de jóval átgondoltabbnak és erősebbnek is érződik a gyermek-narrátortól származó viszszaemlékezések bizonyos részeinél.

A *Jerikó épül* javára válik, hogy a szerző nem szakít teljes mértékben azzal az irodalmi hagyománnyal, amely a korábbi szövegeit is mozgatta – ez elsősorban a testírás jellegzetességeiben, a toposzok használatában mutatkozik meg. A regény a poszthumanista testelméletek szempontjából megkerülhetetlen *A patkány éve*, *A nyúl éve* és *A kecske éve* címeket viselő trilógia rokona, hiszen ugyancsak a testhatárokat felforgató nyelvi megoldásoktól lesz izgalmas és eleven. „Ekkor még nincsenek mobiltelefonok, hírközlési technikák, semmi nincs, csak egy negyedmászás, fekete ráktetem reszket a fenyőfa asztalon, ha keresel, ennek a tetemnek a kagylóját veszem föl, ha kereslek, ennek a tetemnek a kagylóján tárcsázom fel a prímsszámod. (...) A nők tehervonatok. Ez vagyok én. Kések, de nem önhibámból, és megéri várni rám” (67). Az emlékezés és testi tapasztalatok szöveggé válása elválaszthatatlanul kapcsolódnak a főszereplőt körülvevő környezethez, technológiához, a médiumok és az eszközök jellegzetességeihez. Erről tanúskodik a televízióra és a sugárzott műsorokra történő folyamatos reflexió, és szintén érdekes elbeszélői megoldás az is, amikor a *Doom* című videojáték kapcsolódik össze emlékekkel, traumákkal, a gyerekkori utazás felidézésével – illetve újabb és újabb szövegekkel. „A feladat, hogy hamvakkal írjunk. Kevésbé elegánsan ürülékkel, mint de Sade, testnedvekkkel, akár azzal a hányadékkal, mely az előszobában oly tartósan újrarájzolta a szőnyeg bojthatárait. Még Freud is hivatkozik a saját álmára az ürülék eltakarításáról. Az undort később fontos mitológiai felismerés segít átértelmezni – álmában Augiász istállójában járt” (168).

Bartók Imre kétségkívül sokat vállaló családregényében sűrű, sokrétű klasszikus tudásanyagot mozgat meg, mely a formabontó koncepciókkal és elemekkel még működőképesebbnek mutatkozik, mint az egyébként már irodalmi kísérletként is egészen figyelemreméltó, a kortárs magyar irodalom új tendenciáinak tekintetében megkerülhetetlen poszthumanista biohorror trilógiája. A *Jerikó épül* szintén nagyon nehéz, helyenként túlírt, helyenként kissé elnagyolt, mégis kihagyhatatlan olvasmány, ami műfaji sokszínűségével, a regiszterek hibrid játékával, a narratív megoldásokból következő feszültséggel való tudatos elbeszélői stratégiákkal megérdemli, hogy a kortárs irodalmi paletta egyik legizgalmasabb darabjaként tekintsünk rá.

SZÁNTAI MÁRK

Az otthontalanság otthona

MOESKO PÉTER: MEGYÜNK HAZA

Műút-könyvek
Miskolc, 2019
96 oldal, 2500 Ft

”

Moesko Péter első novelláskötete kiérlelt, meggyőző bemutatkozás. Az eddigi fogadtatás egyértelműen pozitív, ugyanakkor, hozzá kell tenni, nem túl bőséges: Károlyi Csaba lelkes ÉS-beli rövidkritikáját vagy a moly.hu felületén közzétett olvasói benyomásokat leszámítva nem igazán találkozunk értelmezői megnyilvánulásokkal. Első kötetről, különösen jól sikerült első kötetről írni pedig hálás feladat: mint azt Szilágyi Zsófia megállapította, az első kötet portfólió-jellege jól kiemeli a szerző erősségeit és gyengeségeit, valamint megrajzolja pályájának lehetséges irányát. (Szilágyi Zsófia: *Vándorló könyvespolc 11.*, SZIFOnline)

Elsőkötetes szerző esetében ráadásul mindig felmerül a kérdés, milyen hagyományhoz tudjuk kapcsolni, miben más, mint pályatársai. Moesko prózáját olvasva joggal említhetjük Szvoren Edina vagy Tar Sándor nevét. A sor biztosan folytatható lenne, mert – némiképp leegyszerűsítve a szövegek fókuszában álló problémát – a kilátástalanság ábrázolása a kortárs prózában nem egyedülálló invenció. Sőt, némi malíciával azt is mondhatnánk, hogy határozott felfutásban, olykor mintha túltermelésben lenne ez a szépirodalmi alzsáner. Itt azonban olyan szövegépítkezéssel találkozunk, amely ellenállni látszik a magyar irodalmi hagyományba sorolás kényszerének. A történetek koncepciójának és nyelvi megalkotottságának köszönhetően ugyanis képes túlmutatni ezen, részben az ambient zenei motívumok irodalommal transzformálása, részben pedig a lehetséges világirodalmi kapcsolódások (amerikai, skandináv minimalizmus) segítségével. Moesko a kötet tanúsága szerint elsősorban a kisformákban jeleskedő prózaíró. A hosszabb elbeszélések (például a *Samu háza*) ugyanis olykor a túlírttság érzetét keltik, szemben azokkal a néhány oldalas szövegekkel, amelyek rövid, pontosan eltalált mondataik révén kiváló ritmusban építkeznek.

Károlyi Csaba helyesen állapítja meg, hogy realista, sőt olykor hiperrealista történeteket olvasunk, ezek azonban nem adnak ki egy kerek egészet, a bennük felmerülő kérdé-

sek nem válaszolódna meg megnyugtatóan (Károlyi Csaba: *Mikro és hiper*, Élet és Irodalom, 2019/21.). Ez elsősorban abból adódik, hogy a kötet tematikája az elhallgatás és a trauma hívszavai körül gravitál. Már a novellacímek többsége is szépen előlegezi a történetek végkicsengését: ilyen a *Pótbúcsú* pótlékjellegének nyugtalanító volta, a *Heg* által sejtetett fizikai és/vagy mentális sérülés vagy éppen a *Bontásban* rejlő műltfelszámoló aktus. De a még önmagában pozitív üzenetet hordozó *Megyünk haza* látszólagos optimizmusa is hamar felszámolódik, ha az útonlét állandóságára, a megérkezés lehetetlenségére vonatkoztatjuk.

Az egyes szám első személyű narrációs technikára épülő szövegépítkezésben a fokoza-tosság elve érvényesül. A saját perspektívájukból kilátni képtelen, sohasem omnipotens elbeszélők lassan adagolják az információkat, ezért egy-egy novella elején még eldönthetetlen, hogy milyen nemű és milyen korú a beszélő, identitása a szöveg kibontakozásával párhuzamosan körvonalazódik. Bizonyos esetekben egyes félmondatok jelentése is csak később lesz világos – a lázas gyermekét a búcsúról lebeszélő anya csak annyit mond a novella elején: „így nem mehetsz.” (*Pótbúcsú*, 7). Jellemző a retrospektív technika alkalmazása, a múltbeli traumák, tapasztalatok fokozatos feltárulása folyton átrendezi, felülírja az olvasó addigi tudását, tematikusan is igazolva ezzel az értelemadás lezárhatatlanságát.

A novelláskötet további erénye, hogy jó érzékkel rajzol meg különböző viszonyokat, a legtöbb esetben jól működteti a kimondás és a sejtetés dinamikáját. Az emberi kapcsolatok természetesen nem légüres térben mozognak, a környezetábrázolás révén rendkívül erős atmoszféra jön létre, köszönhetően nem kis részben a csend és a zaj visszatérő, termékeny ellentétének. A különböző helyszíneken játszódó történetek nem túlhúzottan, de nem is megszépítve mutatják a színre vitt tereket, rendszerint az „olyan, amilyen” rezignált beletörődöttségét érzékeltetve. A manapság ismét gyakori vidék/nagyváros viszonylatok ábrázolása helyett azonban itt olyan novellákat kapunk, amelyeknek nem konkrét helyhez kötöttségük a fontos. A rendszerint delokalizált, csak hozzávetőlegesen meghatározható helyszínek inkább a szövegek hangulatához adnak hozzá, mintsem determinálják azokat. A kötetegészen gyakran szereplő utazások során sem a konkrétumokra, hanem az eltávolítottság pusztá tényére, a saját és az idegen konfrontációjára helyeződik a hangsúly. Hasonló a helyzet az időtényezővel: a történetek ideje az elmúlt két-három évtized. Vannak írások, amelyek pontosabban datálhatók a bennük szereplő technikai eszközök vagy félmondatos utalások segítségével (ilyen pl. az egykori pártházra vonatkozó reflexió), míg mások időtlenségük folytán több generáció valóságátapasztalatát is előhívhatják.

A közös valóságátapasztalat abban is tetten érhető, hogy a szövegekben olyan társadalmi és magánéleti kérdések nyerne művészi megformáltságot, amelyekről általában nem szívesen beszélünk: a nemi orientáció, a különféle szerzett vagy veleszületett fogyatékoságok, vagy éppen a ki- és elvándorlás kérdései hol a szövegek fősodrában mozognak, hol pedig mellékszálként funkcionálnak. Mindez olyan narratív keretben történik, amelyben a családi kapcsolatok teljes skálája értelmezésre kínálja magát: a szülő-gyermek viszony problematikusága, a párkapcsolati konfliktusok, másutt pedig a megromlott testvérkapcsolatok kerülnek az írások fókuszába. A külföldre szakadt narrátorokkal kapcsolatos értetlenség pedig (pl. „Miért nem jó neked itthon?” *Bontás*, 41), vagy az idegengyűlölet kérdése (*A szél*, 69–70) a mikroközösségeken belüli konfliktusokat emeli globális szintre. A megértés és az artikuláció lehetetlensége különböző módokon jelenik meg: van, hogy a narrátor sincs tisztában azzal, miért cselekedett így vagy úgy korábban (pl. *Leginkább szükséged*), máskor maga a kommu-

nikáció is fizikai akadályokba ütközik: „a torkom miatt most úgyse tudok utána kiabálni” (*Pótbúcsú*, 7). Olyan megoldással is találkozunk – a *Bontás* című, igen erős szöveg álmjelene-tében –, amikor a nyelvi kompetencia hiánya gátolja meg, hogy az ismeretlen szláv nyelven való megszólalás valódi beszédszituációvá váljon (39). A kommunikációképtelenség, valamint az ebből fakadó feszültség strukturális szervezőelemnek bizonyul, az olvasói érdeklődés fenntartását garantálja, hogy legalább annyi kérdés marad nyitva, mint amennyire a novellák alapján választ kapunk.

A szövegek a jelen kérdései mellett az egyéni és kollektív múlt összefonódására, feldolgozhatatlanságára is reflektálnak. Jó példája ennek a *Heg* című írás, amelyben a koncentrációs tábor megjárta nagyapa tetoválásának eltávolítása révén próbálja kiradírozni a múltat. A privát sorsok mögött nem nehéz felfedezni a társadalomkritikai olvasat lehetőségét: a holokausztt Kádár-korszakbeli tabusítása oda vezetett, hogy a később született családtagok gyakran maguk sem voltak tisztában zsidó származásukkal, ezért fordulhat elő, hogy az antiszemita nézeteket valló férfi saját családtörténetével való hirtelen szembesülése az apjához fűződő kapcsolatát lehetetleníti el.

A legtöbb történet konkrét és absztrakt szinten egyaránt értelmezhető. A kötetzáró *Szilveszter*ben például az egy generáción belüli és a generációk közötti konfliktusok révén jut el az elbeszélő szilveszter éjszakáján az önmagával való szembenézésig, saját otthona és a főváros között félúton, jellegzetes, ámde lokalizálhatatlan falusi milióban. A novella jól működik egy fiú otthonról való elszökésének konkrét történeteként, de ugyanúgy értelmezhető az énkeresés és önmegértés általánosabb dimenziójában. Egy duplafenekű játék révén álom és valóság kategóriái is összemosódnak, az ismétlődésben rejlő elbizonytalanítás az elbeszélés igazságértékének megkérdőjelezéséhez, szövegbeli valóság és narrátori fikció termékeny szétszalazhatatlanságához vezet. Ez az összetettség a kötet írásaiban többé-kevésbé mindegyik jelen van, az olvasónak kínálva fel a lehetőséget, hogy döntsön az elbeszélő szavahihetőségével, valamint a konkrét vagy átvitt értelemléhetőségekkel kapcsolatban.

A most szemlézett első könyv nem kevesebbet vállal, mint hogy nyomasztó atmoszférája ellenére megrajzolja az otthonosság elérését célzó kísérleteket, szereplői stratégiákat. Mindez persze érthető ironikusan: a lehetetlent kísérti, hiszen a történetekhez sokkal inkább az otthontalanság kategóriáját tudjuk társítani. Mégis, egyes novellák (*Leginkább szükséged, Szilveszter*) talán valamiféle megoldás reményével is kecsegtetnek – ha nem is a történetek szintjén, de legalább metapoétikusan, amennyiben az önreflexió poétikai és etikai imperatívuszát fogalmazzák meg. Ez ugyanis szükséges előfeltétele annak, hogy a történetek egyáltalán megszülethessenek – és hogy az írások mélyén a legmélyebb pesszimizmust vagy olykor némi reménysugarat találunk, esetleg a szövegek építkezésének poétikai önjellemzését olvassuk ki belőlük, az már a befogadó egyéni stratégiájának függvénye.

PÁL JÓZSEF

Állatszimbólumtár A-Z

SZERKESZTETTE: VÍGH ÉVA

Balassi Kiadó
Budapest, 2019
400 oldal, 5400 Ft

A Balassi Kiadónál megjelent kötet címében, tartalmának egyes részeiben, illetve nyomdai megjelenési formáját tekintve kapcsolódik az ugyancsak itt először 1997-ben napvilágot látott *Szimbólumtárhoz*. A közös vonatkozások felsorolása folytatható a *genius locival*, hiszen a főszerkesztők révén mindkettő a Szegedi (97-ben még József Attila) Tudományegyetem Olasz Tanszéke szellemi közegéből származik, amelynek következtében – hogy csak a szemléleti alapállást említsük – új, az általánosan elfogadottal szemben pozitív beállításban és előítéletek helyett elemző módon kerül tárgyalásra az egyáltalán nem „sötétnek” tekintett középkori anyag. A korok egymásutániségében (antikvitás, *medium aevum*, reneszánsz, barokk és későbbi áramlatok) a szimbólumok alakulása-változása sokkal inkább mutat külső hatásokra (főleg teológiai, szociológiai) végbemenő természetes és egységes folyamatot, semmint belső konfliktusokat, ellentéteket. Ugyan egy jelkép története során egyes korábban meghatározó elemek háttérbe szorulnak, „elhálnak”, mások viszont felerősödnek, sőt arra is akad bőven példa, hogy a régi *significans* méhéből új *significatum* születik. Ahogyan a nyelv, a szimbólum is él, alakul. A szerkesztő célja volt, hogy „egy-egy mitikus vagy anekdotikus történet vagy akárcsak egyetlen információ, amely az állat antikvitás utáni szimbolikájának megkerülhetetlen komponense, akkor is szerepeljen, ha az ókorban nem rendelkezett efféle általános jelentéssel” (9). Erős kapcsolódást jelentett továbbá egy közös munkatárs, Újvári Edit, aki az előbbinek társ-főszerkesztője volt, az utóbbiban viszont a bibliai és a régi magyar művelődésre vonatkozó részeket írta.

A két *tár* mindazonáltal nem ugyanannak a színdarabnak két, létrejöttében huszonkét év távlatából egymást követő felvonása. A nagyobb terjedelmű korábbi kötet alcímében az egyetemes és a magyar kultúra speciális szempontú bemutatását ígéri, s már itt is értelmet a szimbólum dimenzióit (jelképek, motívumok, témák). A művészeteken kívül figyelem-

mel van a hermetikus hagyomány jelenségeire is. Ad egyfajta szimbólumértelmezést és bő rendszerező apparátussal látja el az idézett tények felsorolását.

A százhuszonkét tételből álló *Állatszimbólumtár* főleg a hagyományra alapozva mintegy ismertnek tekinti azt az elméletet, amely alapján kiválogatásra és bemutatásra kerültek az egyes állatok. A szerkesztő, Vigh Éva bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a nehezebb utat választották, s nem a közkézen forgó ilyen szótárak anyagából indultak ki. Ő írta továbbá a kö-zép- és újkorra, valamint az ikonográfiára vonatkozó részeket. Vagyis szerzőtársaival nem a nemzetközi jelkép-szakirodalomban meglévő ismereteket gyúrta új egésszé (sokan így tettek volna), hanem a két alappillérre (az ókori adatokat Darab Ágnes válogatta) épülő európai kultúrára, s annak részét képező „magyar művelődésre és népi kultúrára” (9) koncentráltak. Ebben meghatározó szerep jutott a részért felelős Barna Gábor egyetemi tanárnak és a Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék munkatársainak. Buda Attila feladata volt a XIX–XX. századi magyar irodalmi példák besorolása az egyes állatokról szóló fejezetekbe.

A szócikkek ugyanolyan rendszer szerint épülnek fel, kronológiai és izoláló szempontokat követve. Az időrend koherenciáját a fenti idézetet követő mondat illusztrálhatjuk: „Az állatszimbolika antikvitásra vonatkozó részének elkészítését ez a kettősség határozta meg: összefoglalni az antikvitásra érvényes jelenségeket, egyszersmind azokat a kezdeményeket is felvillantani, legyenek bármilyen esetlegesek is, amelyek az antikvitás utáni szimbolikában teljesednek ki” (9). A kötet újdonsága, hogy nemcsak a mű végén közöl összefoglaló bibliográfiát (a huszonnégy oldalas *Források és irodalom* igen hasznos távlatokat nyit az érdeklődők számára), hanem az egyes szócikkek után is rendszeresen és alaposan kidolgozott ismeret közlésével bocsájtja útjára az olvasót, aki ez alapján tovább folytathatja az egyes állat „művelődéstörténetének” elmélyült kutatását.

A latin név közlése után minden esetben a „jelentése:” következik. Itt a szerzők néhány sorban összefoglalják a hivatkozott állat szimbólum-értékét. Ezt követi a viszonylag hosszú törzsszöveg, amely a biológiai ismeretek közlésével indul, majd bibliai indítással kronologikus sorrendben, de nyelvek és kultúrkörök szerint szétválasztva közlik a legfontosabb ismereteket, külön **bold**dal kiemelve a legmarkánsabb szimbolikus tartalmakat. Ezek a tartalmak sokszor egymással ellentétesek: a *gyík* például lehet a sátán megtestesítője (Leviták 11,30), más kontextusban viszont Krisztus mint Nap felé forduló hívő lélek is, az isteni fény kegyelme. Ez utóbbi jelentés a II. századi „természettudósból”, a görög nyelven szerkesztett *Psysiologus*ból való. Ez a mű rendkívül nagy hatással volt a keresztény művészet fogalmi hátterének a létrehozásában, az egyes alakok, vizuális elemek szimbolikus (kanonikus és apokrif bibliai) tartalommal való „feltöltésében”, s nem véletlenül idézi gyakran az *Állatszimbólumtár* is. Mellette a keresztény szimbolizáció folyamatában Szent Ambrus, Ágoston, Basilius (Vazul) imái, zsoltármagyarázatai kapnak nagy hangsúlyt.

A magyar művészettörténeti vonatkozásokat Tüskés Anna dolgozta ki. A könyv külön értéke a szócikkekhez kapcsolódó illusztrációk, amelyek régi kódexekből, természettudományi kiadványokból éppúgy származnak, mint múzeumi anyagokból, fényképekből.

Mint minden ilyen jellegű vállalkozás esetében, itt is felmerülhetnek hiányok: a magyar és az olasz mellett talán a franciák kissé háttérbe szorultak. Az irodalmi példák között Apollinaire *Bestiárium*a, a szakirodalomból Louis Réau monumentális *L'iconographie de l'art chrétien*je (1955–59) idevágó részei felhasználhatóak lettek volna. S van néhány pontatlan-ság is: a *Pávánál*, akinek (a könyv következetesen így vonatkoztat az állatokra, s nem a bevett

ami/amely formával) a görög nevében (taósz) ott van az alfa és az ómega betű. A madár nem Istent jelképezi (260. lap), hanem az ítélkező Fiút, aki a Jelenések könyvének a végén így határozza meg önmagát (Én vagyok az alfa és az ómega), s következetesen így szerepel a keresztény ikonográfiában is.

A mű nagy nyeresége a hazai szimbólumkutatásnak és -népszerűsítésnek. Rendkívül gazdag anyagával új, érdekes, sőt élvezetes ismereteket tár fel az olvasók számára. Általa nemcsak kultúránk alig ismert rétegét vehetjük szellemi birtokunkba, hanem talán még az állatokra is másként tekinthetünk.

Tenk László: Út a ködbe

ABAFÁY-DEÁK CSILLAG

Puttók és a csaj

Művészettörténeti tény, hogy a táblakép keretrendszere elmozdult és szó szoros értelmében is kilépett a keretéből a technikai médiumok fejlődésének, benne az idő újszerű megtapasztalásának hatására. Az internet korában blogolunk, linkeket, képeket, zenét, videót osztunk meg másokkal, felugró ablakok rengetegében, chat-szobákban töltjük az időnket. Miklós Péter, a Tornyai János Múzeum igazgatója, a zsűri tagja így fogalmazott: A zsűrizésben az egyik fő szempont az, hogy az ábrázoló és a realitáshoz kötődő látásmódnak és a nemzetközi trendekbe, a korunk tendenciájába beilleszkedő fiatal és kísérletező alkotóknak egyaránt teret biztosítsanak. König Frigyes rector emeritus, az MKE tanszékvezető egyetemi tanára megnyitójában örömet fejezte ki, hogy az egyeteméről kikerült számos alkotó (Y-generáció!) jelentkezett műveivel a seregszemlén.

A zsűri 700 műből meríthetett. Képiró Ágnes, a Tornyai János Múzeum művészettörténésze, a tárlat társkurátora, a zsűri tagja szerint 434 festmény, 110 plasztika, 113 grafika, egyéb és multimédiás kategóriában 27 mű érkezett be az ország szinte minden pontjáról. Az Alföldi Galériába nagyjából 200 alkotás fér el úgy, hogy azok ne zavarják egymást. A hétszáz alkotásból végül 115 festmény, 35 plasztika és 33 grafikai mű mellett kilenc egyéb kategóriájú, más műfajba nem sorolható alkotással találkozhat a közönség az Alföldi Galériában.

Gresa Márton maga is *A szimulákrum* címet adta egyik művének, talán ezzel is utalni szándékozott Baudrillard szimulákrum-elméletére. Szabó Klára Petra díjnyertes alkotása is egyszerre megjelölés, felszámolás, építés és lebontás, állítás és tagadás (*Lenin, Felszabadulási emlékmű – Iván szobor, Tanácsköztársasági emlékmű*). Kósa János úgy összegez, teremt újjá (*The Accolade, Stańczyk, Művészettörténet*), hogy visszanyúl a klasszikus festészet formái és stíluslemeihez, és kombinálja azokat a tudományos fantasztikus filmekből ismert megvilágításokkal és színhasználatokkal és az internet világából ismert virtuális ábrákkal vagy a populáris ábrázolások motívumaival. Mintegy vizionálja a művészet halálát egy elgépiesedett korszakban, de újragondolja maga számára a festés lehetőségeit.

Kecső Endre műve egy kicsit punkos, egy kicsit laza, látni benne némi iróniát Botero világa és a vallási jelképek és figurák iránt. A művész az egyik puttó intim testrészét nem takarja el, mint a reneszánsz idején tették, ezzel is jelezve, más világban élünk, a meztelenség nem tabu. A csaj sem a mai női modelleket idézi, hanem Rubens, Rembrandt, Botero női alakjait.

A közéleti cselekvésben és a művészetben közös a szabadság szeretete – fogalmazta meg Márki-Zay Péter polgármester, akitől Szabó Klára Petra vehette át Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város fődíját és a Tornyai-plakettet. A képzőművész személye egyaránt jelenti a vásárhelyi és fiatal alkotók jelenlétét, de a tradíciók követését is. A korábban többször díjazott, érzékeny akvarellfestményeiről ismert alkotó 2007 óta jelen van az Őszi Tárlatokon, többször

* 66. Vásárhelyi Őszi Tárlat (VOT) (2019. 10. 05. – 2019. 12. 01.) Alföldi Galéria (6800 Hódmezővásárhely, Kossuth tér 8.)

díjazták. Az állandóan kísérletező Szabó Klára Petra legújabb sorozatával a vasfüggöny leomlásának 30. évfordulójára helyi témával állít emléket. A rendszerváltás időszakában elmozdított köztéri szobrokról (*Felszabadulási emlékmű – Iván szobor, Lenin, Tanácsköztársaság-emlékmű*) készített parafrázisokon egy letűnt korszak plasztikai tűnnek fel újra és újra a thermofesték és az időzítőhöz kötött hőpanelek alkalmazásának köszönhetően, amely különleges anyag és technika: a hőmérséklet változása nyomán láthatóvá válnak az addig láthatatlan festményrészletek is. Az Életműdíjat Ilona Keserü Ilona festőművésznak ítélte a zsűri, míg a Rudnay Gyula Művészeti Ösztöndíjat Kármán Dániel képzőművész érdemelte ki.

Szurcsik József Munkácsy-díjas grafikus- és festőművésznak Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Endre Béla mesterdíját ítélte a tárlat zsűrije, míg a Galyasi Miklós nívódíját Kósa János Munkácsy-díjas festőművész vehette át. A Fialat Festők Nívódíját Gresz Márton festőművész, a Magyar Művészeti Akadémia Képzőművészeti Tagozatának díját Parádá Zoltán szobrászművész. Verebes György Munkácsy-díjas festőművészt az Emberi Erőforrások Minisztériuma díjával ismerték el. Jagicza Patrícia Linda festőművész a MANK Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft., Fekete László képzőművész a Csongrád Megyei Önkormányzat, míg Szabó Ábel festőművész a Csongrád Megyei Önkormányzataiért Alapítvány díját vehette át a megnyitón. A Mártélyi Alkotóházban rendezett művésztalálkozón a MANK átadta a Hódmezővásárhelyi Művésztelep műtermeinek kulcsait: Kotormán Norbert, Radics Márk, Sonkoly Tibor és Szabó Klára Petra művészeknek.

Számos mű témája a hiány, az üresség, a csend. A kiállításban vannak fizikailag nagyon hasonló munkák, azonban a jelentésük sok esetben eltérő. Néhány objekt (pl. Kulcsár Irisz *Utazók*, Albert Ildikó *Az utolsó – klímakatasztrófa*) finoman provokálja a nézőjét, hogy gondolkodjon el a művészet hatáiról, a társadalmi jelenségek hatásairól. Ezek a művek szellemileg és vizuálisan dióhéjba sűrítik a világot, addig Popovics Lőrinc *Lélekvitórlás* (P. Szabó Ernő emlékére), *Princípium* műve, Romány László *Magány*, V. Nagy Nándor *Dimenziók – Idő és tér találkozása*, Kotormán Norbert *Az univerzum úszója* c. alkotása olyan, mintha a világ-mindenségbe, a belső kozmoszba hatolnánk be. Az időt szólítja meg Tenk László is, sajátos időutazás ez (*Az időről és a folyóról; Cseresznyefa, ősz; Út a ködbe*) a jelenbe, a természetbe. Emlékezés, sőt őrzés és újrafelfedezés, amelyben ott van a dolgokra, a természetre való rácsodálkozás is. Kármán Dániel *A mi időnk* I–IV. sorozata a társas létre, családra, barátságra, szerelemre is utalhat, figurái elmosódott, arctalan árnyalakokká váltak.

A belső szabadság, a kultúra utáni igény és aggodalom, sőt felelősség számos alkotásban megjelenik. Visszatérő toposzokat is láthatunk, az elmúláshoz köthető motívumokat, életérzéseket: Kéri Imre *Rembrandt tiszteletére* I–VI. rézkarcsorozata, Földi Péter *Szántás a kút körül – Nap a kútban, Áldozóhely a szántás szélén*, Fehér László *Kavicsokon, Cím nélkül*, Koczor Attila *Miért nem kezdhettek újra? Ugrás a semmibe?* (Yves Klein) Életképek sorjáznak, mintha az üresség uralná a világot (László Dániel *Békásmegyer végállomás*, Kőhegyi Gyula *A múlt relikviái*, Szabó Dániel *Valahol Szaúd-Arábiában, Külvárosi magány*).

Nagy Attila *Drift*, *Jet-ski* plasztikája a felgyorsult idővel, száguldó életünkkel szembesít bennünket. A meditatív és transzcendens érzés-gondolat világát foglalja keretbe több művész is. Szepessy Béla *Sorsok és érények*, Kovács Tamás Vilmos *Tanítványok*, Verebes György *Három, Itt vagyunk, Szentély*, Jászai Sándor *Várákozás*, Máté Hunor *Kapu* I–II. plasztikája, Boldi *Tengernéző* márványszobra, Sipos Boglárka *Santa Lucia* című fametszete. Számos portrét láthatunk. Jagicza Patrícia Linda *Doppelgänger*, *Melankólia* című alkotásán mintha fejük-

nél összenőtt szíami ikreket látnánk. Jelen van az ötlet és a könnyed humor is: Tayler Patrick *Nicholas Kórus*, Varga-Amár László *Büsztök Necker-kockával*. Mosolygunk, vesszük a lapot. Csernus Tibor hatása máig érő, elég utalni Takáts Márton *Café, Breakfast Time (Riyadh)*, Rózsa Luca Sára *You could sit in my lap like I could in yours*, Gresa Márton *A szimulákrum* vagy Kósa János műveire.

Váli Dezső évekre képes elmerülni néhány számára egyre jelentéstelibb alapkérdés tanulmányozásában. Ezek lehetnek olyanok, mint a hideg-meleg kontraszt, az átmenet, a belső fény, a modellálás vagy az „egy ülésre”, illetve a rétegesen és érlelve festett kép problematikája. Az elmélyüléshez tökéletesen elégségesnek mutatkozik a festészet alaptémának a használata: a műterem.

Az önértelmezések (ars poeticák), a saját identitás megfogalmazásai karakteres képeket, szobrokat hoztak létre: Király Gábor *Kertben, halakkal, Bejárónő*, Kovács Péter Balázs *Őrlődő viszony* X. Találkozni hatásvadászó címmel is: Schmidt Klaudia *Pezsgős üveggel verte halálra lakótársát egy ásothalmi férfi*. Meghökkentő illusztráció Mészáros Sándor *Vásárhelyi arcok* I. c. alkotása. Paráda Zoltán büszkjei (*Fekve, Önarckép II., Lefelé*) mozgalmasságukkal a zaklatott pszichés állapot kifejezői. Drabik István szoborportréi (*Csillagszemű. Lángosképű*) és Gaál József festményei (*Voyeur I–II.*) nagyfokú rokonságot mutatnak, mindkét művész a torzítások eszközével él. Lőrincz Tamás *Festmény 2008–2019 – Akt növényvel* női figuráját felismerhetetlen, passzív, kiszolgáltatott helyzetben látjuk. Szabó Menyhért műgyanta figurái (*Crossover I–III.*) a mai szépségideál eszményét tagadják, a hősideál lefokozásával az emberi test elesettségét, romlását hangsúlyozva, egy groteszk panoptikum világát idézik fel.

A tájképek közül Szurcsik József alkotásait (bennük az arányokat, a felületeket és a fényárnyék viszonylatokat, a kontúrokat és a formák terét, téri helyzetét) emelném ki, *Terra tortura* I–III. (*Fekete füst, Romantikus tájégő házzal, Füst*). A föld kínvallatását látjuk, sőt kínszenvedését, ember általi inkvizícióját. Mai tapasztalat ez, sőt még inkább a jövőnk is.

Hagyomány, hogy a képzőművészeti seregszemle megnyitóját követően az előző évi Őszi Tárlat kiemelt díjazottjai önálló tárlattal mutatkoznak be. A tavalyi Tornyai-plakettes Ámmer Gergő szobrászművész, a Fialat Festők Nívódíját elnyert Rózsa Luca Sára és a Rudnay-ösztöndíjas Kaliczka Patrícia festőművész alkotásait a Tornyai János Múzeumban láthatta a közönség.

KÖLÜS LAJOS

Szabjuk vagy ne szabjuk?

A VOT66 tárlat számos művészeti kérdést felvet, többek között a művészet mibenlétének kérdését, mely szorosan összefügg az egyéni stílus és látásmód sokféleségének, benne az eredetiségnek és újtásnak a kérdésével. Közhely, hogy a művészeti paradigma folyton változik, miként a tárlatlátogató megértési és befogadási helyzete is. A művész reflektál korábbi korok művészetére, alkotásaira, vagyis a művészeti örökségre és annak hatására. Nem köldöknézés ez, hanem a művészet és az élet kapcsolatának kortárs értelmezése. A művész diagnózt állít fel a társadalmi, művészeti, filozófiai vagy éppen személyes problémákról és nem megoldást keres. A VOT társadalmi intézménnyé vált, a tárlaton olyan művek is megjelenhetnek, amelyek műfaji határesetet képeznek, még ha az adott mű létrejöttében ott van az ideiglenesség, tünékenység és mulandóság is.

Gresa Márton, László Dániel, Szabó Ábel művei jelen világunkat az urbanizáció, a globalizáció, a piacgazdaság térnyerése, a társadalom gyökeres átalakulása felől tematizálja és dokumentálja. A tárlaton megjelennek az éghajlatváltozással kapcsolatos művek is, miközben messze nincs konszenzus az adott kérdésben sem a világban, sem Magyarországon. Eltűnnek a gleccserek, eltűnnek az esőerdők, megemelkedik a tengerszint magassága? Olyan kórokozók tűnnek fel, amelyek rezisztenssé válnak az ellenük kifejlesztett antiszerekkel szemben? Pernecky Géza írja: Az egymást felváltó és egymást tagadó izmusok úgy élnek velünk, mint óriás rovarok, amelyek szinte évente vedlik le kényelmetlenné vagy megunttá vált köntösüket ... A szünet nélkül munkálkodó és meghasonlásra ingerlő hiba legfontosabb szervük, és az állandó haláltusa a leghatásosabb és legtermékenyebb életenergiájuk.

A Római levél 12. rész 2. versében olvasható: És ne szabjátok magatokat a jelenlevő világhoz, hanem alakuljatok át a ti elmétek megújulásával, hogy megítélhessétek, mi az Istennek jó, kedves és tökéletes akarata (Károli-fordítás). A VOT66 alkotói nem szabják magukat hozzá, frissek és elevenek, még ha olykor trendhez is igazodnak, nem ülnek rá a divathullámokra, és a művek igazolják, hogy képesek a megújulásra, a változásra. Jelen vannak a klaszszikusan modernek, az absztrakt expresszionisták, a nonfiguratívok.

Nem a vidékről szólnak a művek, hanem a térről, az időről, az élet jelenségeiről, az ember világhoz és önmagához való viszonyáról, sokféle megközelítési módban, pszichológiai-vallási-társadalmi-történelmi nézőpontokból láttatják, dolgozzák fel élményeiket, gondolataikat. Több művész a nagyvárosi élet, a nagyvárosi környezet, architektúra felől láttatja az ember nélküli világot, a városképet, a tömegközlekedést, vagyis a tárgyak (gépek, házak, feliratok) kapnak nagy hangsúlyt, az üresség, a magány érzetét keltve. Az irodán belüli üresség, az emberi kapcsolatok elgépiesedése, kiüresedése több művész alkotásában megfigyelhető. Kívül vagy belül, a hiperrealista alkotás itt is, ott is ugyanazt érzékeli, ábrázolja. A különböző helyek (legyen az tájkép, portré, objekt) a megváltozott életritmust mutatják, a helyzetváltoztatást, az emberi szabadságot és a ritkán beteljesülő vágyat. Otthon, édes otthon, mint az instabilitás, bizonytalanság helye. Fekete László kerámiái a megalománia kifejezői, a túlhata-

lomra utalnak. Transzcendens látásmód is jelen van, igény van az ígére, egyfajta felettes énre, akiben bízhatunk, aki a reményt hordozza és képviseli.

A VOT66 lokális jelenség, mindig is a lokáció számított évenkénti megtartásában, de nem lett vidéki művészek baráti klubja, belterjességét rég feladta, egyre több művészt fogad be az ország különböző helyeiről, vagyis globális jellege is erősödik.

Kéri Imre már műve címével is jelzi, a jelenből értjük meg a múltat (*Vízimalom – Apám álma, amit elsodort a történelem hulláma*), saját tapasztalata és érintettsége egyaránt építi, formálja az alkotást. Szabó Klára Petra mindegyik műve a történelemhez kapcsolódik: *Lenin, Felszabadulási emlékmű (Iván szobra)*, *Tanácsköztársasági emlékmű*. A múlttal, az utópiákkal, a szocialista realizmus művészettelfogásával való szembenézés ez is, ironikus, hűvösen józan és távolságtartó. Vancsura Rita *Örökség* című alkotása egy ház vakolatlanságára, annak befeketlenségére irányítja figyelmünket, egyszerre utalva a lehetőségeink korlátozottságára. Dréher János absztrakt műve (*Feltárás geometria mentén*) a vakolatban találja meg a két dimenzióból való kilépés lehetőségét, a felület fehérségében, eldolgoltzottságában az emberi lélek csendjét, a szemlélő ember várakozását.

Végh Júlia *Függő hagyatéka* című, már-már szatirikus műve szintén a múlttal foglalkozik, a hősök keresésével, a hősállítással, mintha örökös családállítással találnánk szembe magunkat, apafigurára van szükségünk, aki egyesít bennünket, akivel azonosulni tudunk. De hol van a nép, a tömeg? Vidovits Iván olyan képvilágot hozott létre (*Rész-egész dimenziók I.*), amelyben minden mozgásban van, semmi sincs a helyén, a káosz, a labirintus világa ez, amelyben a gépek uralják a teret és az időt. Ilona Keserü Ilona *Erőtér* című művében is a mozgás élményét, a tömeg súlyát és egymáshoz való dinamikus viszonyát tapasztaljuk meg. A rózsaszín különböző árnyalataival az ártatlanság változását érzékelteti. Kulcsár Írisz objektje (*Utazók*) az emberi jövő tragikus kifejeletére utal, egyben Jónás bibliai küldetésére is. Jónás hiába menekült végzete elől.

Verebes György tenyereket, kézfejeket fest (*Három, Itt vagyunk, Szentély*), a kéz mint önarckép, a mozdulat a lélek kifejezése is, lehet lassú, öntépfő, öngyötrő, kérdésekre keresendő válaszok tétova, öntudatlan mozdulata is. Mindenkinnek saját mozdulata van, ebben ott vannak az ősök is, a dédapák, a dédanyák mozdulatai, templomi csendje, a halott mellett imádkozó, zoltárt mondó asszonyok kézmozdulata. Verebes a világban és önmagában elmélyedő, a sorsával megbékélni akaró, fájdalmát leküzdő ember mozdulatát keresi, mutatja fel. A mozdulat szabadságát is ott találjuk a képen.

Kovács Péter diptichonja (*Rozsdás panelek*) a transzcendens világot őrzi, egyúttal a művész küzdelmét is mutatja tárgyával, annak megjelenítésével miként is maradhat, válhat nyitottá a világra, önmagára. Nádas Alexandra (*Profán Madonna fürdőházakkal, Profán Madonna – Ősz, Profán Madonna házzal*) archaizál, geometrikus elemekből mozaikszerűen építkezik, így teremt ellentétet a Madonnának, aki a kegyelem kútfeje, vagyis rajta keresztül árad ki a kegyelem a világra. Papageorgiu Andrea *Mindig közel volt, mégsem találtam* c. művében Évárát utal, aki talán nem is szakította le az almát, vagyis nincs bűnbeesés. Stefanovits Péter is (*Alátámasztva I., Felfüggesztve I.*) az egyensúlyát kereső embert szimbolizálja, miként ezt teszi Czene Márta is *Óvatosan* c. művében, a végtelenbe tágitva a lépcsőket.

Az absztrakt, nonfiguratív alkotások közül Pataki Ferenc *Rozsdás táj* c. művében a természeti jelenségekből kiindulva expresszív látomásokat teremtett. Boruzs Ádám *Akkrécio* c. műve kék-piros, el-elmosódó hullámvonalakból áll, de felfoghatom egy mellkas bordázatá-

nak, röntgenképnek, azaz spirituálisan Jézus testének is. Kovács Kitti *Emlékezet – Alakzat IV.* c. alkotása szintén színárnyalatokból építkezik, a rózsaszíntől a fehér foltokig. Mint egy kopott, kifakult, rojtolódó szőnyeget látnék. Vető Orsolya Lia *Heliopurpur* (SPDL) műve (mikrodzsungele), a művész szavait kölcsönözve, organikus mozgást rögzít, a felnagyítás révén a motívumok szorosan kitöltve a felületet elhagyják hierarchikus rendjüket, absztrahálódnak, egymás mellé rendelődve elbizonytalanítják a térérzetet. Magén István Város *negyedik dimenzióban* lehetne akár egy modern számítógép memóriája is, a kapcsolódások, információk hálózata és tárháza.

A VOT66 integrál is, azaz befogad, egyre inkább, ha a korábbi időszakot tekintjük. Ezt tükrözi a tárlat rendezőelve is, hiszen egy-egy teremben a művek formája, stílusa szerint kerültek egymás mellé az alkotások. Ez szeparációnak tűnik, de csak tűnik. A nézői befogadást segíti, hogy még az egy formanyelven alkotók is másképpen képesek megközelíteni ugyanazon témát, tárgyat. A változatosság gyönyörködtet, sőt fénye rávetül a rokon műre is, még akkor is, ha látjuk a kontrasztbeli eltéréseket. Nem állítom, hogy a VOT66 lenne csak a kortárs magyar táblaképfestészet, de abban biztos vagyok, nélküle szegényebb lenne a kortárs képzőművészet jelene.

NAGY ATTILA: DRIFT

SZÍV ERNŐ

Amikor az írótl fölkérlek

Egy író életében számtalan a kérés, a fölkérés, az invitáció. És a kérések tekintetében mindig tavaszi időjárás van. Olyan nagyon rügyfakasztó, mindenféle hajtásokkal üzletező, növekvő, nyíló, ordító tavasz.

Ne írd meg. Írd meg, kérlek. Máshogyan írd meg. Adj írást. Dolgozd át. Másikat adj. Fogadd el, kérlek, a szíves javításokat. Átírtuk, ugye, sokkal jobb így? Lépj föl vele, tudom, tudom, a múltkor a százhalombattai közös olvasáson ellopta egy kéziratodat, de azért. Tiltakozzunk. Gyere el! Ugye nem mész el? Százötven szereplős antológiánkban tiéd a főszerep! Halottak napján temetőben olvasnak szerzőink, éjjel kettő és három között tiéd a főidő és csúcskivilágítás is.

Egy író életében az igen és a nem az efféle kérésekre, fölkérésekre létfontosságú taktikai és stratégiai kérdés. Körülbelül Hamlet, lenni vagy nem, adni vagy nem, menni vagy nem, megírni vagy nem. És Kierkegaard, hogy így is, úgy is szivacs? Tehát hogy van az a helyzet, hogy fölkérnek, fölkérlek a tagot. Valakinek, egy irodalmárnak, egy szerkesztőnek fantasztikus ötlete támad, még az égbolton is petárdák gyúlnak, következésképpen arra kér, hogy az ő ötlete alapján, írni kellene 1 és 200'000 karakter közötti terjedelemben egy remekművet. Novella, regény, ballada is lehetséges – nem lehet nehéz, hiszen már ki van találva. Nem? Mi az neked, csak ránézel, te átkozott zseni a klaviatúrára, pötyögi magától. Különben olyan fontos lenne, hogy pl. államérdek. Fontosabb, mint az édesanyád élete. A kutyádnál is, már bocsánat. Ja igen, honorárium, sajnos az nincsen.

Most nem árulom el, ki volt az az író, akit egész életemben elhűlve, tátott szájjal bámultam, hogyan is mond nemet, hogyan hárít, miféle eleganciával tessékeli odébb a kérés, a kívánság mindenféle-fajta törleszkedését. Úgy tudott nemet mondani, mintha igent mondott volna. Mintha vállalta volna. Pedig dehogy. Engem egyszer régen Kisvárda mellől fölhívott egy fiatal író, és azt mondta, öngyilkos lesz, ha az írása itt meg itt nem jelenik meg. Intézzem el, különben. És szétkapcsolt.

Az biztosan jelzi egy író rangját, hatalmát, erejét, ha tud nemet mondani. A mindenre igent mondó kolléga egészen biztosan kétségbeesett, és talán kishitű is, és ne feledkezzünk el a hiúságról sem. Van író, aki ott is ott van, ahol nincsen ott. Egyszerre két helyen. Három helyen. Mindenütt. Édes jó istenem, betelik vele az Univerzum. Ismerek írótl, aki mindenhová elmegy, ahová hívják, néha három helyen lép föl egyidejűleg, Röjtökmuzsajon, Dorogon és Vásárosnaményban, drága klónjaim. És említendő még egy erősen jellemző lehetőség. Nem tudna a tag elmenni. Nem is akarna. Lemondaná az eseményt, mint a huzat. Nem is válaszolna a fölkérésre. Hanem amikor meglátja, hogy ő nem, hogy ő nincs benne, nem hívták, nem gondoltak rá, nem próbálkoztak vele, nem könyörögtek neki, bömbölve borul az új kéziratokra, s taknyozza, könnyezi össze a verset, a novellát, a felesleges emberről írt ezeroldalas kisregényt.

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
SINKOVICS BALÁZS korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: **www.tiszataj.hu** e-mail: **tiszataj@tiszataj.hu**

Online változat: **tiszatajonline.hu**

Szerkesztőség: 6720 Roosevelti tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167